

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2010

Martina Kramerová

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav pro klasickou archeologii

Bakalářská práce
Martina Kramerová

SPORT V ANTICKÉM ŘECKU A ŘÍMĚ
SPORTS IN THE GREEK AND ROMAN WORLD

Praha, 2010

vedoucí práce : Doc. PhDr. Iva Ondřejová, CSc.

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí své práce Doc. PhDr. Ivě Ondřejové, CSc. a Doc. PhDr. Jiřímu Musilovi, PhD., kteří mi cennými radami a připomínkami pomohli při psaní této „bakalářky“. Zároveň bych ráda poděkovala svým rodičům, rodině a přátelům za podporu při mém studiu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Doudleběch nad Orlicí, dne 3.8.2010

podpis: Martina Kramerová

Anotace

Tato práce se bude zabývat sportem a fyzickými aktivitami starověkých Řeků a Římanů. Kromě vývoje sportování v obou těchto destinacích budou popsány jednotlivé druhy sportů a jejich průběh, typy sportovišť a jejich konkrétní příklady. Poté budou zmíněny nejvýznamnější festivaly a svátky řeckého i římského světa, při kterých se uskutečňovaly atletické a jezdecké soutěže. Pro podrobný popis disciplín a tělesného cvičení jsou důležité i výjevy na vázách, sochařské práce či reliéfy. Proto se práce bude okrajově dotýkat i jejich příkladů a charakteristiky. Na závěr se práce zaměří na celkové shrnutí a menší porovnání významu a úlohy sportu v řeckém světě a římském prostředí.

This bachelor thesis will examine the sports and physical activities of the ancient Greeks and Romans. The development of the sports will be described ,different types of sports, playingfields and arena's used, focusing on existing example. After that I will be mentioning the most important festivals and feasts of the Greek and Roman times, which would have taken place at the same time . Detailed description's of the disciplines and physical practises of the ancient Greeks and Romans are found on important scenes on the vases, sculptural works and reliefs of the time. Therefore this work will look at examples and characteristics of the era . At the conclusion this work will give a general summary and comparison of the importance and problem's associated with sport in the ancient Greek and Roman environment.

Klíčová slova

sport, Řecko, atletika, Řím, hry, umění,

sports, Greece, athletics, Rome, games, art,

Obsah:

1. ÚVOD	6
2. SPORT V ŘECKÉM PROSTŘEDÍ	7
2.1 kolébky sportu	7
2.2 vývoj sportu v řeckém prostředí	9
2.2.1 Sport u žen	14
3. SPORTOVNÍ DISCIPLÍNY A SPORTOVNÍ POTŘEBY	16
3.1 hod diskem	16
3.2 hod oštěpem	18
3.3. běh	20
3.4. skákání	23
3.5 zápas	25
3.6 pankration	28
3.7 box	29
3.8 pentatlon	31
3.9 jízda na vozech a na koních	32
3.10 ostatní sporty	34
4. SPORTOVIŠTĚ	37
4.1 Stadiony	37
4.1.1 konkrétní příklady řeckých stadionů	38
4.2 Gymnazia a palěstry	39
4.2.1 příklady gymnazií	42
4.3 Hipodromy	46
5. NEJVÝZNAMNĚJŠÍ SPORTOVNÍ HRY V ŘECKU	47
5.1 Olympijské hry	48
5.2 Pýthijské hry	53
5.3 Isthmické hry	54
5.4 Nemejské hry	56
5.5 Panathénajské hry	57
5.5.1 Panathénajské amfory	59
5.6 ostatní hry	62
6. VÝVOJ SPORTU V ŘÍMSKÉM PROSTŘEDÍ	64
6.1 Sport a hry u Etrusků	64
6.2 Sport v římském prostředí	65
7. SPORTOVNÍ ODVĚTVÍ	67
8. ŘÍMSKÁ SPORTOVIŠTĚ	69
8.1 Cirkus	69
8.1.1 Circus maximus	69
8.1.2 Circus Flaminius	70
8.2 Amfiteátry	71
8.2.1 Koloseum	71
9. NEJVÝZNAMNĚJŠÍ HRY V ŘÍMĚ	73
9.1 Hry v cirku	75
9.2 Hry v amfiteátru	77
10. ZÁVĚR	80
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	81
PŘÍLOHY	84

1. ÚVOD

Sport je v dnešní době obrovským fenoménem. Tomuto druhu zábavy se věnují všechny generace od nejmenších dětí až po seniory. Někteří sportují pro zábavu, jiní pro udržení kondice a zdraví, další se chtějí proslavit, být v nějakém druhu sportu nejlepší a uspět třeba na olympiádě nebo při jiném vrcholném závodě. Ani ve starověkých kulturách tomu nebylo jinak. Lidé se tělesnému pohybu a zápolení také věnovali z různých důvodů – pro zábavu, zdravého ducha, utužení před válkou, kvůli slávě či nekonečným počtům. Sportovalo se již na Předním východě, v Egyptě i v Egejdě, které jsou pokládány za kolébky sportu. Poté se vlivy z těchto oblastí přenesly na pevninu a velkou měrou se podílely na rozvoji sportu v Řecku, také u Etrusků a později v Římě.

Ve své bakalářské práci bych se ráda zaměřila na sportovní dění dvou největších „velmocí“ starověkého světa – Řecku a Říma. Také bych se ráda pokusila o malé srovnání vztahu ke sportu v obou těchto destinacích. Úvodní kapitola mé práce pojednává o časovém vývoji sportu v řecké prostředí. Jsou v ní shrnuty nejdůležitější mezníky a proměny tělesného cvičení v závislosti na době či politické situaci. Ve stručnosti jsou tu zmíněny i civilizace, které se považují za kolébky sportu a které zcela jistě Řecko ovlivnily svými tradicemi a nápady. Následný oddíl práce je věnován charakteristice a průběhu nejvýznamnějších sportovních disciplín a jejich vyobrazení a znázornění na vázách či v sochařství. Nechybí tu běh, zápas nebo plavání. Ve třetí kapitole jsou popsány druhy sportovišť, která Řekové užívali k zápolení, i jejich konkrétní příklady. Poté se práce zabývá nejdůležitějšími sportovními hrami, a to od stručných mytologických počátků, přes jejich průběh až k zobrazení na uměleckých památkách. Část se zaměřuje i na slavné panathénajské amfory. V dalších kapitolách se má práce zaměřuje na sportování v římském světě, a to ve stejném duchu, ve kterém je popsán sport v Řecku. Nejdříve je to charakteristika vývoje sportu v Římě se zmínkou o Etruscích, kteří fyzické aktivity svého kulturního i politického nástupce na Apeninském poloostrově hodně ovlivnili. Následné kapitoly pojednávají o sportovních disciplínách, hrách a způsobech tělesného tréninku, také o sportovištích a nejvýznamnějších hrách. Závěrečné shrnutí, ve kterém se objeví i menší porovnání významu a úlohy sportu v Řecku a Římě, ukončuje celou mou práci.

2. SPORT V ŘECKÉM PROSTŘEDÍ

2.1 kolébky sportu

Počátky sportu můžeme hledat především na starověkém Předním východě, v Egyptě a o něco později i v Egejské oblasti. Každá z těchto destinací určitě alespoň částečně ovlivnila sport v řeckém prostředí. Za kolébku sportu v pravém slova smyslu je považován Přední východ. Lidé tu sice neměli fyzické aktivity moc v oblibě, přesto se některé druhy sportů objevily poprvé tady. Sport provozovali především aristokratické vrstvy, protože cvičení pomáhalo ke zlepšení mrštnosti a bojových dovedností a také ke kultivaci těla. Králové a aristokraté v mládí procházeli speciálním tělesným i duševním výcvikem. Pro předovýchodní obyvatele měl velký význam královský lov dravých zvířat, oslů, býků, kanců a podobně. Pro tuto zábavu byla vymezena a ohraničena plocha, kam byla umístěna zvířata. Tato aktivita už dokonce přilákala diváky, kteří sledovali lov ze zalesněných okolních pahorků.¹ Obliba královské lovu se odráží ve výtvarném umění, třeba u maleb loveckých scén panovníka Aššurbanipala. Typickou součástí předovýchodní kultury bylo využití vozů tažených koňmi, hlavně pro lov a válku.. Trénink koní probíhal na různě dlouhých tratích buď s vozem, nebo bez něj. Například v Chetitské říši se aristokratičtí mladíci cvičili také v jízdě na vozech, částečně z vlastní vůle, částečně z povinnosti. Závody nejsou doloženy, ale všechny technické předpoklady na jejich konání ukazují. Co se týče jízdy na koni, zpočátku se objevovala velice málo, protože byla pokládána za velmi nebezpečnou. Nejstarší zobrazení této sportovní aktivity se datuje do 13. století př.Kr. a pochází z Ugaritu, v 11. a 10. století se už vyskytují jezdci na koních dost často. Příkladem může být třeba reliéf z Tell Chaláfu. V Perské říši se dokonce uskutečnily závody koní, které uspořádal Kýros. Trať měřila jeden kilometr a závodníci byli rozděleni podle národů. Není to však příliš věrohodné. O fyzických aktivitách lidových vrstev toho víme jen málo. Probíhaly zřejmě především různé souboje a zápasy, které měly často prezentovat nějaký mytologický nebo historický příběh. Uplatnil se i běh nebo plavání. Na vápencové obětní desce z 4.-3. století př.Kr. je vyobrazena dvojice mužů při zápase (viz příloha č.1), podobný výjev je třeba i na pečetních váleccích nebo na reliéfech, stejně tak jako plavání.² Jedna hlíněná tabulka zase zachycuje závod v běhu.

Ve starověkém Egyptě, další kolébce sportu, si faraoni a aristokraté krátili své velké množství volného času různými druhy zábavy, stejně tomu bylo v prostší formě i u

¹ Olivová V., 1985, 31-32

² Olivová v., 1985, 38

obyčejného obyvatelstva. Charakteristickým prvkem těchto aktivit byl divácký prožitek.³ Největší oblibu si v srdcích Egyptanů získal lov. Lovili se především hroši, byla to také jedna z povinností krále. Poté, co faraona Meniho prý sežral hroch, se panovníci této kratochvíle už neúčastnili osobně, ale pozorovali, jak se vede jejich sluhům. Sami už lovíli jen ryby a ptáky. Postupně vznikaly dokonce i umělá jezera uzpůsobená k lovu. Již v období střední říše se konaly jakési býčí zápasy, dobře organizované a velice tradiční. Velký význam měly tanec a hudba. Tanec byl spojen s mnoha akrobatickými prvky a míčovými hrami.⁴ Pro rozvoj tělesné kultury a sportovních aktivit byly důležité i dětské hry. Jednalo se například o zábavu, kdy děti jezdily na rodičích jako na koních, nebo házely špičatými holemi na cíl.⁵ Chlapci zkoušeli hry, kdy jeden z nich balancoval na čtyřech ostatních, nebo soutěže při kterých si předávali jednoho chlapce z náruče do náruče. Co se týče her mladých žen a mužů, byly obdobné jako ty dětské aktivity, ale vznikaly i nové. U dívek se uplatnily hlavně míčové hry jako házení nebo žonglování. Chlapeckým aktivitám vévodily zápasy dvojic. Zápasníci byli buď nazí, nebo měli bederní roušku. Dohlíželi na ně rozhodčí a dozorcí. Velkou roli hrálo v Egyptě i plavání, které se pěstovalo už od nejstarších dob. Možná se konaly i závody lodí. Nedílnou součástí sportovního života byl i běh. V době Nové říše došlo vlivem vpádů do Přední Asie k mnoha změnám v technice výcviku. Faraoni museli být velice fyzicky zdatní, proto podstupovali speciální výcvik, jehož součástí byla třeba střelba z luku. Při slavnostech, které byly většinou spjaty s vegetačními cykly, se konala mimo jiné i atletická podívaná. Uskutečňoval se například běh faraona, tanec nebo předstíraný zápas. O fyzických aktivitách ve starověkém Egyptě víme především díky svědectví nalezených materiálních památek. Výpověď o dětských hrách přinášejí malby v hrobce vezíra Ptahhotepa (viz příloha č.2). Bylo nalezeno také mnoho sošek plavajících dívek nebo zápasících chlapců. V Medinet Habu jsou zachyceny divácké tribuny a ring pro páry chystající se na předstíraný zápas. Na malbách a reliéfech se hodně objevuje také lov.

V Egejské oblasti lidé také holdovali určité formě sportu. Společnost měla výrazný náboženský a neválečný charakter. Různé fyzické aktivity probíhaly hlavně při slavnostech. Do jejich programu patřily taneční představení kněžek nebo vystoupení dvojic zápasníků v boxu či zápase. Na Krétě se konaly i býčí hry, o kterých máme nejstarší svědectví ze 2. tis.př.Kr.⁶ Jejich součástí bylo třeba přeskakování býků, po kterém bylo zvíře zabito a obětováno. O tom, jaké druhy sportů a her obyvatelé Egeidy a hlavně Kréty provozovali,

³ Olivová V., 1985, 44

⁴ Erman A., 1894, 245-246

⁵ Olivová V., 1985, 45

⁶ Olivová V., 1985, 71

víme nejvíce z nástěnných maleb. Na nich se často objevují scény zachycující příjemný život, zábavu a hry, děj je ztvárněn ve fázích a jsou použity výrazné barvy. Úplně nejoblíbenějším motivem maleb byly náboženské slavnosti. Scény s nimi jsou většinou hodně realistické, objevují se tu živě gestikulující diváci, a to mužského i ženského pohlaví, mající na sobě slavnostní oděvy. Hezké příklady najdeme třeba na Théře nebo v Knóssu. Nejznámější z maleb, které zobrazují fyzickou aktivitu, je přeskakování býků v Knóssu a výjev se dvěma mladými boxery, asi chlapcem a dívkou z Théry (viz příloha č.3). Z nástěnného malířství víme i o mnoha hrách dětí i dospělých. V Knóssu je třeba freska, kde děti lezou po zemi a hrají si s kostkami. Doklady o sportovním vyžití obyvatel Egejdy máme třeba i v drobném umění a na keramice. V Palaikastru byla nalezena soška hrajícího si dítěte, v Hagia Triada rhyton z černého steatitu, na kterém je vyobrazen pěstní zápas. Na reliéfech a pečetních kamenech se hojně vyskytuje námět extatického tance. Na bronzovém meči z Mallie je vyobrazen akrobat.⁷

2.2 vývoj sportu v řeckém prostředí

V řeckém světě se sportování vyvíjelo už od dob mykénské civilizace. Podle materiálů, které máme, třeba z nástěnných maleb a reliéfů, víme, že základní pohybovou aktivitou byly extatické kolektivní tance mužů i žen, především jako lidová zábava se konaly zápasy v jednoduché formě. Určitě se už uskutečňovaly i závody vozů. Ty se zřejmě vyvinuly z aristokratického lovu, který byl přejat z Předního východu, ty závody přišly ze Sýrie a Malé Asie. Formou zápolení vozů se možná řešily i různé spory a uctívala památka zemřelých.⁸ K tradici mykénského světa patří i trójská válka. V Homérově Íliadě jsou ve skoro 700 verších popisovány sportovní pohřební hry na počest zesnulého Patrokla. Pořadatelem a rozhodčím byl Achilles a jako ceny pro vítěze posloužila hlavně válečná kořist - kotle, trojnožky, býci, mezci, koně a podobně.⁹ Na pláni byla udělána jakási provizorní tribuna, kam se usadili aristokraté a mohlo se závodit. Na úvod programu proběhl závody dvojspřeží, pořadí na startu se vylosovalo, celou jízdu sledoval dozorce. V tomto klání měl zvítězit Diomedés a jako odměnu získal trójský kotel a zajatkyně. Pak se uskutečnily další disciplíny jako box, zápas, běh, hod diskem, zápas s kopím, střelba z luku a hod kopím. Při boxu měli zápasníci vojenské suknice a řemínky kolem zápěstí. Vítězové byli dva, Aiás a Achilles. K hodu diskem posloužil velký kovový kotouč. Zápasníci s kopím museli proniknout soupeři

⁷ Olivová V., 1985, 71

⁸ Olivová, 1985, 80

⁹ Homér, 1934, 23

k tělu a vyhrál ten, který zasadil první ránu. V běhu se podařilo uchvátit triumf Odysseovi. K hodu kopím se přihlásili Agamemnón a Mérionés, ale protože se vědělo, že mykénský král má sílu ze všech největší, byl prohlášen za vítěze, aniž by se klání uskutečnilo. Už při těchto sportovních soubojích měla existovat určitá pravidla. Při zápasu bylo dovoleno vše a prohrál ten, kdo se dostal první na zem, box končil otřesením jednoho z atletů, zápas s kopím byl přerušen s objevením první krve na těle jednoho z zápasníků a podobně.¹⁰ Objevuje se to jak u Homéra, tak i v jiných příbězích řecké mytologie. Závody se uskutečňovaly jako souboje dvojic a nebylo ani moc důležité, kdo vyhraje, protože ceny dostali všichni. Výjimkou byl pouze hod diskem, protože tady jako výhra sloužila ten disk, se kterým se soutěžilo. Závody byly velice oblíbené a konaly se jen tak, třeba Fajákové uspořádali slavnosti na počest Odyssea. Co se týče historické interpretace, je velice složitá. U Homéra se předpokládá, že se jedná o záznam určitého člověka, který mohl takovým závodům přihlížet, i když závody hrdinů jsou u něj ovlivněny i zásahy bohů.

Po pádu mykénské civilizace a období temna se v 8. století př.Kr. dostala řecká kultura k nové etapě vývoje, v níž byla fyzická kultura nejprve pouze pro aristokracii. V průběhu 7. a 6. století př.Kr. vykrytalizoval ideál kalokagathie, tedy vyváženost mezi krásou, vzdělaností a ušlechtilostí. Pojem, složený ze slov kalos – krásný a agathos – dobrý, ušlechtilý, vzdělaný, je v jazyce prvně doložen u Sapfó, poté také u Hérodota, Xenofonta, Sókrata a dalších.¹¹ Tento ideál se pak aplikoval na sociální vrstvy. V 6.století př.Kr. založil Pýthagorás v Krotónu školu, která se zabývala jak duševním, tak fyzickým vzděláním. Fyzická aktivita v této organizaci spočívala v pravidelném cvičení, hodně se trénoval běh a zápas, pro cvičence byla připravena i speciální dieta. Velkými protiklady ve fyzickém a duševním vzdělávání byly Sparta a Athény. Ve Spartě kladli důraz hlavně na vojenství a připravenost k boji. Ideálem pro ně byla třeba statečnost v boji. Pro fyzický vývoj mládeže tu vznikl státní řízený systém, kterému se říkalo agógé.¹² Chlapci byli rozřazeni do věkových skupin, z nich každá měla svůj název. Skupiny fungovaly pod vedením nejstarších mladíků mezi 14ti a 20ti lety. Výcvik se skládal z běhu, zápasu, hodu diskem a oštěpem, lukostřelby, doplněn byl ještě o různé druhy loveckých a bojových her. Pak se přidaly i hry míčové – třeba zápolení se zakřivenými holemi podobná dnešnímu pozemnímu hokeji. Konaly se i kolové a skupinové tance, z nich nejznámější zvaný pyrrhiché se tančil v plné zbroji a napodoboval vojenský útok i obranu.¹³ Obdobným výcvikem procházely i dívky, protože tak bylo zajištěno plození

¹⁰ Olivová V., 1985, 90

¹¹ Olivová V., 1985, 98

¹² Olivová V., 1985, 99

¹³ Olivová V., 1985, 99

zdravých a silných potomků. Cvičením často přihlíželi spartští muži. Pokoušeli se radit nebo i trestali. Cvičení probíhaly nejdříve na otevřeném poli za městem, později v palaistrách. Dospělí muži museli absolvovat ještě další tvrdý výcvik. Díky těmto faktorům byla Sparta považována za kolébkou tělesné výchovy v celém Řecku. Podobný výcvik probíhal i v Gortýně na Krétě, protože byla spartskou kolonií. Kvůli tomu, že se spartští a gortýnští mladíci zocelovali sportovními aktivitami jenom pro válku, dlouho odmítali sportovní zápasení. V Athénách se v 6.století př.Kr. dostalo fyzického vzdělání jenom vyšším vrstvám. Bohatí a mocní rodiče si pro své děti najímali soukromé učitele, kteří s jejich dětmi trénovali fyzickou zdatnost v palaistrách a gymnaziích. Nejstaršími gymnazii byly Akadémia, Lykeon a Kynosarges. Fyzická aktivita dětí z vyšších vrstev spočívala hlavně v zápasu, běhu, hodu diskem, skoku, boxu a pankratiu. Víme to hlavně z výtvarného umění. Obliba tělesného cvičení celkově zaznamenala v této době velký vzrůst. V 6.století př.Kr. vznikla většina nejvýznamnějších řeckých her. Kromě her olympijských, které se konaly už skoro dvě století, se objevily hry isthmické, pýthijské a nemejské. V 5. století došlo v Athénách k několika změnám. Vítězství Řecka nad perskou říší mělo pro následný vývoj veškerého dění velký vliv. Bohatí lidé si sice stále platili vlastní učitele pro své děti, které získávaly poznatky v soukromých školách a u filozofů, ale vznikl také systém všeobecné výchovy financovaný a patronovaný zámožnými občany.¹⁴ Díky tomu se vzdělání dostalo i chudým Athénanům. Výchova byla rozdělena do tří odvětví, které se učily – grammatiké, tedy čtení, psaní a počítání a memorování básní Homéra, musiké – hudba, gymnastiké – fyzická kultivace prostřednictvím běhu, zápasu, boxu, míčových her.¹⁵ K ní náležela i péče o tělo pomocí koupelí, masáží, páry a natírání těla mastmi. Hlavními středisky tělesného i duševního vzdělání byly gymnasia. K vybavení těchto komplexů patřily palaistry, uhlazené běžecké dráhy, prostory pro míčové hry, místnosti s pytli naplněnými obilím, které sloužily boxerům a podobně. Nechyběly ani zařízení pro hygienu jako bazény, parní lázně, místnosti určené pro masáže či natírání olejem.

Scény s tematikou svlékání oblečení, následného olejování či pozdějšího seškrabávání nečistot se objevují v umění vázového malířství, sochařství, bylo nalezeno i několik pravých škrabátek nebo nádobek na olej. Z váz vyniká červenofigurový zvoncový kratér s výjevy z palaistry. Je tu například nahý mladík, který si z nádoby lije olej na ruku, mladík napravo od něj si skládá oděv, mezi nimi je stolička se srovnaným oblečením, pak je tam třeba další atlet podávající svůj plášť malému sluhovi (viz příloha č.4). Do 4.století př.Kr. byla datována socha atleta, jenž je zachycen v okamžiku, kdy si seškrabává nečistoty z levé ruky. Tato

¹⁴ Olivová V., 1985, 125

¹⁵ Olivová V., 1985, 125

attická práce byla nalezena rakouskými archeology při vykopávkách římského trhu v Efesu a musela být zpětně sestavena z 234 úlomků, vcelku se zachovala pouze hlava, pravá noha a ruka. Nejvýznamnějším příkladem v sochařství je Apoxyomenos, atlet který si seškrabuje z těla nečistoty, jehož vytvořil sochař Lýssipos. Originál se nedochoval, z římské doby ale máme množství jeho kopií. Jedny z příkladů škrabátek a nádobek na olej se nám dochovaly v hrobě z doby raného císařství, který byl odkryt nedaleko Athén.

Po peloponéské válce nastal obrovský zlom ve vývoji řecké fyzické i sportovní vzdělanosti. V Athénách, které během války ztratily velké množství prostředků, byl zrušen velice dobrý výchovný systém, protože už nebyly zdroje k jeho financování. Chudé vrstvy se tak musely obejít bez vzdělání, u bohatých lidí zůstalo vše při starém. Mládeži se dostávalo všestranné výchovy v gymnaziích, kde byly kromě cvičebních ploch také lázně s párou, bazény či masážní prostory. Učenci se začali o hodně více věnovat medicíně a působení tělesného pohybu na život člověka. Průkopníkem byl Hérodikos ze Sélymbrie, který se navíc zajímal i o správné stravování a je považován za zakladatele léčebné gymnastiky, jejímž cílem bylo léčení různých nemocí i prevence chorob. Kromě Hérodika byl významný také Hippokratés, který z tohoto svého předchůdce vycházel a sepsal hodnotné dílo, kde se zabýval třeba hledáním zdravého životního stylu.

Postupně se ale i ve výchově bohaté mládeže začaly dělat trhliny, vše začalo na přelomu 5. a 4. století př.Kr. Gymnazia se čím dál častěji otevíraly filozofům a stávaly se základem jejich škol. Filozofové prosazovali kalokagathii, ale lišili se v názorech na tělesné cvičení. Sokratés kladl na fyzickou kulturu důraz, ale apeloval na přepínání sil, pro Platóna bylo sportovní cvičení důležité jenom jako dobrá příprava na válku a jeho vzorem byla Sparta. Aristotelés preferoval podobné uspořádání jako ve Spartě, ale nesouhlasil s tvrdostí a účelovostí jejich výchovy.¹⁶ Mladší dle něj měli dělat pouze lehčí cviky. Přestože filozofové hlásali vyrovnanost duševní i fyzické výchovy, důležitá pro ně byla spíše stránka duševní. Přestože se v gymnaziích neustále cvičilo, vzdělání „ducha“ se dostávalo do popředí víc a víc. Patrné to je třeba z děl Aristofana, který kritizuje žáky sofistů - bledé, nesvalnaté. Ve své komedii „Oblaka“ si dokonce stěžuje, že palaistry jsou prázdné. Změna se projevila i ve vázovém malířství, protože od konce 5. století ubylo výjevů cvičících atletů. Pokud se nějaký „obraz“ z gymnazia objevil, byli tu mladíci většinou vymalováni oblečení a diskutující. V průběhu 4. století př.Kr. navíc došlo k profesionalizaci sportovců, i když menší množství profesionálů existovalo už dříve, a to až v 6.století. 4.století znamenalo jejich velký nárůst a stávali se jimi především námezdní vojáci. Jejich výcvik byl řízen trenéry z povolání, kteří

¹⁶ Olivová V., 1985, 136

měli propracovaný systém a techniku cvičení. Starali se i o správnou výživu svých svěřenců a pravidelný a účelný spánek. Medicína, která byla neustále vyspělejší a vyspělejší tuto specializaci odsuzovala, ale při tréninku určitě často lékaři spolupracovali. O tréninku těch profesionálů máme jen kusé zprávy, ale hodně se toho odvodit od kritiky Galéna, který se v 2.století pozastavoval nad čtyřdenním tréninkem v cyklech. Při tomto tréninku první den probíhala intenzivní rychlá a krátká cvičení, druhý den zaměření na silovost, třetí den se trénovaly pohybová cvičení a čtvrtý den se všechno naučené a procvičené z minulých dní vystupňovalo k vrcholnému tréninku.¹⁷ Cílem bylo se co nejlépe připravit na veřejné hry a především na box, zápas a pankration. Od her se postupně začaly odvracet bohaté vrstvy obyvatel a tato zábava sloužila spíše jako zábava lidová. Závody se změnil v podívanou, při které vládla surovost a násilí. Profesionální atleti objížděli se svými trenéry různé závody a přestože si často získali slávu a bohatství. Na obyčejný život, nebo válku ale nebyli vůbec připraveni, protože jejich trénované a navyklé tělo nesneslo jiný režim, než jim byl tak pravidelně ordinován. Na olympijských hrách se změny projevíly tak, že se začalo účastnit stále více cizinců. Při hrách navíc sílila korupce. Ve 4.století tedy došlo v Řecku k velkému úpadku tělesné kultury, naproti tomu lidé začali více pečovat o své tělo.

Přestože došlo ve 4. století př.Kr. k velkým změnám a ústupu sportu a her, udržovaly se staré tradice, které dopomohly k tomu, že Řekové si lásku ke sportování udrželi a s nástupem helénismu se hodně věcí vrátilo do správného stavu. Aktivním cvičením se zabývaly všechny vrstvy obyvatel a gymnázia byla velice důležitou součástí měst. Komplexy gymnázií byly vskutku obrovské a od doby prvních staveb tohoto typu se hodně rozrostly. Kromě palaister a krytých i otevřených běžeckých drah, místností pro masáže a mazání olejem byl třeba v Pergamu i tréninkový prostor pro běh do schodů. Celkově se hodně rozšířila přítomnost plaveckých bazénů, sedacích van, páry. Začalo se využívat i hypokaustum. Kromě cvičení se tu konaly i různé přednášky, diskuze a shromáždění. Na sloupech kolonád byly morální příkazy, o kterých víme třeba z Théry nebo z Milétopole v Mýsii.¹⁸ Helénizovaný svět byl i přístupnější. Zpočátku se mohli dění v gymnáziích účastnit jenom řečtí občané, potom ale i všichni ostatní, třeba i ženy a propuštění otroci. Kromě sportování tu mladíci studovali matematiku, rétoriku či literaturu. Ve 2. století př.Kr. se zvýšil význam paidotribů a jejich funkce, pokud do ní byli jmenováni, byla doživotní.

Tato řecká kultura hodně ovlivnila Malou Asii, syrská města se helénizovaly a stavěly se v nich také gymnázia. Z pramenů, třeba od Poseidónia ale víme, že většině obyvatel těchto oblastí nikdy tělesná kultura nepřišla k srdci, tělocvik považovali za ztrátu času. Naopak

¹⁷ Gardiner E.N., 1910, 506-507

¹⁸ Olivová V., 1985, 149

v Egyptě se tělesné cvičení v této formě setkal s výborným ohlasem. Kromě gymnazií v Alexandrii, Elefantíně nebo Omboi vznikaly i kluby podporující řecký způsob života, které byly zakládány absolventy těch institucí. Ani u obyvatel Mezopotámie, kam se řecké tělesné cvičení také dostalo a rovněž se tu zakládaly gymnasia, se to nesetkalo s moc kladným přijetím. Určitě to bylo tím, že u Mezopotamců nehrála tělesná kultura důležitou roli nikdy. Řecká kultura začala pronikat i do Palestiny, kde bylo hodně řeckých a helenizovaných měst. Obyvatelé této země se ale stavěli na odpor, jak helénizaci, tak řecké kultuře. V maloasijském Priéně si sport jistě získal mnoho příznivců, protože tu byl vykopán komplex se stadionem a gymnaziem.

Všeřecké hry si udržely svoji důležitost a jejich význam se ještě rozšířil dál. Se vznikem celé řady nových měst vznikaly i nové hry se sportovním programem. Z nápisu nalezeného v jihozápadním Turecku se dozvíme mnoho o různých slavnostech, které se konaly v různých částech helenizovaného světa. Pro hry této doby byl typický profesionalismus. Jako závodníci se účastnili příslušníci nižších vrstev, často nevzdělaní, někdy i otroci, ale i lidé z bohatého prostředí. Panovníci různých míst helénistického světa posílali soutěžit své profesionální atlety na různé festivaly, hlavně na závody vozů. Vítězové her získali peníze a slávu, měli různé výhody a podobně. Profesionální atleti dokonce zakládali organizace k ochraně a prosazování svých zájmů.¹⁹ Helénismus proslul i tím, že bylo zrušeno omezení účasti diváků. Řekové sice stále převládali, ale do ochozů se dostalo i hodně cizinců.

V roce 146 př.Kr. se Řecko dostalo pod římskou nadvládu. Slavné hry se změnily spíše na lokální slavnosti a nositeli řecké kultury se stali Egyptané a obyvatelé Přední Asie. V době císařství byla ale zase sláva některých her oprášena, třeba olympijské hry zažily velký rozkvět.

2.2.1 Sport u žen

Dle mytologických vyprávění se ženy účastnily sportovních klání již od dávných dob. Příkladem za všechny jsou třeba arkadská Atalanté, která se účastnila pěstního souboje při pohřebních hrách na počest Pélia nebo Atalanté boiotská, jenž závodila se svými nápadníky v běhu.²⁰ Jinak ženy neměly moc dobré postavení, co se sportu týče. Krétská kultura jim sice umožňovala účast na hrách a achajské dámy mohly dělat mužům společnost u lovu, ale v „klasickém“ Řecku pro ženy nebylo ve sportovním světě moc místo. Dívky se držely spíše v ústraní svého domova a učily se číst, psát, tančit a hrát na nějaký hudební nástroj. Výjimek,

¹⁹ Olivová V., 1985, 153

²⁰ Schröder B., 1927, 163

které překročily tento starý zvyk, bylo málo. Z ostrova Teu třeba pochází nápis zpravující o tom, že učitel vyučoval dívky i chlapce. Ve Spartě vedli ke gymnastice také příslušníky obou pohlaví. Dívky cvičily především proto, aby bylo zajištěno zdravé a silné potomstvo.²¹ Vždy se rozdělily do skupin podle věku, stejně jako chlapci, a trénovaly třeba pentatlon. Stejně to bylo ve spartské kolonii v Kyrené. Dívky mohly soutěžit na Hériných hrách, které se konaly v Olympii, nebo také na ostrově Chiu.²² Co se týče oděvů, který ženy užívaly při tréninku a závodění, ve starší době měly roušky, nebo takové krátké kalhoty, později možná zápasily nahé. Pro athénské běžkyně je třeba doložen krátký oděv, tanečnice asi nosily při představeních ty krátké kalhoty. Jedna váza ukazuje dívku v okolí palaistry s rouškou přes boky. Roušku mají i dvě sošky dívek. V pozdějších zobrazeních se mytická Atalanté objevuje nahá a i spisovatelé se zmiňují o nahotě závodnic.

²¹ Olivová V., 1985, 102

²² Schröder B., 1927, 163

3. SPORTOVNÍ DISCIPLÍNY A SPORTOVNÍ POTŘEBY

Sport byl pro Řeky velice důležitou součástí života. Nejdříve měli lepší možnosti pro zdokonalování svých tělesných dovedností členové aristokracie, později byl zaveden systém výchovy, díky kterému se výcvik ve sportovních disciplínách a odvětvích dostal až k nejnižším vrstvám. Různým hrám a tělesnému cvičení se ale Řekové věnovali už od dětství v podobě různých dětských forem zábavy. Nejprve se sportovalo na volných pláních a prostranstvích, později v palaistrách a gymnaziích. Závody atletů se konaly na stadionech a v hipodromech. Mezi nejvýznamnější sportovní odvětví patřily hod diskem a oštěpem, běhání, zápas, box, pankration, jízda na vozech a na koních. Oblíbené bylo také plavání, zvedání činek nebo míčové hry.

3.1 hod diskem

Hod diskem byl v řeckém světě velice oblíbeným sportovním odvětvím. Jeho kořeny sahají hluboko do minulosti. Již Homér tuto disciplínu zmiňuje ve své Íliadě jako součást pohřebních her, které se konaly na počest zesnulého Patrokla. Jako disk měl posloužit předmět, který Řekové označovali jako „solos“.²³ Byl to zřejmě buď nějaký velký železný kotouč nebo pouze kámen. Pozdější antičtí spisovatelé užívají slovo „solos“ pouze jako ekvivalent k disku a pod těmito dvěma výrazy se pro ně skrývají dva odlišné typy náčiní – disk je podle nich totiž rovný, plochý a kamenný, solos okrouhlý a kovový.²⁴ Výzkumy jim částečně dávají za pravdu, protože z hlediska tvaru byly opravdu odlišné. Na druhou stranu se zmýlili v materiálu, protože jak disky, tak soly mohly být kamenné i kovové. V homérské době tedy můžeme mluvit o solech a o kamenných discích, které se užívaly až do 6.století př.Kr., pak byly převážně nahrazeny disky kovovými, a to především bronzovými. Po obnovení olympijských her se vyráběly disky ze dřeva, s kovovým jádrem a váhou asi dva kilogramy.

Pro různé věkové kategorie a kvůli rozdílné tělesné síle se vyráběly disky různé váhy a velikosti. Vrchní stranu disku často zdobily dekorativní motivy jako například koncentrické kruhy, tečky, různá křížení, ale také delfini či postavy. Některé disky mohly být navíc opatřeny dedikacemi. Nezbytným doplňkem byla ještě kožená kabelka, ve které si atleti své pomůcky přenášeli. Víme i o discích, jenž sloužily pouze jako votivní dary, byly velice křehké a tedy nepoužitelné. Pro konání hodu diskem byl na stadionu určený prostor – balbis – místo veliké akorát pro jednoho atleta a jeho pohyb, ohraničené z přední strany kamennými

²³ Gardiner E.N., 1910, 313

²⁴ Gardiner E.N., 1910, 313-315

destičkami.²⁵ O tom nám přináší informace například Philostratos, který popisuje smrt Hyacintha po zasažení diskem z ruky Apollóna. Závodník nesměl tuto hranici při svém hodu překročit, aby nebyl diskvalifikován. Jednotlivé vzdálenosti byly zřejmě označeny malými kamennými pilířky a do místa dopadu disku se zapichovaly jakési šipky nebo kolíky.

Závodníci si mohli při hodu vybrat jednu ze tří technik, které se v tomto sportu uplatňovaly. O nich víme především díky památkám jako jsou sochy, mince, gemy nebo vázy. První technika byla označována za nejjednodušší a také za nejelegantnější. Diskař při ní uchopil kotouč oběma rukama asi do výšky břicha a po otočce ho vymrštil rovně před sebe nebo více do výšky. Při druhé metodě se musel atlet rozkročit, uchopit disk do pravé ruky a předsunout pravou nohu. Poté provedl otočku a jednou rukou disk vyhodil. Třetí technika vyžadovala také držení disku oběma rukama, a to přibližně ve výšce hlavy, otočku kole osy a vymrštění disku před sebe.²⁶ Skromné doklady o výkonech atletů ukazují, že disky byly opravdu těžké. Například Philostratos zmiňuje hrdinu Protesilaa, jenž své náčiní poslal do vzdálenosti sta loktů.

Hod diskem se objevuje v dílech antických autorů, ve vázovém malířství, sochařství... Informace můžeme čerpat i z několika nálezů samotných disků. Ve vázovém malířství se hod diskem objevuje jak na černo, tak červenofigurových vázách. Nejstarší příklady jsou ze 6. století př. Kr. Zobrazují atleta při hodu, jeho postoj, techniku, výzdobu a tvar disku. Na černofigurovém lékythu, jenž je uchován v Britském muzeu, je zobrazen vrhač při technice hodu, kdy disk vymršťuje oběma rukama. Dobrým příkladem je také červenofigurová váza v Ashmoleanově muzeu v Oxfordu, kde atlet drží disk oběma rukama nad hlavou. Asi z roku 510 př. Kr. pochází váza od malíře Eufronia zdobená červenou figurou. Je tu vyobrazen diskař se svým učitelem, který třímá v ruce hůl. Kolem nich je vidět další dění v palaistře. Scény z palaistry se objevují i na amfoře také z roku 510 př. Kr. Uprostřed scény je hráč na flétnu oblečený v dlouhém černobílém chitónu, na jedné straně u něj stojí skokan a na druhé diskař (viz příloha č. 5). V sochařství se objevují především bronzové a mramorové kopie řeckých originálů, ale i menší originální sošky. Nejznámějším příkladem je Diskobolos sochaře Myróna z doby kolem roku 450 př. Kr. Atlet je tu zachycen v okamžiku, kdy napjatá pravá paže již téměř vymršťuje disk. Diskař stojí v hlubokém předklonu na pokrčené pravé noze, levá noha se špičkou opírá o zem.²⁷ Myrón tuto sochu nevytvořil v reálném okamžiku, ale spojil více fází pohybu do jednoho. Originál byl z bronzu, z doby římské pochází množství jeho kopií díky kterým o tomto vrcholném díle víme. Římská kopie

²⁵ Gardiner E.N., 1910, 318

²⁶ Schröder B., 1927, 119

²⁷ Bouzek J.- Ondřejová I., 2004, 55-56

řeckého originálu z 5.století př.Kr. ukazuje stojícího Diskobola, který má jednu ruku spuštěnou podél těla a drží v ní disk, druhou ruku má pozvednutou směrem k pozorovateli, má mírně nakročenou levou nohu a hlavou lehce skloněnou k levému rameni. Bronzová soška diskáře z Burlingtonu je datována do 5.století, atlet drží v levé ruce disk, druhou drží v úrovni hlavy, pravou nohu zakročenou. V Athénách, jižně od Parthenónu, byla nalezena soška diskáře, který má jednu ruku u hlavy, ve druhé ruce, která se nedochovala, asi držel svůj disk. Soška nahého atleta, jenž drží disk v ruce ve výšce své hlavy, pochází zřejmě z Peloponésu a byla vyrobena někdy v letech 480-475 př..Kr. Pod vlivem řeckého umění vytvořili Etruskové sošku mladého diskáře majícího jednu ruku v bok a druhou držící své náčiní. Tato soška asi sloužila jako součást kandelábru a datuje se do roku 440. Kromě těchto prací se dochoval i náhrobní reliéf s výjevem této sportovní disciplíny, je to attická práce z 2. pol. 6.století z Athén. O materiálu, tvaru a velikosti víme nejenom z děl antických autorů, ale i z přímých nálezů. V Britském muzeu je bronzový disk s nápisem, který byl nalezen v Kefalénii, v pokladnici Síkyonu v Olympii byly uloženy tři tyto atletické pomůcky pro závod v pentatlonu. Některé disky sloužily pouze k votivním účelům a nálezů k nim je také mnoho.

3.2 hod oštěpem

Hod oštěpem byl další sportovní disciplínou, kterou Řekové provozovali. Zpočátku nebyl tento sport příliš oblíbený, přestože se objevil už v homérské době při pohřebních hrách na počest Patrokla. Nejdříve ho muži trénovali v palaistrách jako součást přípravy na válku. Více přívrženců si toto sportovní odvětví získalo až po zařazení do olympijského pentatlonu. Řekové si mohli vybrat ze dvou typů hodu oštěpem. Byl to buď klasický hod do dálky, který byl součástí pentatlonu, nebo to byla jízda na koni spojená s hodem na terč. Obojí se cvičilo pouze v palaistrách, ten atletický hod oštěpem se pak uchytil jako součást pentatlonu jak již bylo zmíněno. Od 4.století př.Kr. se v těchto disciplínách zápasilo i v samostatných soutěžích, do té doby totiž o jejich samostatnosti nemáme žádný důkazní materiál.

K tomuto sportu se používalo pouze jednoduché náčiní, a to oštěp. Původně oštěpy sloužily především v bitvách a při lovu jako zbraně, později se začaly užívat právě jako atletické pomůcky a vznikla tato nová disciplína.²⁸ Oštěp byl vlastně obyčejná dřevěná lehká tyč přibližně o délce lidského těla a o tloušťce asi jako mužský prst. Konec oštěpu byl buď ztupený nebo zašpičatělý. Pro hod do dálky se užíval typ s tupým zakončením, pro hod na terč typ se zašpičatělým koncem. Oštěp byl ještě opatřen koženým řemínkem, který vytvářel

²⁸ Crowther N.B., 2007, 66

smyčku. Toto zařízení označované jako „amentum“ zlepšovalo technické vlastnosti oštěpu.²⁹ Samotná smyčka měřila asi stopu nebo 18 palců a atleti ji převzali od bojovníků, kteří s ní měli dobré zkušenosti v boji i při lovu.³⁰

Při klasickém atletickém hodu do dálky se oštěpař postavil na místo, které bylo ohraničeno pilířkem nebo zídou (podobně jako u hodu diskem). Tuto hranici nesměl při svém pokusu překročit, aby nebyl diskvalifikován. Atlet musel uchopit oštěp, vložit pravou ruku do smyčky a velice silně utáhnout. Poté zaujal vrhačský postoj, při kterém měl pokrčenou pravou nohu, pravou ruku s oštěpem zapaženou, oštěp měl buď v úrovni hrudi nebo nad hlavou, levou ruku před sebou. Následovalo několik rychlých kroků a odhod.³¹ O dohozených vzdálenostech, kterých oštěpaři dosahovali víme ještě méně než u diskářů, protože jejich evidence je velice neprůhledná. V palaistrách probíhal výcvik hodu pravou i levou rukou, v závodech pouze hod rukou pravou. U hodu na cíl za jízdy na koni byl terč asi ve výšce koňské hlavy a uprostřed měl ještě menší terčík pro ty nejpřesnější vrhače.

Co se týče námětů tohoto sportu v umění, objevují se opět v sochařství a hlavně ve vázovém malířství. Na vázách můžeme najít velké množství informací a získat mnoho poznatků. Zobrazena je především činnost v palaistrách. Jsou tu atleti zachycení při rovnání tyče, při rozběhu, odhodu. U toho se dá pozorovat ta technika, zašpičatění oštěpu a podobně. Nejvíce je poznat z červenofigurových váz, protože jejich malíři hodně kladli důraz na detail. Na černé figuře je oštěp ve stejné barvě jako řemínek, na červené figuře je řemínek namalován jinou barvou a díky tomu je to dílo přehlednější.

Příklady nejlepších vyobrazení mohou být třeba hydrie či panathénajská amfora z Britského muzea, červenofigurový kylix z Würzburgu, váza bojovníků z Mykén, váza z Akropole, aryballos z Eretrie z 5. století nebo kratér z Louvru ze 4.století. Na váze z Akropole jsou zachyceny pohřební hry na počest Pélia i s hodem oštěpem. Eretrijský aryballos zase ukazuje typ hodu oštěpem, kdy jezdci na koních trefovali připravené štíty. Stejně tak panathénajská amfora - na té můžeme rozpoznat chitón jezdců nebo klobouk zvaný petasos, který měli jezdci na hlavě. Kylix z Berlína dává představu o podobě odhodiště. Na váze s mykénskými bojovníky jsou vyobrazeny dva typy oštěpů, jeden dlouhý a jeden kratší. Oproti vyobrazením na vázách sochaři zachycovali oštěpaře v klidové poloze. V Herculaneu byla nalezena busta atleta, je to bronzová kopie dle řeckého originálu, která vznikla v augustovské době. Na jedné straně bronzového disku z Aigíny je také zobrazen oštěpař, a to ve chvíli, kdy se rozbíhá k odhodu svého náčiní (viz příloha č.6). Hezkými příklady tohoto

²⁹ Gardiner E.N., 1910, 339

³⁰ Gardiner E.N., 1910, 339

³¹ Gardiner E.N., 1910, 350

sportu jsou dva reliéfy. Jeden byl nalezen v themistoklovských hradbách a kromě atleta s oštěpem jsou tu třeba i hráči s míčem. Druhý reliéf z 2. pol. 4. století př. Kr. byl umístěn na bazi nějaké sochy a je na něm oštěpař v okamžiku, kdy odhodil svůj oštěp a sleduje, jak daleko poletí.

3.3 běh

Běh byl dalším velice oblíbeným sportem Řeků. Vytvořilo se velké množství běžeckých disciplín, které se lišily délkou i pomůckami – závodilo se v běhu na délku jednoho stadia, v diaulu, tedy běhu na délku dvou stadií a v dolichu, což byl běh na dlouhou trať a jehož délka byla sedm, dvanáct, dvacet nebo čtyřadvacet stadií.³² K běžeckým disciplínám se přiřadil také běh ve zbroji, běh s pochodní a běh přes překážky. Závod v běhu se stal i součástí pentatlonu. Obecně se běžci dělili na sprintery a dálkaře a také do kategorií podle věku, které byly všude rozděleny jinak. V Delfách a Olympii měli dvě kategorie – chlapce a muže, v Nemeji a Isthmii se závodníci dělili do tří skupin – na chlapce, mladíky a muže.³³ Na ostrově Chiu bylo dokonce pět věkových kategorií - chlapci, mladí efébové, střední efébové, starší efébové a muži.³⁴ O věkových hranicích jednotlivých kategorií nás zpravuje třeba nápis z Augustalie, který uvádí, že k mladíkům se řadili atleti mezi sedmnácti a dvaceti lety. Třeba v Olympii to zřejmě tak bylo. V již zmíněných Isthmii a Nemeji byli chlapci ve věkovém rozmezí dvanáct až šestnáct let, mladíci šestnáct až dvacet let a muži více jak dvacet let.³⁵

O způsobu tréninku máme poměrně málo zpráv. Víme ale například to, že v některých větších městech měli v gymnaziích zřízeny dráhy, které délkou odpovídaly délce stadia a byly opatřeny i startovní čarou. Takový luxus si závodníci dopřávali třeba v Olympii nebo v Delfách. Kvůli výdrži a odolnosti se běhalo v písku. Podle Epiktéta se tréninky sprinterů a dálkových běžců kromě naběhaných vzdáleností lišily také ve stravování či v masážích.

Samotné závody se konaly na stadionech, což byly dlouhé písčité plochy, které měly z obou stran stoupající svahy, aby se tu mohli usadit diváci. Délka stadionu byla nejdříve asi 164, později 192 metrů. Řecko-římský stadion odkrytý v Delfách měřil 178 metrů.³⁶ Jako start pro závod sloužila nejdříve obyčejná čára tzv. grammé, později řada kamenů tzv. balbis.³⁷ V těch kamenech byly udělány díry, které sloužily jako startovní bloky, nebo se do nich zasadily dřevěné tyče a tím se pro každého závodníka vytvořil jakýsi samostatný startovací

³²

³³ Gardiner E.N., 1910, 271

³⁴ Gardiner E.N., 1910, 272

³⁵ Gardiner E.N., 1910, 271

³⁶ Schröder B., 1910, 103-104

³⁷ Schröder B., 1927, 103

koridor. Při závodech ve zbroji se někdy jako startovací prvek užívalo lano, které se na znamení spustilo a závodník mohl vyrazit. Při ostatních soutěžích v běhu dával pokyn ke startu hlasatel nebo se dalo znamení zatroubením na trumpetu. Falešné odstartování znamenalo pro atleta konec v zápolení. Cíl byl označen kulem nebo pilířkem. Při diaulu a delších bězích se museli závodníci otočit kolem kůlu či sloupku, který byl na konci stadionu. V některých závodech měl každý běžec svůj vlastní kůl na otočku, při některých se všichni otáčeli kolem jednoho otočného bodu. Závodníci na dlouhé a krátké tratě se lišili také stylem běhu. Dálkaři dělali delší kroky, měli ruce u těla, ke konci závodu běželi stejným stylem jako sprinteři. Sprinteři naopak užívali kratších rychlejších kroků a divoce máchali rukama.³⁸ Styl se samozřejmě měnil i v čase. Někaký styl máme v 6.století, jiný třeba zase ve 4.století př.Kr. Styly jsou dobře rozpoznatelné na panathénajských amforách, ale nemůžeme z nich zcela vycházet, protože často zasáhla nešikovnost malíře. Co se týče způsobu vedení závodů, konaly se nejdříve rozběhy. Běžci si vylosovali svůj rozběh a soupeře. Sloužila k tomu helma, do které se daly papírky s písmeny. Ti, kteří si vytáhli stejná písmena, závodili spolu. Každého rozběhu se většinou účastnili čtyři atleti. Vítěz pak postoupil do finále. V Olympii ale bylo závodíště uzpůsobeno až na dvacet závodníků najednou. Určité svědectví přinášejí i vázy, na nichž jsou zobrazeni najednou nejčastěji čtyři běžci, někdy ale také i tři, jen dva, nebo naopak dokonce až pět atletů. Z váz ale samozřejmě zase nemůžeme bezmezně vycházet. Běžci soutěžili nejdříve s bederní rouškou, později zcela nazí.³⁹ Běhali bosí a měli naolejované tělo.

Běh na délku jednoho stadia byl nejkratší tratí, cíl se označoval kulem nebo pilířkem. Diaulos měřil dvě stadia, takže závodníci museli obíhat kůl po jednom stadiu. Každý měl svůj kůl, který měl oběhnout. Pro lepší orientaci měl tento otočný bod pro každého atleta jinou barvu, aby si ho lépe poznal. Běh na dlouhou trať měřil sedm, dvanáct, dvacet nebo čtyřiadvacet stadií. Délka byla závislá na tom, kde se daný běh konal, protože každé hry měly své vlastní parametry pro tuto soutěž. V Nemeji, Isthmii a Athénách se konal ještě speciální dvojitý diaulos o délce čtyř stadií. Při slavnostních příležitostech se běhal i speciální běh ve volné přírodě, který ale nebyl provozován jako klasický sport. O běhu přes překážky nemáme žádné písemné zprávy. Pouze u Lukiána se objevují zmínky o jakémsi skákání přes příkopy nebo jiné překážky. Dokladem tohoto typu běhu je jediné zobrazení, a to výjev na sarkofágu v Louvru, kde jsou ty překážky vidět.

Běh s pochodní vycházel především z tradice a kultu a těšil se velké popularitě až do doby Římanů. Řekové mohli zakusit atmosféru této disciplíny především při Panathénajích,

³⁸ Gardiner E.N., 1910, 280-281

³⁹ Bouzek J.- Ondřejová I., 1989, 153

Théseíich a Epitaphíich. Soutěže se mohli účastnit buď jednotlivci, nebo celá mužstva, jejichž členové ale museli být z jednoho kmene, později v 1.století př.Kr. alespoň z jedné palaistry. Při týmovém běhu se závodníci z jednoho družstva postavili v intervalech na trať a po cestě si pochodeň předávali jako štafetu. Trénink probíhal pod dohledem gymnasiarchů, nebo speciálních trenérů, kteří se nazývali lampadarchoi a jejichž jména byly zmiňovány při výhře jejich svěřenců.⁴⁰ Závod v běhu s pochodní začínal u Prométheova oltáře v Akademii a cíl byl ve městě. Vítězem se stal ten, kdo doběhl první, a to s planoucí pochodní. Komu pochodeň zhasla, měl smůlu.

Běh ve zbroji se poprvé objevil na konci 6.století př.Kr. a souvisel především s přípravou na válku.⁴¹ Jednotlivé závody se lišily ve vzdálenosti, v pravidlech i ve zbroji. Například v Olympii a Athénách se běhal diaulos, v Nemeji délka čtyř stadií. V Olympii byly běžeckou výbavou náholenice, helma a štít, v jiných oblastech to zase bylo odlišné. Obliba tohoto sportu vzrostla ještě více po řecko-perských válkách.

Běžecké disciplíny si získaly opravdu velký vřhlas. Svědčí o tom třeba i počet panathénajských amfor, které získal běžec za vítězství. Bylo to rovných padesát kousků. U ostatních sportů to bylo méně. Stejně tak oblíbený byl běh pro umělce. Běžecké náměty se objevují především u vázových malířů, ale i u sochařů. Ve většině případů je běžec zobrazen v mírném pokleku. V černé figuře je zátěž atletova těla na zadní noze, v červené figuře a na pozdních reliéfech je váha rozložena na obě nohy. Sochaři vytvářeli běžce při jakoby rychlé chůzi s široce roztaženýma nohama. Závodníci jsou celkově zobrazováni při přípravě v palaistře, na startu, při běhu, v cíli. V 5.století př.Kr. sochaři hodně využívali námětů olejování těla, skládání slibu fair play či ověčování věnci. V helénistické a římské době jsou jako běžci zobrazováni často děti, někdy také Amorci. Především v malé plastice.

O technice běhu, stylu a podobně si můžeme udělat obrázek hlavně z panathénajských amfor, které poskytují velké množství výjevů s atlety při různých činnostech. Příkladem je třeba panathénajská amfora se čtyřmi běžci uprostřed závodu, kteří míří k otočnému kůlu. Jeden ze stylů postavení na startu ukazuje kylix z Chiusi. Na černofigurovém poháru na víno je palaistra, kde cvičí zápasník, oštěpař, je u nich učitel, starty tu trénuje běžec. Na vázách můžeme najít i vyobrazení běžců s pochodněmi, jak například na červenofigurovém poháru, kde s pochodněmi běží tři nazí, ale obutí mladíci s diadémy na hlavě. Za zmínku stojí i reliéf ze 4.st.př.Kr., na kterém je zobrazen vítězný tým běžců v této disciplíně, jež je svými trenéry veden k bohyni Artemidě. Ta má na hlavě frýžskou čepici a v ruce misku. Běh ve zbroji byl hojně užívaným námětem vázových malířů, kteří zobrazovali chvíle před závodem, samotné

⁴⁰ Gardiner E.N., 1910, 293

⁴¹ Gardiner E.N., 1910, 285

soutěžení či doběh do cíle. Na červenofigurovém kyliku malíře Eufronia je zachycena příprava na závod. Uprostřed stojí úředník či trenér a kolem něj se rozcvičují různí běžci. Jeden si třeba nasazuje zbroj. Červenofigurový kylix z Berlína ukazuje skupinu tří závodníků, kteří jsou ve startovní pozici, jeden z nich je ale otočen na druhou stranu. Pak jsou ti běžci zobrazení při samotném běhu, jeden se ohlíží. Další z červenofigurových váz, kylix z Britského muzea v Londýně, nás seznamuje s výjevem, který je velice častý a typický. Je to situace po doběhu, kdy si vítěz sundává helmu, což je výrazem jeho triumfu. Na londýnském kyliku je ten vítěz vousatý, ohlíží se na závodníka, který dobíhá za ním, všemu přihlíží trenér nebo úředník. Zajímavý je také červenofigurový kylix z Mnichova, kde jsou zobrazení atleti při tréninku v gymnaziu. Ve velmi hezkém provedení je černofigurová amfora, na jejíž jedné straně jsou běžci ve zbroji v průběhu závodu směřující ke dvěma mužům stojícím před nimi, na druhé straně amfory se běžci proplétají davem diváků. Pod pravým uchem nádoby jsou vymalovány ceny pro vítěze – trojnožky a kotlíky. Na červenofigurové amfoře z 5.století př.Kr.mají běžci kromě štítu a helmy ještě náhlenice, které v průběhu let zmizely z užívání. Ze sochařských prací vyniká soška vousatého běžce, který má na hlavě attickou helmu a právě se chystá vystartovat k závodu. Má předpaženou pravou ruku, v druhé by měl držet štít, ten se nám ovšem ztratil. Práce se datuje přibližně do roku 480 př.Kr. Zobrazení běžce ve zbroji je i na pohřebním reliéfu z Athén ze 6.století př.Kr. (viz příloha č.7). V Dodóně byla nalezena soška ženy běžkyně, zřejmě mladé Spartanky. Tělo dívky je silné a svalnaté, běžkyně má na sobě sukni, kterou si přidržuje levou rukou. Na ramena jí splývají dlouhé vlasy. Datuje se na počátek 6.století př.Kr. Po řecko-perských válkách v 5.století př.Kr. se umělecká produkce s běžci ve zbroji ještě více rozšířila. Zcela nejhezčím příkladem atleta - běžce je socha sedícího boha Herma z Herculanea.⁴²

3.4 skákání

Skákáním se podle bájí zabývali již lidé z mýtického národa Fajáků.⁴³ Řekové začali tento druh sportu provozovat zřejmě někdy na počátku 6.stol.př.Kr. a našli v něm velkou oblibu, a to především v průběhu 6. a 5. století. O tom svědčí například velké množství váz, na kterých bylo skákání vymalováno. Závod ve skoku byl vždy součástí soutěže v pentatlonu, nikdy neprobíhal samostatně.⁴⁴ Při cvičení se uplatňovaly různé druhy skoků – skok do dálky z místa, s rozběhem, skok do výšky či přes překážky. Provozovaly se i akrobatické skoky, a to

⁴² Schröder B., 1927, 110

⁴³ Schröder B., 1927, 110

⁴⁴ Gardiner E.N., 1910, 295

přes meče a hroty. Jen některé z těchto druhů se užívaly při závodech, některé pouze v palaistrách a gymnaziích při nácviku. Jako pomůcky sloužily ke skoku jakási závaží, aby byl pokus delší a dopad stabilnější. Atlet měl závaží v obou rukách, houpal s nimi dopředu a dozadu a pak skočil. Doklady o tom, jak závaží vypadaly, máme především na vázách. V 6. století př.Kr. to byly přibližně polokruhové kusy kamene, které byly ještě opatřeny výklenkem pro uchopení. Později se začaly vyvíjet různě veliká a různě tvarovaná závaží. Byly z kamene nebo kovu. S výklenky pro uchopení uprostřed nebo na kratším konci. V 5. století př.Kr. se užívaly závaží semisférického tvaru, ve středu zúžené a na okrajích zašpičatělé nebo zakulacené. O tom, jak vypadaly závaží později, nemáme žádnou evidenci až do doby římské, kdy se nový typ těchto pomůcek objevuje na sochách atletů. Samotné skákání doprovázela hra na flétnu. Atleti skákali na soutěžích buď z místa, nebo s rozběhem. U skoku z místa stáli atleti s nohama u sebe a zakloněnými zády. Poté se několikrát zhoupali v kolenou, několikrát mávli závažími a skočili. Pro skok s rozběhem bylo potřeba několik krátkých rychlých kroků. Pro měření skokanských výkonů se užívaly tyče, skoky se označovaly kolíčky nebo čarami.⁴⁵ Bylo navrženo i značení pomocí bodců a hřebíků, ale kvůli bezpečnosti tento nápad nebyl přijat. Co se tyče délky skoku, bylo to maximálně 21 stop, ale většinou méně.⁴⁶

Skokanské závody či jejich nácviky v palaistrách a gymnaziích jsou častým výjevem na černo i červenofigurových vázách. Máme také mnoho nálezů samotných závaží a svědectví různých autorů jako byl například Philostratos. Díky těmto pramenům víme o tom, jaké tvary a typy závaží se používaly, jak se atleti připravovali, jak soutěže probíhaly a podobně. Mezi nejčastější scény na vázách patří skokani při přípravě na skok či trénující v palaistrách pod dohledem svých učitelů. Příkladem může být červenofigurová váza z Britského muzea, kde je zobrazen mladík, který se připravuje na svůj pokus. Jednu nohu má vykročenou dopředu, druhou mírně vzadu, ruce se závažími jsou vepředu. Naproti skokanovi stojí hráč na flétnu. Na červenofigurovém kratéru z Kodaně je vymalována scéna z gymnazia, kde mladíci trénují pentatlon, je tu jeden diskař, jeden oštěpař, hráč na flétnu a po krajích skokani se závažími. Na červenofigurovém kyliku z Bologni je podobný námět. Krásný pohled na skokana přímo v akci je vyobrazen na červenofigurovém kyliku, chvíle dopadu je dobře vidět na jedné korintské amfoře. Na panathénajské amfoře z Leydenu a červenofigurovém kyliku od Eufrovia je zachycen skokan, který skáče s rozběhem. Atlet ve skoku a pod ním ty čáry, které udávají délku doskoku, jsou na váze z Britského muzea. Skokana se závažími v podobě dvou velkých kamenů a kusem oděvu přes boky ukazuje červenofigurová miska z doby okolo roku

⁴⁵ Gardiner E.N., 1910, 298

⁴⁶ Gardiner E.N., 1910, 308

500 př.Kr. (viz příloha č.8). Na podstavci misky zdobené červenou figurou asi z roku 480 př.Kr. se objevují výjevy z palaistry. Stojí tu dva skokani se svými závažími, pak také oštěpař a baví se v přátelském rozhovoru. Je tu také menší chlapec s kabáty přehozenými přes rameno a s nádobou na olej v ruce. Je zřejmé, že má za úkol sbírat od atletů oblečení a poskytovat jim mazání. Zřejmě na okraji nějakého bazénu nebo nádrže byla umístěna bronzová soška skokana, který je v postoji, kdy se jakoby chystá skočit do vody - s pokrčenými koleny a rukama nataženými dopředu. Práce se datuje asi do 6.století a byla nalezena v roce 1812. Skokan se závažími je vyobrazen i na jedné straně bronzového disku z ostrova Aigíny, který vznikl okolo roku 480 př.Kr. Dobrým materiálem jsou i nálezy samotných závaží. V Britském muzeu je uloženo několik jejich párů. Jeden z nich je například z olova, závaží jsou asi 8 palců dlouhá. Jeden kamenný pár se našel v Korintě, závaží jsou dlouhá asi 10 palců⁴⁷. Jedná se o typ, který se užíval především v 5.století. Větší, ale primitivnější závaží se našlo v Olympii, dnes je v Berlíně. V době římské se závaží objevují nejen na sochách atletů, ale i na nástěnných malbách a mozaikách. Příklad novějšího „římského“ typu této skokanské pomůcky byl nalezen na Rhodu. Je vyrobený z vápence, asi sedm palců dlouhý a s „úchyty“ pro palec a ostatní prsty.⁴⁸

3.5 zápas

Zápas byl dle mnoha zdrojů nejstarším a nejuniverzálnějším sportem.⁴⁹ Už z mytologie je známo několik případů, kdy se hrdinové utkávali se svými nepřáteli formou tohoto druhu zápolení. Hérakles tímto způsobem bojoval pro Antaeovi, Tritónovi nebo nemejskému lvu.⁵⁰ Při funerálních hrách na počest Patrokla se v zápasnickém střetnutí utkali Odysseus a Aiás. Zvítězil ithacký král, a to díky své vychytrlosti.⁵¹

Řekové měli zápas ve velké oblibě. Nácviky pro soutěže se konaly v palaistrách, které nejdříve byly samostatné a později se přičlenily ke gymnaziím. Soutěže, třeba na olympijských hrách, se uskutečňovaly v části stadionu, které se říkalo skamma – byl zde připraven speciální písek, jenž měl tlumit dopady zápasníků.⁵² Chlapci se vždy rozdělili do párů, ve kterých byl zpočátku jeden ze zápasníků začátečník a druhý pokročilý. Díky tomu se mohli nováčci od svých zkušenějších kolegů leccos naučit. Na cvičení dohlíželi učitelé - paidotribové, kteří si prostřednictvím holí vynucovali kázeň. Chlapci a muži se zdokonalovali

⁴⁷ Gardiner E.N., 1910, 300

⁴⁸ Gardiner E.N., 1910, 300-301

⁴⁹ Gardiner E.N., 1910, 372

⁵⁰ Gardiner E.N., 1910, 372

⁵¹ Sinn U., 2000, 35

⁵² Crowther N.B. 2007, 67

v pohybu a mrštnosti a učili se novým trikům. Pro obě tyto věkové kategorie byly rozdílné cviky i rozdílná pravidla. Začínalo se vždy lehčími prvky tělesného pohybu a postupně se přecházelo na složitější. Pro učitele a trenéry určitě existovaly učebnice nebo příručky, které pomáhaly k lepšímu vedení výcviku. Fragment takové knihy byl nalezen na papyru z Alexandrie ze 2.století n.l. a co se týče jeho obsahu, byly tu popsány různé triky, pravidla pro soudcování a podobně. Stručnost těchto informací ale mnoho poznání stejně nepřinesla.

Závody probíhaly hodně podobně jako v dnešní moderní době. Počet soutěžících se různil. Například epigram Aristona mluví o sedmi zápasnících, u Lukiána je jejich počet buď pět nebo dvanáct. O přesných pravidlech toho moc nevíme a jejich podobě se dá přiblížit pouze detailním průzkumem a rozбором fragmentů literárních a uměleckých děl. Při samotném zápase bylo povoleno mnoho úderů a triků – bylo to například podražení, kroucení rukou, škrcení, přehazování přes rameno a další.⁵³ V žádném jiném sportu nebylo povoleno tolik variant stylů a variant pravidel jako u zápasu. Své vlastní parametry pro tuto disciplínu měla téměř každá oblast Řecka. K uchování alespoň nějakých jednotných regulí sloužily panhelénské hry. Základem celého zápasu bylo povalit protivníka na zem, a to třikrát. Počítalo se spadnutí na záda, rameno, na břicho, u pádu na kolena je to nejisté. Pokud v zápale boje spadli oba zápasníci, pád se nepočítal a soutěžilo se dál.⁵⁴ Po profesionalizaci atletů byl zápas volnější z hlediska brutality, ale svou velkou popularitu neztratil. Nepotopil ho ani stále vzrůstající stupeň korupce.

Velkou oblíbenost zápasu lze doložit díky četným literárním zmínkám, uměleckým dílům či mytologickým látkám. Ve vázovém malířství se kromě klasických scén se zápasícími atlety objevují i mytologické postavy, například Héraklés nebo Théseus, kteří se formou zápasu utkávali s mnoha svými nepřáteli. Řekové v tom často viděli vítězství rozumu a inteligence nad barbarstvím, a proto je to tak častým námětem. Na mnoha červenofigurových vázách vyrobených v Athénách se nezřídka objevuje právě Héraklés při zápase s Antaeem. Amfora z Mnichova ho zobrazuje při souboji s tímto soupeřem, psychtér Euthymida taktéž. V Afrodísiadě v maloasijské Kárii vznikla v 1.století př.Kr. soška hrdiny Thésea při boji s Mínotaurem a sloužila zřejmě jako ozdoba. Z pozic obou postav je patrné, že Théseus vyhrává, Mínotaurus už totiž klečí na kolena a brání se. Velmi dobrá mytologická ilustrace boje je na černofigurové váze z Mnichova. Jsou na ni vymalováni Péleus a Atalanté při vzájemném souboji, který se konal v rámci funerálních her na počest Pélia. Pro nás představují dobrý příklad třeba triku držení za krk. Mezi oběma je nahý muž na zemi, za nimi

⁵³ Schröder B., 1927, 125-127

⁵⁴ Gardiner E.N., 1910, 381

stojí další muž s věncem z myrty na hlavě, pláštěm a prutem v ruce, u Atalanté je ještě další zápasník.

Výjevy z klasických zápasnických utkání se hojně objevují třeba na panathénajských amforách. Na jedné takové amfoře je vyobrazen učitel s holí mezi dvěma páry zápasníků. Ti napravo jsou do sebe zaklesnutí rukama a dotýkají se hlavami, ti nalevo také tvrdě bojují - jeden škrtí druhého. Přední stranu vázy zdobí typicky Athéna mezi dvěma sloupy, na nichž jsou kohouti. Hodně panathénajských amfor s motivem zápasníků vlastní Britské muzeum v Londýně, mnoho váz je součástí sbírek v Berlíně či Paříži. Asi v roce 530 př.Kr. vytvořil tzv. Andokidův malíř amforu, na jejíž přední straně je Héraklés a na zadní dvě skupiny zápasníků, mladík - zřejmě rozhodčí a váza jako cena pro vítěze. Dvojice nalevo je do sebe zaklesnutá, na pravé straně se jeden pokouší zvednout druhého. Atleti - zápasníci jsou často vymalováni i na vázách, které mapují dění v palaistře. Příkladem je třeba miska s karikaturami sportovců cvičících v tomto zařízení. Na přední straně jsou dva boxeři, dvojice zápasníků a běžci s pochodněmi. Postavy vypadají jako malé obtloustlé děti s rozcuchanými vlasy. Nádoba se datuje do 4. století a vznikla v Boiótii. Díky těmto dochovaným uměleckým dílům se dají dobře rekonstruovat triky a pohyby zápasníků, třeba to přehazování přes rameno, kroucení rukou za záda a podobně. V hojném množství se objevují také sošky dvojic atletů, bojujících v tomto tvrdém sportu. Na víku etruské cisty z 5.století př.Kr. jsou sošky dvou zápasníků dotýkajících se při utkání hlavami (viz příloha č.9). V Herculaneu byly nalezeny bronzové exempláře dvou mladíků v póze, kdy se připravují k boji. Jedná se o kopie řeckých prací z konce 4.století. Ve Petrohradu jsou uloženy bronzové sošky dvou zápasníků - jeden stojí a kroutí tomu druhému, který už klečí, ruku za záda a druhou rukou mu tiskne hlavu k zemi. Podobná soška dvou atletů tohoto sportu je v Britském muzeu, liší se od té petrohradské tím, že slabší zápasník ještě není nohama na zemi a jeho silnější soupeř mu za záda kroutí obě ruce. Exemplář z Konstantinopole je z velké části totožný se soškou z Petrohradu. Tyto díla vznikly v římské době, stejně jako mnoho dalších stejného rázu a všechny zřejmě vycházely z nějaké slavné helénistické skupiny.⁵⁵ Kromě váz a sošek existuje také mnoho mincí s tematikou zápasu, která se uchovala až do římské doby. Ze Syrakús máme třeba zlaté mince zobrazující Héraklův boj s nemejským lvem, které se datují do 4.století, na alexandrijských mincích z doby římské je souboj tohoto hrdiny s Antaeem.

⁵⁵ Gardiner E.N., 1910, 398-399

3.6 pankration

Pankration lze charakterizovat jako zápas, ve kterém bylo povoleno skoro všechno, jako zábavu, kterou měli starověcí Řekové ze všech sportů nejraději, nebo jako sport, který byl například dle Philostrata nejférovějším zápolením. Tato sportovní disciplína vznikla spojením boxu a zápasu a mytologie připisuje její vynález Héraklovi a Théseovi.⁵⁶ V homérské době nebyl ještě pankration na rozdíl od boxu a zápasu znám. Objevil se až na 33. olympiádě.⁵⁷ Tento druh zápolení byl založen na zápase dvou mužů, při kterém byly povoleny různé údery a finty. Obvyklé bylo škrcení, kousání, škrábání nebo kopání. Někdy docházelo k vážným zraněním, ojedinelé i ke smrti zápasníka. Pro zmenšení počtu brutálních zákroků byly zavedeny pravidla, která se atletům vštěpovaly při trénincích. Jejich dodržování kontrolovali trenéři vybavení holemi. V případě porušení pravidel museli hřištníka holí přetáhnout. Na některých hrách byly určité zákroky dokonce zakázány. Třeba v Olympii se nesmělo kousat a kopat do úst, očí a jiných citlivějších částí těla. Zápas měl většinou dvě fáze, nejdříve vestoje, poté na zemi. Hlavní snahou obou soupeřů bylo dostat toho druhého na zem a tam ho „dorazit“. Zápasník, který se chtěl vzdát, musel zvednout ruku na znamení stejně tak, jako to bylo u boxu. Rozhodující část utkání probíhala většinou na zemi. V některých případech se stalo, že pokud jeden ze zápasníků spadl na zem, nemohl do něj už jeho protivník kopat a jinak ho zasahovat. Dobrou fintou, jak narušit stabilitu soupeře a dostat ho na zem, bylo chytit ho za nohu, snažit se zvednout ji co nejvíc nahoru a vyvést svého soka z míry a rovnováhy. Velké uplatnění našlo i škrcení na zemi i vestoje. Jeho nejčastějším způsobem byl tzv. klimakismos – ovinutí nohou kolem protivníka a jeho škrcení oběma rukama.⁵⁸ Na zemi se užívaly triky jako například snaha o vykloubení prstů a kloubů. Hodně účelné bylo i kopání do krku. Důležitou roli hrály fyzické dispozice zápasníků, jejich síla a obratnost.

Přestože se toto sportovní odvětví jeví jako velice drsné a brutální, Řekové ho považovali za méně nebezpečnější než box a opravdu ho milovali.

Zápolení v pankratiu bylo častým námětem ve vázovém malířství, objevilo se i na gemách nebo v sochařství. Nejčastěji jsou znázorněni atleti uprostřed boje - na zemi nebo vestoje, uplatňující různé finty a triky - třeba škrcení, chytání za ruce a nohy (viz příloha č.10), vykloubení prstů, kopání atd. Vázy zdobí především výjevy dvou „pankratistů“ při boji vestoje, zápolení na zemi bylo zobrazováno zřídka, přestože se tu odehrávaly nejdůležitější

⁵⁶ Gardiner E.N., 1910, 437

⁵⁷ Gardiner E.N., 1910, 435

⁵⁸ Gardiner E.N., 1910, 447

okamžiky zápasu.⁵⁹ Kromě obyčejných zápasníků se hojně vyskytuje i námět Hérakla při boji s Antaeem či Tritónem. Na červenofigurovém kyliku, který je uložen v Britském muzeu je vymalován například okamžik, kdy jeden z „pankratistů“ strká druhému prsty do oka a trenér ho přetahuje klackem, protože to je porušení pravidel. Podobná scéna je na kyliku uchovávaném v Baltimore. Tady se jeden snaží druhému nacpat prsty do pusy a trenér ho taky mlátí klackem, a to přes paty. Další červenofigurový kylix, tentokrát z Berlína, ukazuje dva „pankratisty“ uprostřed souboje. Jeden z nich dostává loktem do nosu a krvácí, na jeho těle jsou patrné krvavé škrábance. Dvě podobné panathénajské amfory dobře ilustrují škrcení, které bylo v těchto soubojích také zcela běžné. První z amfor se datuje do 4.století př.Kr. a je signována umělcem Kitem. Jsou na ní vymalováni zápasníci při boji, jeden škrtí druhého, ne rukama, ale pomocí své paže. Napravo od nich stojí další atlet, nalevo učitel. Na té druhé amfoře, přibližně z roku 332 př.Kr., je výjev hodně podobný. Jeden z „pankratistů“ zase škrtí druhého, učitel ale stojí na pravé a atlet na levé straně. Na starší panathénajské amfoře z 6.století př.Kr. je vyobrazen pár atletů a klasicky učitel, který hlídá pravidla. Jeden z těchto zápasníků stojí a má vykopnutou nohu dopředu, za ni ho drží jeho protivník. Hérakla a Antaea či Tritóna si umělci taky vybírali jako dobrý námět. Příkladem takové práce je třeba černofigurová hydrie uložená v Mnichově. Antaeus je tu na zádech a snaží se Hérakla jednou nohou kopnout do hrudi, pravou rukou ho drží za jeho nohu. Héraklés ho jednou rukou drží za tu vykopnutou nohu a druhou za hlavu. Souboj těchto dvou se často objevuje i na řecko-římských mincích. Některé z nich jsou uchovávány v Britském muzeu. Zcela nejlepším a nejzajímavějším příkladem souboje v pankratiu je ale sousoší, které je k vidění v galerii Uffizi ve Florencii. Bohužel je značně restaurováno. Jeden ze zápasníků klečí na kolenou a opírá se o svou levou ruku, druhý pankratista klečí přes něj, jednou rukou ho drží a druhou se napřahuje k ráně.

3.7 box

Box byl zřejmě nejstarším a nejpopulárnějším sportem starověkého Řecka. Dle mýtických vyprávění spolu v boxu zápasili již bozi Apollón a Áres. V Delfách Apollónovi box dokonce zasvětili. Výbornými boxery měli být Héraklés nebo Týdeus.⁶⁰ V Íliadě byl box zmíněn jako velice oblíbený sport všech reků. Díky několika nálezům na Krétě víme, že tento druh fyzické aktivity provozovali na tomto ostrově v Egejském moři již před příchodem Řeků. K boxu se používaly ochranné rukavice. Nejjednodušší formou byly dlouhé úzké

⁵⁹ Schröder B., 1927, 154

⁶⁰ Gardiner E.N., 1910, 402

řemínky vyrobené z hovězí usně a omazané olejem nebo tukem. Omotávaly se kolem rukou. V 6. a 5. století se uplatnil typ rukavic zvaný meilichai⁶¹ Ve 4. století se s nimi boxovalo zřejmě už jenom v palaistrách, protože je nahradil jiný a lepší typ rukavic. Nové rukavice chránily větší část rukou, sahaly totiž skoro až k předloktí. Byly navíc omotány řemínky různé přes sebe. Nasazování a svlékání dalo poměrně velkou práci. Proto byl vyvinut ještě další typ ochranných rukavic. Ty se skládaly ze dvou částí – těžkého koženého prstence a samotných rukavic. Kolem kloubů byly omotané ty těžké prstence, které se skládaly ze tří až pěti pruhů kůže. Rukavice byly ještě vycpané vlnou a zpevněny menšími řemínky.⁶² Užívaly se až do 2. st.n.l., Římané si je ještě vylepšili, ale dodali jimi větší brutalitu, takže Řekové je užívali dost neradi.

Box byl specializovaným sportem již podle Homéra. Pro jeho provozování se neužívalo žádného zvláštního sportoviště, ring totiž tvořili sami diváci, kteří boxery při utkání obklopili. Postoj boxerů před zápasem je zobrazen na mnoha vázách a především díky tomu víme, jak to vypadalo. Zápasníci stáli proti sobě, nohy měli od sebe, pokrčenou levou nohu, s pravou rukou připravenou k zásahu, s levou zapaženou. Levá ruka se zřejmě užívala pro obranu a pravá pro útok. O pravidlech víme vcelku málo. Jisté je, že boxer, který se chtěl vzdát, musel zvednout ruku na znamení své rezignace. Soutěže probíhaly turnajovým systémem. O způsobu tréninku na tuto disciplínu toho také moc nevíme. Cvičení probíhaly v palaistře ve formě různých druhů úkonů. Boxeři při nich nosili jakési čepice s vycpanými chrániči uší, cvičili bez rukavic.

Box bývá velice často zobrazen na vázách. Nejpočetnější jsou scény, kdy se atleti nacházejí uprostřed souboje - vyměňují si údery rovnoměrně, nebo jeden z nich převyšuje druhého, a ten se musí bránit. Nedílnou součástí jsou rozhodčí s holemi postávající kolem zápasníků a kontrolující pravidla. Na panathénajské amfoře z 2.pol. 6.století jsou vymalováni dva boxeři v typickém schématu s rozhodčími kolem sebe. Jeden z nich bije toho druhého, který už leží na zemi. Rozhodčí zasahuje jednoho z těch boxerů svou holí, protože si počíná v rozporu s pravidly.⁶³ Mísa malíře Durida, která se nám dochovala fragmentárně, ukazuje také zápas dvou boxerů. Ten nalevo krvácí z nosu, ten napravo si jednou rukou chrání obličej a druhou útočí. Oba mají na rukách řemínky. Nádobu je datována do roku 490 př.Kr. Další panathénajská amfora ze 6. století př.Kr. zobrazuje pár boxerů uprostřed zápolení. Vyměňují si údery a mají na rukách řemínky, sleduje je rozhodčí a další atlet, který se zřejmě na svůj zápas teprve připravuje a své řemínky ještě drží v ruce. Zadní stranu amfory s Péleem a

⁶¹ Gardiner E.N., 1910, 406

⁶² Gardiner E.N., 1910,

⁶³ Blümel C., 1936, 37-38

Atalanté zdobí také boxerská dvojice. Do poloviny 5.století je datována miska se scénami z palaistry, kde se boxeři také objevují. Kromě nich je tu i chlapec skládající si plášť, skokan, diskař, divák a pohár ležící na zemi. Boxerská dvojice je nesourodá, protože jeden ze zápasníků už leží na zemi, jednou rukou se opírá o zem a druhou se brání před úderu svého protivníka. Karikatury na boiótské misce ze 4. století vykreslují ve „veselé“ podobě kromě zápasníků a běžců s pochodněmi také boxery. Červenofigurový kylix uchovaný v Britském muzeu ukazuje procesí mladých atletů tohoto sportu, kteří se chystají složit slib o férovém jednání při utkání. Zápasníci v boxu mají i na výjevech váz řemínky omotané kolem rukou. Příkladem, kde jsou tyto sportovní pomůcky dobře identifikovatelné a viditelné, je třeba kylix z Britského muzea, na němž je atlet stojící před oltářem s řemínky v ruce. Kromě řemínku se užívaly i takové rukavice, které má například tzv. thermský boxer, mramorová socha atleta nalezená v Sorrentu a uložená v Neapoli. Autorem by měl být Apollónios, který sochu pojal jinak než ostatní. Není tu zobrazen atlet v boji, ale bezprostředně po něm. Ruce má položené přes sebe a na nich ještě ty rukavice. Vypadá ztrhaně a unaveně.⁶⁴ Apollónios ho vytvořil v druhé polovině 1.století př.Kr. (viz příloha č.11)

3.8 pentatlon

Pentatlon byl dle tradice založen hrdinou Iásonem. Závod se skládal z pěti soutěžních disciplín – běhu na délku jednoho stadia, skoku, hodu diskem, hodu oštěpem a zápasu.⁶⁵ Na olympijských hrách se tento závod, ve kterém museli atleti prokazovat svou všestrannost, objevil až v roce 708 př.Kr.⁶⁶ O průběhu soutěže informuje například Simonidés ve svých epigramech, také Philostratos, Hérodotos či Xenofón. Pořadí jednotlivých disciplín bylo, soudě podle velké konzervativnosti Řeků, pokaždé stejné a pevně dané. Přesto máme pouze skromné a často protichůdné materiály, které se této věci věnují. Jisté je pouze to, že pentatlon uzavíralo zápolení v zápase. Ze snahy různých badatelů také vzniklo množství teorií o tom, jak šly disciplíny za sebou. Kvůli omezenosti informací zatím tato otázka ale nebyla vyřešena. Pokud chtěl nějaký atlet v pentatlonu zvítězit, musel triumfovat alespoň ve třech z pěti disciplín, které tato soutěž obsahovala.⁶⁷

⁶⁴ Blümel C., 1936, 12

⁶⁵ Schröder B., 1927, 100

⁶⁶ Schröder B., 1927, 100

⁶⁷ Crowther N.B., 2007, 62

3.9 jízda na vozech a na koních

Závody vozů a jízda na koni byly nedílnou součástí řeckých her a díky oslnivosti a míře nebezpečí se staly nejvzrušující podívanou. Tyto soutěže se sice zcela striktně nedaly zařadit do atletického zápolení, ale přesto měly velký sportovní charakter. Přestože si získaly velkou oblibu a popularitu, kvůli své nákladnosti zmizely z olympijského programu a byly obnoveny až v době římského impéria. Bohužel ne ve své podobě z řeckého světa, ale v nové, kdy se staly součástí her v cirku. Jako závodníci se uplatnili sluhové vlivných a bohatých rodin, někdy startoval i samotný vlastník koně nebo nějaký člen jeho rodiny. Své koně v závodech mohly mít dokonce i ženy a směly i závodit. K závodům se užívaly dva typy vozů, vozatajové v nich buď stáli nebo seděli a byli oblečení do dlouhých plášťů. K pohánění koní měli bičík nebo proutek. Vůz pro čtyřspřeží vycházel z typu homérského válečného vozu, ale měl lehčí konstrukci.⁶⁸ Vůz pro závody dvojspřeží byl podobný. Při samotné jízdě se nejčastěji užívali koně přivezení z Balkánu. Ti ze začátku sloužili k obyčejné jízdě. Později se však jízda na koni stala nedílnou součástí řeckého života i soutěží. S touto disciplínou byl spojen trénink. Speciální učitelé nejdříve vedli své žáky k přípravě na válku, tito mladíci pak byli využíváni i k jízdě ve slavnostních procesích a účastnili se i her. O péči o koně, obyčejné i vojenské jízdě a dalších informacích, které se týkají jízdy, bylo sepsáno již v antice mnoho děl. Jako příklad mohou posloužit dvě díla Xenofonta. Vybavení jezdců a koní nebylo moc odlišné od dnešní doby. Jezdci jezdili bez sedla, ale mohli pod sebou mít jednu až dvě deky, v ruce třímali otěže. Jako bičík používali třeba větve či proutky. Kůň neměl uzdu a podkovy. Jízda na koni sice byla oblíbeným druhem sportovního vyžití, ale kvůli nákladnosti si ji Řekové neužívali tak často. V Olympii se jízda na koni stala plnohodnotnou disciplínou asi v roce 680 př.Kr.⁶⁹ Cenu za vítězství obdržel vždy majitel koně.

Všechny jezdecké soutěže, tedy závody vozů i jízda na koních, se konaly v jeden den a byly součástí větších her. Pro zápolení tohoto druhu se nejdříve vybíraly různá údolí, kde se akorát vyznačil start a otočný bod. Později se tyto soutěže přesunuly do hipodromů, které byly těmto závodům uzpůsobeny. Dobrymi příklady těchto sportovních stánků jsou hipodromy v Olympii, Arkádii nebo Konstantinopoli. Plně rozvinutý program závodů v hipodromu se skládal ze šesti soutěží - byly to závody se čtyřspřežím, dvojspřežím a v jízdě na koni, ve třech z nich se zápolilo s dospělými koňmi a ve třech se hříbaty.⁷⁰ Takové rozložení disciplín ale nefungovalo od nejstarších dob, jednotlivé soutěže se totiž postupně a v různých oblastech

⁶⁸ Gardiner E.N., 1910, 458

⁶⁹ Crowther N.B., 2007, 71

⁷⁰ Gardiner E.N., 1910, 456

přidávaly. Kolem roku 500 př.Kr. se v Olympii začlenil závod mezků, o něco později i zápolení s klisnami, v Athénách zase byly speciální závody třeba pro válečné a procesní koně. Zvláštním odvětvím závodů vozů byla jízda apobatů. Na voze jeli dva muži - jeden vozataj a druhý atlet vybavený helmou a štítem. Atlet při otáče vyskočil z vozu a zpáteční cestou musel uběhnout. Vítězové pak byli oba, vozataj i ozbrojený atlet. Tento typ závodu se udržel až do konce antiky. Zápolení pro hříbata získalo své místo v programu až ve 4. století v Delfách a Olympii. Při závodech čtyřspřeží se vyznačená dráha a později dráha v hipodromu objížděla dvanáctkrát, u dvojspřeží a závodů čtyřspřeží hříbat osmkrát. V některých oblastech ale měli různé délky těchto závodů stanovené podle sebe. Závod začal pokynem příslušného člověka, který zahrál na trumpetu, v Olympii byl na znamení startu vypuštěn orel. Poté vypukl ostrý a nebezpečný závod. Nejvíce problémů přichystala jezdcům vždy otočka, protože u ní často docházelo k pádům a nehodám.

Výjevy ze závodů vozů a jízdy na koních máme dochované hlavně ve vázovém malířství, na mincích a také v sochařství. Nejčastějšími náměty byl okamžik jízdy uprostřed závodu, nehody u otočného bodu, chvíle po dosažení vítězství či uklidňování nervózního koně. Hodně pěkných příkladů máme na keramice. Z 2.pol.6.století př.Kr. pochází černofigurová hydrie, na které je zobrazeno čtyřspřeží, kolem kterého se motají čtyři muži a připravují ho na závod. Jeden upravuje koni postroj, jeden zase drží otěže a prut. Na černofigurové amfoře ze středu 6.století je vymalováno čtyřspřeží při plném závodu, na vozatajovi je vidět urputnost a odhodlání. Na jedné z panathénajských amfor je výjev se spřežením, které akorát jede kolem otočného bodu, vozataj má tmavý plášť a vousy. Na jiné amfoře jsou po celém jejím povrchu kolem dokola za sebou čtyři čtyřspřežení s vozataji v bílých pláštích a s vousy. Co se týče závodů v jízdě na koni, častým námětem byly korunovace koně věncem, chvíle, kdy jezdec před závodem koně uklidňuje, situace, kdy kůň žere nebo o něj někdo pečuje, nebo také nehody žokejů. Příkladem je třeba červenofigurová hydrie uložená v Mnichově s žokejem, který spadl ze svého koně a je jím tažen prachem dál. Kromě tradičních předmětů jako jsou sošky a vázy, se námět jízdy na koni vyskytuje i na reliéfech nebo mincích. Na mincích ražených Filipem Makedonským se objevuje žokej s palmovou ratolestí, vítěz závodu. Tyto mince se asi razily proto, že Filip v jednom z těchto závodů triumfoval. Zálibu v závodech vozů si Řekové přenesli i do svých kolonií, proto se výjevy se spřežením a jízdou na koni objevují třeba i na artefaktech ze Sicílie a Itálie. Na dekadrachmě z Agrigenta je vidět čtyřspřeží jedoucí doleva řízené skoro nahým vozatajem, který by mohl být personifikací řeky Akragas.⁷¹ V horní části mince je pak letící orel a v dolní

⁷¹ Gardiner E.N., 1910, 465

částí krab, symbol města. Podobná dekadrachma byla nalezena i v Syrakúsách a její vznik je spojen s bitvou Athén u řeky Assinarus. Výjev je téměř totožný, nad čtyřspřežím se ale vznáší okřídlená Niké s věncem. Pro syrakuské mince 5.století je typický motiv se zraněným koněm. V době od 5. do 3. století př.Kr. vznikaly v Tarentu mince s jezdeckými náměty, díky kterým se získalo mnoho informací. Na stříbrné tetradrachmě z Rhegia, která se datuje do 5.století je vozataj se zapřaženým mezkem. Ze sochařských děl vyčnívá bronzový vozataj z Delf, který byl nalezen v roce 1896 v Apollónově chrámu. Muž má dlouhý slavnostní přepásaný oděv, na hlavě stuhu a v rukou zbytky otěží. Byl vyroben zřejmě kolem roku 474 př.Kr. a některé jeho části byly postříbřené (viz příloha č.12).⁷² Na stejném místě spatřila světlo světa i soška koníka, který buď nesl jezdce, nebo byl součástí nějaké větší skupiny a vznikl mezi lety 480-470 př.Kr. Kromě toho máme i mnoho modelů vozů, které byly nalezeny ve svatyních, například v Olympii.

3.10 ostatní sporty

Sportu se Řekové věnovali už od dětství. Sílu, mrštnost a obratnost zdokonalovali díky velkému množství dětských her. Byly to například různé míčové hry, jednoduché skákání, tanec, lukostřelba a podobně. Provozování míčových her se uplatnilo i ve vyšším věku. V gymnaziích byly pro tento druh sportovního využití určeny speciální místnosti tzv. sphairasteia. Hrály se různé typy her s různě velkými míči, které byly zhotoveny z kůže, látky a vlasů.⁷³ Řekové se věnovali také plavání, ve kterém vynikali především Athéňané. Někdy se dokonce konaly i plavecké závody, jejichž průběh popisuje třeba Nonnos. Nevíme však mnoho o tom, jak se plavání vyučovalo. Pro začátečníky sloužil zřejmě jako dobrá pomůcka korek. Plavalo se klasicky na břiše, někdy i na zádech. Při některých slavnostech se konaly i závody ve veslování. I potápění bylo obvyklou součástí sportování ve vodě. Další fyzickou aktivitou, kterou si Řekové oblíbili, byl tanec. Tancovalo se ve skupinách i jednotlivě, většinou za doprovodu hudby v podání flétny či lyry a zpěvu. Konaly se i soutěže v tanečním umění. V menší míře se v tělesném cvičení uplatnil také vrh koulí a zvedání činek.

Své místo ve sportu Řeků měla i lukostřelba. Umění tohoto odvětví je známo už z mytologických látek. Při pohřebních hrách na počest zemřelého Patrokla se totiž konala i soutěž ve střelbě z luku. Když se Odysseus vrátil po dlouhém bloudění na rodnou Ithaku, musel se zbavit zlých ženichů své ženy Penelopé, a tak na ně nastražil léčku a postřílel je. U Achajců sloužil luk jako zbraň prostých vojáků i velitelů. Střelba s tímto náčiním byla

⁷² Blümel C., 1936, 9

⁷³ Schröder B., 1927, 84

nejdříve pouze součástí výcviku na válku, později se zřejmě stala i druhem sportovního využití. V lukostřelectví se atleti cvičili na mnoha místech celého Řecka a tato disciplína byla zařazena do programu menších her a slavností, na velký závodech se nikdy nekonala.⁷⁴ Velkou tradici mělo lukostřelectví třeba v thesalské Larisse, kde praktikovali tři způsoby střelby – z místa, při jízdě na koni a při běhu. Nejdříve se střílelo na otep slámy na nějakém kůlu a z malé vzdálenosti, později se podmínky upravovaly. Už od dob Homéra bylo tímto druhem sportovního využití opovrhováno mnoha spisovateli, protože střelba z luku podle nich nebyla „pravým“ pořádným soubojem, kdy jsou soupeři v těsné blízkosti – při boji se zblízka vůbec nepotkají, při soutěžním klání také vlastně soupeři spíše sami se sebou a svým soustředěním a silou než s ostatními střelci. V helénistické době zaznamenala tato disciplína velký úpadek, přestože někteří bohové jako Artemis nebo Apollón byli s lukem často zobrazováni. Námět lukostřelby se hodně objevuje třeba ve vázovém malířství. Váza z Neapole ukazuje dva mladíky, jeden stojí, druhý klečí a míří na kohouta, který je na sloupu, pak je tam ještě třetí chlapec. Na jiné váze je zachycen závod Hérakla a Euryta v lukostřelbě, je tam vidět i cíl, v němž už je zapíchnáno velké množství šípů. Na váze z Říma najdeme kromě boxerů, běžců, hráčů na flétnu či paidotribů také lukostřelce, který sedí na zemi a u sebe má svůj luk. Hezký příklad tohoto sportu se objevuje i na náhrobku Metrodóra uloženém v Berlíně. Je tu zobrazen zemřelý při střelbě z luku a u něj stojí malý sluha, který mu drží a podává šípy.⁷⁵

Plavání, tanec či míčové hry se také objevují v umění, a to ve vázovém malířství nebo v drobném sochařství. Z 1. poloviny 5. století př. Kr. a zřejmě z dílny Argejských pochází soška vcelku mohutného, ale svalnatého chlapce, který v jedné ruce třímá míč a druhá mu volně splývá podél těla. Z Théb pochází soška černocha žonglujícího se čtyřmi míčky. Na Samothráké byl nalezen terakotový model míče s povrchem členěným do políček.⁷⁶ Ve vázovém malířství máme dva hezké příklady tanečních scén. Na červenofigurové kráteru z roku 450 př. Kr. je vymalována tanečnice, která se „vlní“ v rytmu hry na flétnu. Na tento hudební nástroj hraje žena, která sedí na pravé straně od tanečnice a nohou si ještě udává tempo. Poté je to kulovitý pohárek ze 4. st. př. Kr., kde jsou zobrazeni dva tančící mladíci, jimž je hráno také na flétnu, ještě k nim přicházejí dva muži hrající na lyru. Máme velké množství nálezů sošek tanečnic a tanečníků. Jsou to třeba sošky tanečnic z théb, Priéné a Attiky. Z Megary pochází hliněná nádoba ve tvaru tančící dívky, jež má bederní roušku, roztažené

⁷⁴ Schröder B., 1927, 156

⁷⁵ Schröder B., 1927, 157

⁷⁶ Bouzek J. – Ondřejová I., 1989, 78

ruce a jednu nohu ve vzduchu. Práce se datuje do 4.st.př.Kr. Na jednom z mélských reliéfů z 5.st.př.Kr., kde jsou ještě zbytky bílé, modré a zlaté barvy, tančí dívka vedle oltáře.

4. SPORTOVIŠTĚ

V dnešní době existuje velké množství sportovišť, přes malé tělocvičny a hřiště až po ohromující stadiony a haly pro desetitisíce diváků. Ve starověkém Řecku se v nejstarších dobách cvičilo na otevřeném prostranství mimo město. Postupně se sportování a fyzická příprava přesunuly do palaister a gymnazií. Velké závody se konaly na stadionech a v hipodromech.

4.1 Stadiony

Klasické řecké stadiony byly dějištěm atletických disciplín a vyvinuly se z primitivnější formy závodní dráhy, která je popisována Homérem. V jeho době byla plocha závodního startu pouze vyznačena startovní čarou a cílovým nebo otočným bodem. Postupem času se tato forma sportoviště zdokonalovala a vzniklo velké množství rozlehlých stadionů, jejichž pozůstatky jsou patrné dodnes. Pro výstavbu těchto sportovních stánků byla zpravidla vybírána místa mezi dvěma kopci, případně došlo k vytvoření náspů kolem dráhy. Stadiony měly pravoúhlý, povětšinou obdélný půdorys, někdy na jedné straně zakončený obloukem. Plocha sportoviště byla pokryta pískem. Start se vyznačoval kulem nebo čarou nakreslenou v písku, cíl nebo otočný bod také kulem, někdy i balvanem nebo pařezem. Později se začaly objevovat dva malé kamenné sloupky, které spojovala čára vyrytá v písku nebo řada nízkých kamenných desek. To byl nový způsob označení startu i cíle. Zatím přesně nevíme, kdy došlo k výměně té nakreslené čáry za ty kamenné desky.⁷⁷ Do těch desek se také dělaly zářezy pro nohy, sloužilo to jako startovací bloky. K objevení takových bloků došlo třeba v Olympii, Delfách a Epidauru a pro řecké stadiony asi byly univerzální. V době římské nadvlády zřejmě závodníci vybíhali jakoby z vlastních boxů, protože plocha startu byla osázena těmi kamennými sloupy a oni startovali vždy z koridorů jimi vytvořených. Dráhy byly dlouhé, úzké a rovné. Délka stadionu se pohybovala kolem šesti set stop.⁷⁸ Ke stadionu mohl náležet ještě tzv. sphendone, čtvercový dvůr obklopený kolonádami, které ještě kousek vybíhají po stranách stadionu. Tento dvůr by umístěn na jednom konci sportoviště a sloužil jako místo slavnostního vyhlášení vítězů. Později se uplatnil při múzických a dramatických představeních. Je možné, že tu probíhaly i soutěže v boxu a zápasu. Pro ně tu měl být prostor zvaný skamma se speciálním pískem pro utlumení pádů. Diváci sledovali sportovní zápolení ze svahů, jenž stadion obklopovaly. Pro významné návštěvníky se budovaly kamenná sedadla.

⁷⁷ Gardiner E.N., 1910, 252-254

⁷⁸ Winter F.E., 2006, 111

První jsou doloženy z Epidauru a datovány do 5. století. Stadiony měly většinou standardní uspořádání, přesto byl každý z nich jedinečný.

4.1.1 konkrétní příklady řeckých stadionů

V Olympii probíhaly atletické soutěže nejdříve na pláni nedaleko pokladnice, poté na stadionu, který vznikl přibližně v roce 450 př.Kr. Stánek byl vybudován v blízkosti Altidy, asi deset stop pod její úrovní. Diváci mohli závody sledovat ze svahů okolo, bylo tu místo asi pro 20 až 30 tisíc lidí. Po bitvě u Chaironei v roce 338 př.Kr. došlo k několika úpravám a kapacita se zvýšila na 40 až 45 tisíc osob.⁷⁹ Na stadionu byly sedadla pouze pro významné osoby a úředníky, a to zřejmě dřevěná. Hellanodikové měli svá místa ve východní části stadionu, naproti nim usedala kněžka Deméter Chamyné. Ostatní byli nuceni stát nebo polehávat na svahu. V severozápadním rohu stadionu byl postranní vchod pro atlety a jejich trenéry, v římské době opatřený kamennou klenbou. Velké uplatnění měly i žlaby, kterými tekla voda a jež byly určeny k osvěžení atletů. Významný archeologický objev znamenal nález kamenných desek, které sloužily jako označení startu a cíle. V deskách byly ještě zářezy pro nohy. Svou rozlohou byl olympijský stadion nejdelší v celém pevninském Řecku

Stadion v Epidauru sloužil především pro konání sportovních soutěží, které byly součástí her na počest boha Asklépia. Byl vystavěn v mělkém údolí sevřeném dvěma horskými hřebeny a svou podobou hodně připomínal stadion v Olympii. Dno údolí bylo zarovnáno, start a cíl označovaly kamenné sloupky nejdříve spojené čarou v písku. Později byly tyto čáry nahrazeny kamennými deskami se zářezy pro nohy. O této rekonstrukci se zmiňuje jeden nápis, kde se mluví o tom, že úpravy měl provést jakýsi Filón z Korintu. Poté, co svou „zakázku“ nesplnil, mu hellanodikové uložili trest v podobě peněžní pokuty.⁸⁰ V římské době závodníci zřejmě startovali ze samostatných oddělených koridorů. Stadion lemovaly v pravidelných intervalech sloupy, díky tomu se daly dobře měřit hody diskařů či oštěpařů. Na epidaurském stadionu, stejně jako v Olympii, chyběly sedadla pro obyčejné diváky. U cílové čáry stadionu byly jen sedadla pro hellanodiky, kus od nich zřejmě ještě sedadla pro rozhodčí diskařských a oštěpařských soutěží. Nad tím ještě bylo široké schodiště vedoucí na terasu, kde probíhalo vyhlášení vítězů a rozdávání cen. Odtud asi také chodilo procesí k Asklépiovu chrámu.

V Delfách se až do poloviny 5.století konaly atletické a jezdecké závody na pláni severozápadně od posvátného okrsku. Poté se atletické soutěže přesunuly na nově

⁷⁹ Gardiner E.N., 1910, 253

⁸⁰ Gardiner E.N., 1910, 255

vybudovaný stadion, který byl umístěn na skalnatý výběžek při úpatí Parnássu. Jezdecké závody se nepřestěhovaly, soutěžilo se pořád na té pláni. Zpočátku měl stadion jednodušší formu, byl pravoúhlého půdorysu. Honosnější podobu dostal až po rekonstrukci Heroda Attika – byly sem například instalovány kamenné sedačky.⁸¹ Stadion se využíval hlavně při pýthijských hrách, jinak velice málo. Dráha zarůstala plevem, plocha se proto možná využívala k pastvě. Vždy před hrami museli organizátoři nechat stánek patřičně upravit. Nejdříve došlo k odstranění plevele, uvalcování celé plochy stadionu a úpravě drah, potom byl po celém povrchu stánku nanesen bílý písek.⁸² Kolem závodíště ještě byla postavena nízká dřevěná zídka. Delfský stadion je nejlépe dochovaným stadionem, který známe.

I v Athénách se stejně jako jinde nejdříve závodilo na obyčejné pláni. V tomto případě to byla plocha v dému Echelidae, který ležel mezi Peiraeem a Athénami.⁸³ Ve 4. století byl v hluboké rokli na levém břehu řeky Ilissos vystavěn stadion pro místní, především panathénajské hry. Tento stánek měl pravoúhlý půdorys, start a cíl značily kamenné desky. Dráhu obklopovala nízká zídka, za kterou byly žlaby na zachycení dešťové vody. Na sedadla se mohli uvelebit pouze významní návštěvníci, pro obyčejné lidi žádné nebyly. Ve 2. století n.l. proběhla poslední rekonstrukce stadionu, postaral se o ni Herodes Atikkus.⁸⁴

Stadion v Priéné vznikl asi ve 2. st.př.Kr. a v průběhu let určitě prodělal různé úpravy. Byl umístěn u jižní zdi města, takže celou jednu jeho délku ta zeď chránila. Start a cíl nejdříve značily kamenné desky, později tu asi byly, podle odkrytých bazí deseti sloupů, samostatné koridory pro závodníky. Pro nejvýznamnější návštěvníky byla k sezení připravena mramorová sedadla. Ostatní mohli využít sedadel dřevěných, nebo postávali při sledování soutěží na svahu. Nad sedadly se táhla terasa s dórskou kolonádou.

4.2 Gymnázia a paléstry

Fyzické aktivity Řeků zpočátku probíhaly v přírodě - na pláních nebo v otevřených lesících, které byly pro potřeby sportovců částečně upraveny. Postupně začaly vznikat gymnázia a palaistry. Mladíci zde cvičili nejprve ve skrovném oděvu, později úplně nazí. Propojení těchto komplexů s kultem a náboženstvím demonstruje fakt, že tato cvičiště byla často stavěna poblíž chrámů a kultovních center.

V gymnáziích byly prostory pro všechny druhy sportů, palaistry byly specializované, především pro zápasnické tréninky, nechyběly v žádném gymnaziu a mohly fungovat i

⁸¹ Miller S.G., 2004, 101

⁸² Gardiner E.N., 1910, 261

⁸³ Gardiner E.N., 1910, 263

⁸⁴ Winter F.E., 2006, 113

samostatně, bohatí občané si je někdy stavěli i jako součást svých domů. Oproti tomu byla vyloučena existence jakéhokoli gymnázia, které by nemělo palaistru.

Komplexy gymnazií s palaistrami existovaly v 6. století ve většině řeckých oblastí.⁸⁵ Stavěly se nejčastěji v lesících v blízkosti říček a potoků. Díky archeologickým nálezům i literárním pramenům víme, že v tomto období už stály například nejstarší athénská gymnázia – Akademia, Lykeon a Kynosarges.⁸⁶ Byly postaveny v posvátném lesíku mimo město. Akademia na západě u řeky Cephissus, Lykeon a Kynosarges na východní straně poblíž řek Ilissu a Eridanu. Poznatky z 5.století jsou omezeny na výjevy z nástěnných maleb, které přinášejí živý obrázek života v těchto sportovních a vzdělávacích zařízeních. Ze 4.století jsme co do počtu informací o řeckých gymnaziích odkázáni především na tyto komplexy v Athénách či Delfách. Gymnazium v Olympii bylo postaveno nejdříve ve 3.století př.Kr. Kromě veřejných gymnazií existovaly i gymnázia soukromá, která si stavěli bohatí občané pouze pro vlastní potřebu.

Gymnázia se skládaly z několika částí, které jsou uvedeny třeba v pojednání o athénské republice. Nejdůležitější byly běžecké dráhy – kryté zvané xystoi a otevřené zvané paradromides,⁸⁷ poté palaistry, místnosti pro míčové hry, specializované prostory třeba pro boxery a další. . Nechyběly ani zařízení pro hygienu jako bazény, parní lázně, místnosti určené pro masáže či natírání olejem. V pozdní době se přidaly i lázně. Určitý typ gymnázia je popisován i u Vitruvia a podobá se mu třeba sportovní komplex v Olympii. Stavba podle něj byla pravoúhlého půdorysu a byla obklopena kolonádami a různými místnostmi. Místnosti pro atlety měly obsahovat jednoduchou šatnu apodyterium, koupelnu, efebeion, tedy jakousi klubovnu, elaiothesion, tedy prostor pro mazání olejem a další.⁸⁸ Bylo tu i místo pro filozofy či rétory, kteří tu sedávali a debatovali. V samotném řádu gymnazií existovala pravidla pro rozdělení cvičenců do věkových kategorií. Brány komplexu se otvíraly za úsvitu, zavíraly před setměním. Mladíci cvičili nahí, před tréninkem se natírali olejem a posypávali prachem. Poté si olej, pot i prach seškrabovali. Kromě tréninku klasických disciplín, které byly součástí her a slavností, se uplatnily i různá přípravná a předběžná cvičení jako cviky se skákadlem, šplhání nebo přetahování. Gymnázia fungovaly pod dohledem a péčí úředníků, cvičení obstarávali různí učitelé. V různé době a za různých okolností to byli různí lidé a rozdíly mezi nimi dodnes nejsou zcela patrné. Učitelé měli po ruce hůl, pomocí které si mohli vynutit udržení kázně.

⁸⁵ Gardiner E.N., 1910, 468

⁸⁶ Olivová V., 1985, 106

⁸⁷ Winter F.E., 2006, 120

⁸⁸ Vitruvius, 1979, 191

Gymnasiarchoi byli zpočátku úředníci, kteří v gymnaziích dohlíželi na trénink týmů složených z mladíků nebo chlapců. V Athénách to třeba bylo pro závody běžců s pochodněmi. Gymnasiarchoi kromě tréninku také platili náklady a poskytovali olej a pochodně.⁸⁹ Po vítězství určitého týmu se pak dostalo poct i těmto učitelům a jejich jména figurovaly i v seznamu vítězů. V helénistické a římské době se funkce gymnasiarcha podstatně změnila. Úředník vybraný pro tuto práci začal fungovat jako jakýsi „ministr vzdělání“.⁹⁰ V posledních třech století př.Kr. to byl veřejný úředník a jeho úřad trval jeden rok. Udržoval disciplínu, kontroloval veškerá cvičení v gymnaziu, urovnával spory a snažil se zamezit výtržnostem. V době římské nadvlády byla funkce gymnasiarcha často dobrovolná a člověk, který se ujal tohoto úřadu, platil výdaje na provoz sportoviště z vlastní kapsy. Mandát měl trvání jednoho roku, mohl být i prodloužen nebo převeden z otce na syna. Nejznámějšími gymnasiarchy byli například Herodes Attikus v Athénách nebo Titus v Neapoli. Víme také o tom, že tu funkci mohly zastávat i ženy. Učiteli řeckých atletů byli především paidotriboi a gymnastai. Paidotriboi se starali hlavně o základní výcvik všech dovedností, gymnastai o specializované atlety. Obě tyto funkce se překrývaly a moc výrazný rozdíl mezi nim nebyl.

Funkce učitelů zvaných paidotriboi existovala ještě dřív než trenéři zvaní gymnastai. Tito učitelé zřejmě vychovávali děti z bohatých rodin a za své služby dostávali peněžitou odměnu. Někteří měli dokonce své vlastní palaistry, ale protože se tento styl výuky moc neujal, cvičili se svými svěřenci ve veřejných gymnaziích. Většinou měli pod dohledem chlapce ve věku od 7 do 20ti let. Všeobecná sportovní výuka těchto učitelů však nestačila požadavkům atletů, kteří chtěli dosáhnout vítězství na velkých hrách a zajistit si slávu a obdiv. Proto se v průběhu vykrystalizoval typ učitelů zvaných gymnastai, ale ne dříve než v 5. století. Byli to specializovaní trenéři různých disciplín, většinou z řad bývalých úspěšných sportovců, kteří kromě tréninku na míru pro určitou disciplínu pomáhali i v rozvoji síly a kondice. Příkladem za všechny trenéry – bývalé sportovce - by mohl být třeba Melesias, který po své atletické kariéře začal trénovat a se svými svěřenci vybojoval třicet výher v zápase a pankratiu.⁹¹ Gymnastai navíc byli vzdělaní v základních otázkách medicíny a výživy. Věděli, co je dobré jíst a co je lepší vynechat a podobně. Přesto se mezi touto sortou lidí našli i šarlatáni. S profesionalizací sportovců se rozdíl mezi paidotriboi a gymnastai stále více zvětšoval. S gymnazii byli spojení tzv. xystarchoi, prezidenti spolků profesionálních atletů. Uplatňovali se především až v době římské nadvlády. Objevili se také zv. aleiptes, jejichž

⁸⁹ Schröder B., 1927, 36

⁹⁰ Gardiner E.N., 1910, 501

⁹¹ Gardiner E.N., 1910, 504-505

funkcí bylo seškrabování oleje a prachu z těla atletů.⁹² Původně to ale dělali paidotriboi a gymnastai a je hodně nejasné, kdy vznikla pro tuto činnost speciální „profese“. U Aristotela jsou třeba aleiptes synonymním výrazem pro gymnastai. V době římské tuto funkci zastávali otroci, kteří tuto službu prokazovali atletům v lázních.

V helénistické době bylo s gymnaziem spojeno další množství specializovaných učitelů. Byli to třeba trenéři pro míčové hry sphairistes, akontistes vyučovali zacházení s oštěpem a toxotes s lukem, hoplomachos dávali lekce v užití zbroje.⁹³

4.2.1 příklady gymnazií

V Delfách se gymnázium s palaistrou nacházelo jihozápadně od Apollónova posvátného okrsku pod silnicí vedoucí z Itey do Arachova. Komplex byl vybudován na dvou terasách – na horní terase vznikly běžecké dráhy, na dolní palaistra a lázně. Mezi nimi se tyčila opěrná zeď. V průběhu let došlo k mnoha úpravám areálu, víme o nich například z nápisu, který obsahuje účty za rekonstrukci v roce 258 př.Kr. Horní terasa měřila asi 185 metrů a nacházela se tu jedna jednoduchá krytá běžecká dráha xystos o šířce asi 7,5 metru a jedna dvojité nezastřešená dráha paradromos široká 20 metrů.⁹⁴ Od sebe byly odděleny kamenným žlabem, který sloužil na zachycování dešťové vody, která poskytovala osvěžení atletům při tréninku. Ani jedna z drah nebyla dlážděná, obě byly uválcované a pokryté jemným pískem. Další vodní žlab u paradromu zadržoval vodu z Kastalianského potoka a zásobil jí lázně. Na této terase ještě byla kolonáda s dórskými sloupy, později přeměněnými na iónské. Spodní terasa se skládala z prostoru palaistry a lázní. Palaistra měla zpočátku délku jedné strany 32 metrů. Později se přidala kolonáda a místnosti obklopující ten základní dvůr. Samotná plocha cvičiště se tak zmenšila na 14 metrů na jedné straně. Místnosti byly otevřené k severu a západu a dodnes nemůže být přesně určeno ke všemu čemu sloužily. Ale byla tu zřejmě šatna apodyterium nebo sphairisteria, místnosti nebo otevřené dvory pro míčové hry. V jedné z místností byla půda prokopána, uválcována a pokryta černou zeminou. Míčové hry neustále zvyšovaly svou oblibu a později bylo na jejich trénování v palaistře vždy vyhrazeno místo. Lázně měly nepravidelný půdorys a nacházely se severně od palaistry. Jejich plocha nebyla zastřešená a na východní straně ji formovala záchytná zeď. Byly tu nainstalovány jakési vodotrysky nebo kašny, u kterých se myli atleti. Voda se přiváděla žlabem z horní terasy a vytékala z bronzových ústí v podobě zvířecích hlav. Uprostřed lázeňského dvora byl kruhový

⁹² Gardiner E.N., 1910, 506

⁹³ Gardiner E.N., 1910, 506

⁹⁴ Winter F.E., 2006, 122

bazén o průměru 10 metrů a hloubce 1,8 metru. Koupání probíhalo ve studené vodě, v době římské byla asi přidána i teplá lázeň.

Komplex gymnazia a palaistry byl v Olympii situován na levém břehu řeky Kladeu severozápadně od Altidy. Oproti Delfám je jeho plán symetričtější. Palaistra pocházela ze starší doby než gymnazium, a to ze 3. století. Délka její strany měřila 66 metrů, ve vnitřním otevřeném prostoru to bylo 41 metrů. Dvůr byl obklopen dórskou kolonádou a řadou otevřených místností.⁹⁵ Vstupovalo se do ní dvěma vchody v jižních rozích, které se skládaly ze sloupového vestibulu a malé předsíně otevírající se na kolonádu. Mezi oběma předsíněmi se táhla podlouhlá místnost nebo galerie s řadou sloupů a sloužila nejspíš jako šatna apodyterium. Ve východní předsíni ještě byly nalezeny pozůstatky oltáře nebo ohniště. V severovýchodním rohu komplexu byla koupelna, kde byly dokonce nalezeny zbytky zděné lázně z doby římské o průměru 4 metry a hloubce 1,38 metru.⁹⁶ Nemáme žádné náznaky o tom, že by se tu nacházela i teplá lázeň. V římské době vznikly v Olympii lázně samostatné, mimo palaistru. U ostatních místností, které obklopovaly dvůr, je vcelku těžké určit, k čemu sloužily. Některé z nich byly uzavřené dveřmi a zřejmě se užívaly k uskladnění oleje, písku a různých pomůcek. V pěti místnostech se zachovaly pozůstatky kamenných sedadel okolo zdí a dlážděná podlaha. Mohli se tu zdržovat možná přátelé závodníků nebo diváci. Určitě to nebyly místnosti pro debaty filozofů a učitelů, protože ti by jistě preferovali veřejnější místa jako třeba stoy. V několika místnostech byly určitě umístěny oltáře nebo sochy bohů. V jihozápadním rohu se nacházely jídelny a na severní straně knihovna. Součástí palaistry v Olympii byl také zdvojený pás dlážděného chodníku podél severní strany dvora, dlouhý asi 24 metrů a asi 5 metrů široký. Určitě to nebyl zápasnický ring, ani stanoviště pro skok do dálky. Jedna z hypotéz předpokládá, že se jednalo o místo, kde se hrála nějaká neznámá hra s míčem, možná něco jako dnešní kuželky nebo bowling. Tato teorie nachází podporu třeba z nálezů dvou těžkých kamenných míčů v pompejských thermách. Vlastní gymnazium leželo v Olympii severně od palaistry a bylo postaveno zřejmě až v letech 100-50 př.Kr. Stavba se moc dobře nezachovala – západní stranu poničila povodeň způsobená řekou Kladeem, přesto jsou její i jižní strany patrné. Celý komplex gymnazia byl asi 210 metrů dlouhý a 12 metrů široký. Po stranách budovy byly dvě kryté dráhy xystoi, které měly skoro stejnou délku jako olympijský stadion, a to 192, 27 metrů.⁹⁷ Atleti tu tedy mohli trénovat v téměř totožných podmínkách, jaké byly při olympijském závodě. V západní části gymnazia se nacházely

⁹⁵ Fletcher B., 1996, 162

⁹⁶ Gardiner E.N., 1910, 486

⁹⁷ Gardiner E.N., 1910, 488-489

místnosti pro ubytování soutěžících během olympijských her a před nimi možná ještě byly další menší xystoi. S palaistrou bylo gymnázium propojeno dveřmi v jižní části stavby.

Gymnázia v Epidauru a na Délu zřejmě byly vystavěny zhruba ve stejné době a v dosti podobném stylu. Nesly hodně podobností s popisem gymnazií, který se objevuje u Vitruvia, chyběla jim ale horká lázeň. Po ztrátě řecké nezávislosti se maloasijská města stala vedoucími centry atletického vyžití. Gymnázia, které tu byly vybudovány, jsou většinou typickými příklady pro helénistickou a římskou dobu. Nejvýznamnější příklady najdeme například v Priéné nebo Pergamu.

V maloasijském Priéné se nacházely dvě gymnázia, dolní bylo postaveno v letech 130 – 120 př.Kr., horní dříve.⁹⁸ Dolní gymnázium sousedilo se stadionem a jedna jeho strana měřila 35 metrů. Samotný dvůr obklopovaly kolonády a řada místností. Vchod se nacházel uprostřed západní strany budovy a byl vytvořen jako iónské propylaion. Severní stranu gymnázia zdobila dvojité kolonáda a také exedra vybavená kamennými lavicemi. Uprostřed severní strany bylo také ephebeion, rozlehlá místnost se dvěma masivními sloupy a kamennými lavičkami kolem zdí. Dekorace místnosti byla velice dobře zpracovaná, vytvořili ji z polosloupů a architrávů. V zaklenuté níce stála socha zahaleného muže a stěny místnosti byly pokryty jmény lidí, kteří ji používali. Severní strana byla zřejmě dvouposchodová a do horního patra se vstupovalo přímo z ulice, protože tato část gymnázia byla jakoby zaříznutá do svahu. V tom patře zřejmě byly místnosti, které mohly sloužit jako třídy, protože především v helénistické době se dbalo jak na fyzické, tak duševní vzdělání atletů. V severozápadním rohu budovy se skvěle dochovala koupelna. Podél její severní strany byla umístěna řada kamenných žlabů, do kterých proudila voda z chrličů v podobě lvích hlav.⁹⁹ Na jižní straně místnosti, kde se nacházely i dveře, byly u zdi kamenná sedadla a před nimi v zemi vytvořené další kamenné žlaby, takže lidé mohli sedět na sedátkách a omývat si nohy. Nejsou žádné doklady ani nálezy, které by svědčily o tom, že tu byla i teplá lázeň. V severovýchodní části gymnázia byla také rozlehlá hala, v níž se našly stopy po policích, takže zřejmě mohla sloužit jako převlékárna, kde si atleti nechávali své svršky. Horní gymnázium stálo v Priéné uprostřed města a z nápisu víme, že bylo vystavěno dříve než budova dolního gymnázia. Původní plán měl zřejmě hodně podobností s druhou budovou, ale v průběhu let tu proběhlo velké množství úprav, takže není moc možné obě stavby srovnat v detailech. Jisté je to, že v době římské tu určitě fungovala horká lázeň.

⁹⁸ Gardiner E.N., 1910, 494

⁹⁹ Fletcher B., 1996, 162

Několik gymnazií vzniklo také v Pergamu, a to především ve 2. století př.Kr.¹⁰⁰ Nálezy se většinou datují do 2. století n.l., ale byly odkryty i pozůstatky těch starších budov. Gymnazia v Pergamu se zase přizpůsobila terénu. Původně tu na třech terasách byly tři, jedno pro chlapce, jedno pro efěby a jedno pro dospělé muže. Musel tu být vybudován systém opěrných zdí, aby nedošlo k sesuvům či nehodám. Komplex na nejnižší terase sloužil chlapcům. Prostor byl asi 80 metrů dlouhý, 25 metrů široký a rozdělený do dvou částí.¹⁰¹ Střední terasa sloužila pro výcvik efébů, kromě gymnazia tu byl i malý chrámek a dvojitá kolonáda. Horní terasa určená pro muže se pyšnila lázněmi a kolonádou, která byla původně dórská, za Hadriána ji přestavěli. Později za Tiberia bylo v tomto městě gymnazií dokonce pět.

Život v gymnaziích a přilehlých palaistrách bývá často zobrazován hlavně na vázách. Díky nim se dá výborně a vcelku detailně mapovat dění v těchto sportovních komplexech. Nejčastěji se objevují scény, kde atleti trénují své disciplíny, obrazy z apodyteria, či výjevy, kde se atleti před cvičeními mažou olejem. Velké množství červenofigurových váz, které vznikly v letech 520-440 př.Kr. převážně v Athénách, zobrazuje život athénských efébů (mladých chlapců), a to při jejich sportovních aktivitách v gymnaziích. Jsou to scény, kde mladíci cvičí, převlékají se, myjí a podobně. Konkrétním příkladem je třeba kylix uchovávaný v mnichovském muzeu, kde je zachycen obecný obraz života v gymnaziu - jsou tu cvičící diskaři či oštěpaři pod přísným dohledem paioodtribů nebo gymnastai, kteří jsou obvykle oblečení v dlouhých pláštích, ale na této váze nazí, protože zřejmě zrovna názorně ukazují nějaké cvičení. Na jednom z dalších kyliků je vymalován pár zápasníků, na něž dohlíží trenér v róbě. Jiný kylix poukazuje na tvrdou disciplínu. Na zápasníky tu totiž dohlíží učitel s holí v ruce, která sloužila k udržení kázně, je tu i další učitel, který hůl akorát užívá na jednoho z boxerů. Apodyterium bylo místo, kde se mladíci převlékali, a proto je také častým námětem vázového malířství, především v pozdější době. Na kyliku uloženém v dánské Kodani jsou svlečení i svlékající se atleti a stoličky s odloženými věcmi. Hygiena hrála v životě Řeků velkou roli a její důležitost se promítla hlavně v gymnaziích, kde na ni kladli obrovský důraz. Červenofigurová hydrie z Leydeny z konce 6. století ukazuje skupinku mužů, kteří se myjí u fontány. Ta je krytá portikem a voda teče z chrličů v podobě hlav panterů. Dva muži se myjí a dva muži čekají, až se u vody uvolní místo. Kolem nich visí na větvích jejich oblečení. U červenofigurové vázy s nápisem jde zřejmě o veřejnou koupelnu, kde je rozlehlé kamenné umyvadlo, kolem něhož jsou muži a čvachtají se v té vodě. Při mazání svého těla olejem si atleti buď vystačili sami, nebo si o namazání řekli sluhům. Olej měli uschovaný nejčastěji

¹⁰⁰ Gardiner E.N., 1910, 497

¹⁰¹ Gardiner E.N., 1910, 497

v alabastrech, aryballech a lékythech a každý člověk měl svou vlastní nádobu pro osobní potřebu. Na kratéru z Berlína jsou vymalováni atleti ve chvíli, kdy se připravují na tělesná cvičení, jeden si skládá oblečení na stoličku, jeden se maže olejem, jeden se nechává olejem natírat, jsou tam i další stoličky na oblečení.¹⁰²

4.3 Hipodromy

Hipodromy sloužily v řeckém prostředí k závodům vozů a jízdě na koni. Závody i tréninky se nejdříve konaly na otevřených pláních v přirozeném prostředí různých údolí, které se pro zápolení upravovaly. Postupně však začaly vznikat hipodromy. Tyto stánky byly většinou z jedné strany chráněny svahem hory a z druhé náspem. Někdy je svahy obklopovaly odevšud. Tvar mohl být obdélný a pravoúhlý, nebo na jednom konci uzavřený půlkruhem. Byl tu také dvůr s portikem, kde se nacházely stáje a zázemí pro závodníky. Na obou koncích se vypínaly sloupky či kůly, které sloužily jako otočné body. Při jejich objíždění docházelo často k nehodám. Diváci sledovali závodění z přilehlých svahů či náspů. O hipodromech toho moc nevíme z vykopávek, protože na hodně lokalitách se předpokládají, ale nebyly odkryty. V Delfách nebyly nalezeny žádné pozůstatky hipodromu, ale různé indicie vedou k tomu, že tu určitě stavba tohoto typu stála, a to v blízkosti stadionu. Stánek tohoto typu v Olympii zničily záplavy řeky Kladeu.¹⁰³ Jediný hipodrom, který se dal dobře identifikovat, je v Arkádii, jeho rozměry byly 204 na 105 metrů. Často jsme při získávání informací odkázáni na antické autory, třeba na Pausánia. Hodně víme i z uměleckých památek, třeba z váz a mincí.

¹⁰² Blümel C., 1936, 27

¹⁰³ Winter F.E., 2006, 112

5. NEJVÝZNAMNĚJŠÍ SPORTOVNÍ HRY V ŘECKU

Sport nebyl pouze součástí každodenního života. Sportovní zápolení hrálo důležitou roli také při náboženských slavnostech, které se konaly k počtě bohů. Pro závodníky to mělo veliký význam, protože bohům vlastně darovali sami sebe, svou zdatnost a dovednost svého těla. Závody sportovců sloužily nejen k pobavení lidí, ale i k pobavení „diváků božských“.¹⁰⁴ Základními disciplínami při těchto slavnostních příležitostech byly běh, tanec a různé varianty zápasu. Slavnosti na počest boha Dionýsa se nesly ve znamení závodů v běhu, Diovy ve znamení bojových her. K počtě Apollóna sloužil tanec a zpěv, pěstní souboj i běh. Některé z lokálních slavností později nabyly všeřeckého charakteru, patří sem hry pýthijské, isthmické, nemejské a olympijské. Velký význam měly i hry panathénajské. Každé hry nabízely širokou škálu disciplín sportovních i múzických a dle mýtických vyprávění byly často založeny samotnými bohy a hroty, kteří se jich také jako první závodníci účastnili. Atleti získávali za výhry v různých disciplínách věnce, vydobyli si ale také velkou prestiž a slávu.

Z umění máme dochované množství váz, soch či reliéfu se samotnými, nejčastěji vítěznými atlety. Vítězný závodník je vymalován na červenofigurovém alabastru z 1.pol.5.století př.Kr., který pochází z Tanagry. Na mysu Súnion byl nalezen reliéf s nahým mladíkem majícím na hlavě věnec pro vítěze, práce se datuje do počátku 5.století. Na pozdněřeckém reliéfu z Říma je vyhlášení vítězů, nalevo stojí chlapec a muž, oba ověnění, napravo od nich je hermovka, za kterou stojí učitel. Ze sochařských prací stojí za zmínku hlavy chlapců - atletů z Beneventa, Kythéry či Tarentu, které byly původně součástí celých soch. Dílo z Beneventa je z bronzu, na chlapcově hlavě jsou zbytky věnce z myrty nebo olivovníku. Oči byly tvořeny barevnými kameny, ale nedochovaly se. Tato hlava byla zřejmě součástí sochy, která vznikla na přelomu 5. a 4.století př.Kr. Ve vlasech chlapce z Kythéry datovaného do 6.století je páska, v očích byly nalezeny zbytky emailovaných částí.¹⁰⁵ Ze 4.století př.Kr. je hlava mladíka - atleta s krátkými vlnitými vlasy z Tarentu. K nějaké soše vítěze patřila hlava chlapce s vítěznou páskou datovaná do 5.století, napučené ušní lalůčky svědčí o tom, že to byl asi vítěz soutěže v zápasu. Ústa byla pozlacená, oči vykládané stříbrem a granáty. Dnes je dílo moderně doplněno. Z celých sošek se dochovala třeba práce nalezená na athénské Akropoli, je to bronzová soška nahého atleta s vlasy ve tvaru hrnce a je datována na přelom 6. a 5.století př.Kr.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Olivová V., 1985, 111

¹⁰⁵ Blümel C., 1936, 14

¹⁰⁶ Blümel C., 1936, 14

5.1 Olympijské hry

Olympijské hry se konaly v élidské Olympii a pyšily se tím, že patřily k jednomu z nejstarších a nejvýznamnějších festivalů. Konaly se k počtě Dia Olympského, jehož kult sem byl zanesen dórskými kmeny, které pronikaly na Peloponés v průběhu 11. - 8.století př.Kr.¹⁰⁷ Tradiční datum, kdy se uskutečnily první olympijské hry, je rok 776 př.Kr. Z novějších výzkumů je patrné, že tento údaj je nepřesný a dnes slouží pouze orientačně.¹⁰⁸ Sportovní hry se totiž v Olympii konaly již odedávna, a to zřejmě každoročně. Dle mytologických pramenů se poprvé uskutečnily na počest pohřbu Pelopa.¹⁰⁹ Pozdější oficiální olympijské hry měly své místo v životě Řeků každé čtyři roky.

Olympie, kde byly hry pořádány, se nacházela na soutoku dvou řek Alfeiu a Kladeu v oblasti zvané Élis v západní části Peloponéského poloostrova. Dominantním místem města byl pahorek Kronos, kde stály ty nejvýznamnější stavby a od 5.století hlavně chrám Dia Olympského se slavnou sochou umělce Feidia. Již odedávna byla v Olympii věštírna a kromě Dia tu uctívali ještě jeho božskou manželku, bohyni Hérú. V posvátném okrsku zvaném Altis se kromě Diova chrámu nacházelo mnoho dalších důležitých staveb, například Stoa ozvěn, Héraion, pokladnice různých měst, Pelopeion, Metrón a další. Dřív chrám byl postaven v letech 470-457 př.Kr. Libónem z Élidy v dórském řádu a svými rozměry předčil veškeré ostatní stavby tohoto typu na Peloponésu. Dvnitř byla umístěna monumentální socha Dia Olympského, která byla vytvořena ze zlata, dřeva či slonoviny a vyrobil ji významný sochař své doby Feidiás. Chrám byl později několikrát opravován, především vinou zemětřesení. Ruiny této stavby pak v 19.století začal zkoumat Wilhelm Dörpfeld. Severně od Diova chrámu se nacházelo Héraion, které vzniklo na přelomu 7. a 6. století př.Kr. z vápence a nepálených cihel. Pod ním by ještě měly být základy starší stavby. Jižně od Héraia leželo Pelopeion, okrsek Pelopův. Vzniklo už v 11.století, ale došlo k mnoha jeho úpravám. Je to na místě, kde dřív bylo prehistorické osídlení a tumulus pokládaný za hrob Pelopův, každý rok se tu na jeho počest proto obětoval černý beran. Na východní straně od Héraia stálo Nymfaion, fontána s čerstvou vodou, kterou nechali vystavět v roce 153 n.l. ze „sponzorského“ daru Heroda Attika. Tato fontána měla horní a dolní nádrž a voda tekla z chrličů v podobě lvích hlav. Byly tu také níky pro sochy členů Herodovy rodiny a pro sochy rodiny císařské. Vedle Nymfaia se na terase tyčilo několik pokladnic, například pokladnice Síkyonu, Syrakús, Epidamnu, Byzantia, Sybaridy, Kyréné, Selinuntu, Metapontu, Megary a Gely. Byly

¹⁰⁷ Olivová V., 1985, 112

¹⁰⁸ Olivová V., 1985, 112

¹⁰⁹ Bouzek J. – Ondřejová I., 1989, 149

věnovány řeckými obcemi v letech 560-450 př.Kr. a třeba v době Pausániově se tu vystavovaly různé starožitnosti, například údajný Pelopův meč se zlatou rukojetí. Pokladnice jsou poměrně špatně dochované. Před nimi bylo mnoho bazí se sochami Dia Zanea, financovanými z pokut závodníků, kteří na hrách podváděli. Jižně od těchto bazí a pokladnic se vypínalo Metróon, dórská svatyně postavená ve 4. století př.Kr. Na východní straně od Diova chrámu uzavírala posvátný okrsek Stoa ozvěn. Byla postavena ve 4. století a mimo jiné sloužila jako dobré místo pro sledování dění v Altidě. Před ní ještě stál monument Ptolemaia II. a jeho ženy Arsinoe. Za Héraiem byly ještě dvě významné stavby, a to Filipeion a prytaneion. Filipeion byla kruhová chrámová stavba iónského řádu, která vznikla asi v roce 338 př.Kr. Uvnitř měly být vystaveny chryselfantinové sochy Filipa II., Alexandra Velikého a dalších členů jejich rodiny. Severně do Filipeia stálo prytaneion, kde měl plát posvátný oheň a jež sloužilo jako jídelna pro úředníky a vítězné atlety. Východně od Altidy byl stadion a hipodrom, na stadion vedl z Altidy „tajný“ vchod pro atlety, jejich trenéry a rozhodčí. Západně od Altidy při břehu Kladeu stálo gymnasium s palaistrou, Héróon, Feidiova dílna či Leonidaion. Gymnasium se moc nedochovalo, ale byla tu dlouhá písková dráha, s palaistrou ho spojovala monumentální brána. Héróon vzniklo v 5. století př.Kr. a obsahovalo i okrouhlou místnost, možná na posvátné pokrmy. Trochu jižněji byly vybudovány jedny z nejranějších lázní římského typu v Řecku, a to kolem roku 100 př.Kr. Kousek od nich se nacházela budova, kterou je těžké identifikovat, možná to bylo theokoleion. Jižně od komplexu těchto budov stála Feidiova dílna. Vnitřek byl vyzdoben mramorem a stavba byla druhá největší v Olympii. V 5. století ji přebudovali na kostel. Ještě jižněji po proudu řeky leželo Leonidaion postavené okolo roku 350 př.Kr. Sloužilo jako prostor pro bankety a jako přepychová ubytovna. Ve 2. století n.l. budovu přestavěli na sídlo římského místodržícího a uprostřed vznikla nádrž na vodu s ostrůvkem, snad pod vlivem takových staveb v Itálii. Jižně od Altidy bylo ještě několik dalších staveb – búleutereion, jižní stoa a Neronův dům. Búleutereion mělo dvě apsidy, které vznikly v různé době. Severní byla starší a vznikla okolo roku 550 př.Kr., jižní asi o padesát let později. Později přibyla centrální prostora a sloupová hala s iónskými sloupy. V době římské búleutereion sloužilo k zasedání olympijské rady. Jižně od něj byla vystavěna jižní stoa. Měla dvojitou sloupovou halu a otevírala se k jihu, takže z ní bylo vidět na hipodrom a procesní cestu. Odtud mohli sledovat dění asi hlavně „V.I.P.“ hosté. Na východ od stoy a búleutereia pod stouou ozvěn byl ještě Neronův dům. (mapka Olympie viz příloha č. 13)¹¹⁰

¹¹⁰ Curtius E., 1935, 110-120

Dle mýtických vyprávění založil olympijské hry hrdina Hérakles, který se po návratu z vítězného tažení rozhodl vyznačit prostor posvátného okrsku Altidy, ze své bohaté kořisti obětoval bohům a řece Alfeiu a založil hry. Olympijský festival měl nejdříve pouze lokální charakter a není zcela jisté, kdy došlo k jeho povýšení. Jak již bylo zmíněno, jako tradiční, ale nepříliš věrohodné datum je stanoven rok 776 př.Kr. Hry se konaly každé čtyři roky v létě a trvaly pět dní. Kromě sportovního zápolení, které se skládalo z atletických a jezdeckých soutěží, se hojně obětovalo bohům a probíhalo i velké množství hostin.

Hlavními pořadateli byli nejdříve dva Élidané určené losem, od roku 400 př.Kr. devět soudců hellanodiků, ke kterým přibyl roku 392 př.Kr. ještě jeden soudce athlothelés. Později se počet hellanodiků ještě měnil v závislosti na politice – třeba kvůli válce s Arkádií a podobně. Od roku 348 př.Kr. bylo soudců zase deset. Pořadatelé měli na starosti veškeré úkoly týkající se přípravy a průběhu her. Vytvářeli herní pravidla, vedli dokumentaci, přijímali přihlášky závodníků, hlídali jejich přípravu, zajišťovali propagaci, zázemí a podobně.¹¹¹ K výkonu všech povinností měli různé pomocníky, kterým se říkalo alytai. Několik měsíců před zahájením her byli do všech koutů Řecka posláni míroví poslové, kteří zvali na tuto událost.¹¹²

Atleti chtiví účasti na hrách, museli být svobodní, bezúhonní a s „řeckou“ krví. Cizí se mohli her účastnit až v době, kdy bylo Řecko pod nadvládou římského impéria. Závodníci měli povinnost se na hry přihlásit do určitého stanoveného termínu a třicet dní před začátkem přijet do Élidy, sousedního města Olympie. V Élidě bylo pro závodníky připraveno tréninkové a přípravné zázemí. V gymnasiu a přilehlých palaistrách mohli atleti pilovat své schopnosti, a to pod dohledem hellanodiků a paidotribů, kteří sledovali jejich počínání, radili jim, vysvětlovali pravidla a kontrolovali, zda se na hry nechystá nějaký zraněný závodník. Součástí areálu byly i příbytky pro atlety a hellanodiky, radnice a oltáře bohů. Po uplynutí třiceti dní proběhly závody žen k počtě Achillea. Poté se všichni atleti a trenéři shromáždili a ve slavnostním procesí vyrazili do Olympie. V průvodu šli nejdříve hellanodikové a úředníci, poté atleti a jejich trenéři. Následovali koně, vozy a jejich vlastníci, nakonec šli žokejové a vozatajové. U fontány na hranici mezi Élidou a Olympií bylo obětováno prase a uskutečnily se různé očistné rituály. Celá cesta trvala dva dny. Od 3. století tato ceremonie odpadla, protože pro přípravu sloužilo gymnázium a palaistra přímo v Olympii.

Hry byly zahájeny prvním dnem, který byl vyhrazen pro obětování v soukromých i veřejných prostorech. Oběti přinášeli i závodníci a jejich trenéři, a to třeba svým božským patronům nebo patronům jednotlivých soutěží. Atleti pak ještě také museli projít posvátnou

¹¹¹ Schröder B., 1927, 21

¹¹² Gardiner E.N., 1910, 201-202

kontrolou a složit slavnostní slib u sochy Dia Horkia o tom, že budou závodit čestně.¹¹³ Rozhodčí skládali slib nestrannosti a svědomitosti při soudcování. V následujících dnech probíhaly sportovní soutěže, ke kterým byly určeny stadion, hipodrom a planina východně od Diova oltáře. Diváci se usadili na svahy podél těchto sportovišť a sledovali zápolení. Pro atlety a hellanodiky byl připraven speciální vstup na stadion ze severovýchodní části Altidy. Závodníci nastupovali jednotlivě a hlasatel četl jejich jména, jména jejich otců a jména obcí, ze kterých pocházeli. Tyto údaje se možná i zapisovaly. Všechny soutěže byly odstartovány zatroubením na trumpetu. Vítězové získali olivový věnec a dobyli různých poct. Byli slavnostně přivítáni ve svých obcích, získali různá privilegia, peníze. Vznikaly také sochy a mince s jejich podobiznami.

Sportovní soutěže se dělily na atletické a jezdecké. Jezdecké závody se konaly ráno, disciplíny jako box, pankration nebo zápas odpoledne. Menší množství disciplín se postupně rozrostlo na bohatý sportovní program. Závodilo se na různě dlouhých běžeckých tratích, v zápase, boxu, ve skákání, hodů oštěpem a diskem, v jízdě na koních a na vozech, v pětiboji. Atleti soutěžili nejdříve nazí, poté užívali bederní roušku. Nakonec se po kuriózní příhodě atleta Orsippa z Megary v roce 720 př.Kr., který při závodě svou roušku ztratil a zvítězil, vrátili zpět ke starému zvyku a zápasili zase nazí.¹¹⁴ Závody chlapců neměly v Olympii žádnou tradici, ale dospělým se líbila myšlenka jejich zapojení do her, a tak pro ně zavedli speciální závody, třeba box, běh, pankration, zápas nebo závody na vozech. Některé soutěže se ale netěšily dobré podpoře diváků a často se rušily. Tento osud potkal například závod v pětiboji chlapců nebo soutěžení se čtyřkolými vozy, které bylo zase ale zpětně zavedeno. Pořadí závodníků v jednotlivých disciplínách bylo zřejmě určeno losem, který si atleti vytahovali z urny. Popisuje to třeba Lukiános. Jezdecké závody se konaly v hipodromu. Nejoblíbenější soutěží byl závod čtyřspřeží, probíhaly třeba i závody mezků a hříbat. Závodilo se buď na delší nebo na kratší trať, při delším závodu se dráha musela dvanáctkrát objet, při kratším závodu pouze šestkrát.

U atletických soutěží nevíme přesně, jaké bylo pořadí jednotlivých disciplín. Existuje velké množství teorií o tom, jak mohly soutěže jít po sobě. Jisté je to, že posledním závodem byl běh se zbraněmi. Výbavou pro takový běh byl štít, helma a nákolnice, později jen helma a štít. Aby nedocházelo k podvodům s váhou tohoto náčiní, byly tyto závodní uchovány v Diově chrámu a přineseny teprve na soutěž. Podobná opatření se uplatňovaly i u jiných disciplín, třeba pro hod diskem. Ani v antice se olympijským hrám nevyhnuly skandály. Docházelo především k podplácení závodníků. Pokud byly tyto nekalé praktiky odhaleny,

¹¹³ Gardiner E.N., 1910, 203

¹¹⁴ Schröder B., 1927, 22-23

musel obviněný hříšník zaplatit vysokou pokutu. Z peněz získaných z pokuty pak byly zhotovovány sochy boha Dia doplněné o verše, které hovoří například o tom, že vítězství nelze dosáhnout penězi, ale rychlostí nohou a tělesnou zdatností. Za každý podvod vznikla nová socha a byla vystavena na kamenné terase mezi Metróem a stadionem.

V posledním dni konání olympijských her probíhalo opět v hojném množství obětování bohům, konalo se procesí vítězů kolem Altidy a večer v prytaneiu proběhl slavnostní veřejný banket k ukončení celých her. Moc detailně dění tohoto dne ale neznáme.

Olympijské hry byly kultovním, sportovním, kulturním a společenským svátkem. Po celou dobu her všude panoval mír. Pro návštěvníky, kteří se sjížděli ze všech koutů země, byl připraven bohatý program. Kromě sledování soutěží mohli obětovat na mnoha oltářích, prohlížet si monumenty a stavby, nakupovat suvenýry nebo naslouchat rozprávám učenců. Ubytování bylo zajištěno pouze pro oficiální hosty, ostatní spali ve stanech nebo dřevěných přístřešcích kolem Altidy.¹¹⁵ Na hry měl volný přístup každý kromě rozvedených žen. Mohly se přijít podívat i mladé ženy, kněžka Déméter Chamyné měla dokonce své speciální místo.

Hry dosáhly svého největšího věhlasu a rozkvětu v 5.století. Poté se začaly snižovat výkony řeckých atletů, které začali porážet závodníci z provincií a kolonií a došlo dokonce ke ztrátě důstojnosti celého svátku, protože závodů se začali účastnit profesionální sportovci. V době nadvlády Říma císaři hry hodně podporovali. S pronikáním křesťanství se tento svátek ještě více uskomnil. Olympijské hry byly nakonec zcela zrušeny císařem Theodosiem v roce 393 n.l.

Kromě olympijských her se v Olympii konaly jednou za pět let také dívčí Hériny hry. Poprvé je měla dle mytologie uspořádat Hippodameia jako poděkování za sňatek s Pelopem.¹¹⁶ Ženy nejdříve utkaly bohyni Hére posvátné roucho a pak závodily v běhu, který byl rozdělen podle věkových kategorií. Běhaly oblečené, a to v chitónu, jenž jim dosahoval lehce nad kolena. Měly odhalené pravé rameno a rozpuštěné vlasy. Za vítězství získaly závodnice olivový věnec a kus masa z krávy, která byla obětována Hére.¹¹⁷ Také mohly nechat umístit do chrámu své malované podobizny.

Výjevy z olympijských her se objevují ve vázovém malířství nebo v sochařství. Hodně informací víme z rozsáhlých vykopávek v Olympii a okolí, a také z materiálních nálezů, které byly díky nim objeveny.

¹¹⁵ Schröder B., 1927, 21

¹¹⁶ Pausaniás, 1973, 396

¹¹⁷ Pausaniás, 1973, 396-398

5.2 Pýthijské hry

Mezi významné všeřecké hry patřily také hry pýthijské, které se konaly ve fókidských Delfách na počest boha Apollóna. Založení tohoto festivalu je spojeno s mýtickým vyprávěním o vítězství Apollóna nad strašným drakem Pýthonem, který ohrožoval místní obyvatelstvo.¹¹⁸

Dle historických pramenů se v Delfách konaly každých osm let múzické soutěže. První zmínky o nich máme z přelomu 8. a 7. století. Význam her se zvýšil přibližně v roce 582 př.Kr. Z lokálního svátku totiž hry pod záštitou amfiktyonie povýšily na všeřecké, konající se každé čtyři roky v létě a zahrnující kromě hudebního také atletický a hipický program.¹¹⁹ Pýthijské hry se postupně vyšvihly a svou důležitostí konkurovaly nemejskému i isthmickému festivalu.

Jejich program byl vůči všem ostatním hrám nejbohatší a trval několik dní. Po slavnostním procesí k Apollónovu chrámu se nejdříve představili soutěžící v múzických, poté v atletických a nakonec v hipických disciplínách. Hry byly rozděleny do dvou kategorií, na mladíky a muže. Nejprve bojovali o vítězství mládežníci, poté muži. Múzické soutěže se skládaly ze hry na píšťalu a lyru, ze zpěvu, přednesu básní či dramatických představení. Atletické závody měly stejné složení jako na olympijských hrách, ale ještě k nim přibyl diaulos a běh mladíků na dlouhou trať. V jezdeckém zápolení vynikaly závody vozů a koní. Hry se konaly v Apollónově posvátném okrsku a vítězové jednotlivých disciplín získali vavřínový věnec mohli si nechat vystavět sochu v posvátném okrsku nebo někde poblíž. O průběh slavností se starali tzv. hieromnemoni, pro něž byl v roce 380 př.Kr. stanoven zákon o tom, na co všechno mají dohlížet.¹²⁰ Museli pečovat o kult, zvelebovat posvátný areál a monumenty, zajišťovat a hlídat finance, udržovat a zlepšovat cesty a mosty a podobně. Čas od času byli do Delf z Athén posláni tzv. pythiadové, kteří měli na hry také dohlížet.

Nejdůležitější součástí programu byly múzické hry. Jejich nejvýznamnějším okamžikem byl přednes hymnu o slavném vítězství Apollóna nad Pýthonem, který se zpíval za doprovodu lyry. Program hipických soutěží byl nejdříve omezen na závod čtyřspřeží a jízdu na koni. V letech 398 a 378 př.Kr.¹²¹ se přidal závod dvojspřeží a jízda na hříbotech. Z doby římské nadvlády nemáme o zápolení tohoto druhu žádné informace, takže lze předpokládat, že zmizely ze soutěží. Atleti bojovali v mnoha disciplínách, ke kterým se v průběhu let ještě

¹¹⁸ Bouzek J. – Ondřejová I., 1989, 149

¹¹⁹ Gardiner E.N., 1910, 208

¹²⁰ Gardiner E.N., 1910, 208

¹²¹ Gardiner E.N., 1910, 210

přidaly další, v roce 498 př.Kr. to byl třeba běh ve zbroji,¹²² v roce 346 pankration.¹²³ Ke konání hipických a atletických soutěží sloužila nejdříve pláň Crisa. Po výstavbě stadionu v polovině 5. století se atleti přesunuli tam, jezdecké závody zůstaly. Ve 4. století př.Kr. bylo pro závodníky vybudováno i gymnázium. Na těchto hrách se psaly i seznamy vítězů, jejich kopie se ukládaly do Apollónova chrámu. Funkci zapisovatele si ve 4. století vyzkoušel i sám Aristoteles. V roce 290 př.Kr. nastal problém s konáním her, protože zuřila válka mezi Demétriem Poliorkétem a Pyrrhem a Aitólové obsadili všechny cesty do Delf. Na příkaz Demétria se svátek uskutečnil, a to v Athénách.

V celkovém měřítku nemáme o pýthijských hrách moc informací, protože různé dokumenty byly zničeny vinou přírodních katastrof, ale také lidského faktoru při válkách a podobně. Ani z doby římské nadvlády nemáme moc materiálu o tom, jak to s hrami bylo. Dochovaly se jen jména několika vítězů a víme, že Herodes Atticus přestavěl stadion. Pýthijské hry byly nakonec zrušeny císařem Theodosiem v roce 394 n.l.

5.3 Isthmické hry

Isthmické hry se konaly každé dva roky zřejmě na jaře na Isthmu nedaleko Korintu v oblasti Isthmijské šíje, která odděluje Peloponéský poloostrov od zbytku Řecka. Podle mytologie můžeme hledat jejich původ ve funerálních hrách, které se začaly konat při Poseidónově svatyni na místě, kde zmizel Melikertés se svou matkou Inó.¹²⁴ Dle jiného vyprávění hry založil Théseus, nebo pouze rozšířil o atletické soutěže. Asi v roce 582 př.Kr. se festival stal součástí her všeřeckých a postupně získal velký věhlas a slávu. Uskutečňoval se pod vedením Korintu a byl zasvěcený Poseidonovi. Jedním z důležitých faktorů jeho oblíbenosti byla dobrá přístupnost po souši i po moři, také kosmopolita a atraktivní a různorodý program.¹²⁵ Pro bohaté návštěvníky bylo připraveno ubytování, ostatní spali ve stanech. Centrem slavností byl Poseidónův okrsek, který stál na malé akropoli a byl obklopen zdí. Posvátná cesta, která k němu vedla, byla z jedné strany lemována posvátnými borovicemi, z druhé sochami vítězných atletů.

Hry odstartovaly obětí Poseidónovi a trvaly několik dní. Soutěžilo se v atletických, jezdeckých a múzických soutěžích, možná proběhla i regata.¹²⁶ Atletické závody byly rozděleny do tří kategorií - na chlapce, mladíky a muže. Do soutěží mladíků už byl dokonce

¹²² Pausaniás, 1974, 276

¹²³ Pausaniás, 1974, 276

¹²⁴ Bouzek J. – Ondřejová I., 1989, 149

¹²⁵ Tyrell W.B., 2004, 87

¹²⁶ Gardiner E.N., 1910, 220

zahrnut i pankration nebo běh na délku čtyři stadií. K těmto soutěžím byl určen stadion, jehož pozůstatky z pozdější doby byly odkryty v rokli nedaleko akropole. Velký význam mělo jezdecké zápolení. O múzických soutěžích nemáme až do 3.století žádné zmínky, ale jen tradiční vyprávění o tom, že v dávných dobách zvítězil Olympus ve hře na flétnu, Orfeus ve hře na lyru nebo Lynus ve zpěvu. V době helénismu přibýly do zápasů v múzickém umění ještě dramatická představení a soutěž v malování. Největší rozkvět tohoto typu zápolení byl zaznamenán v době nadvlády římského impéria. Po vzoru Athén se tu možná uskutečňovaly i veslařské závody. Pro vítěze jednotlivých disciplín byly připraveny věnce z divokého celeru, v pozdějších dobách z borovicových větvíček. Vznikaly také sochy vítězných atletů a ódy na jejich umění.

O historii těchto her v 5. a 4. století nemáme prakticky žádné záznamy, pouze skromné seznamy některých vítězů a svědectví Livia nebo Dióna Chrysostóma. Ale víme například to, že v době peloponéské války hry trpěly vynucenou absencí závodníků z Athén. Pronikáním Římanů do Řecka se pro Isthmos otevřely nové možnosti, od roku 228 př.Kr. mohli Římané na hrách i závodit. V roce 196 př.Kr. tady Titus Quinctius Flamininus dokonce vyhlásil osvobození řeckých měst od makedonské nadvlády.¹²⁷ Významným mezníkem bylo zničení Korintu Mummiem v roce 146 př.Kr., hry se pak konaly pod záštitou Síkyonských. Město obnovil přibližně o století později Caesar, v letech 7-3 př.Kr. získal Korint zpět pořadatelství isthmických her a tato slavnost se v následující době dočkala svého zcela největšího rozkvětu. Většina budov, které byly odkryty v posvátném Poseidonově okrsku, pocházejí z doby Augustovy, nebo z doby jeho následníků. Her se zúčastnil císař Nero, zvítězil ve hře na lyru a po jeho návrhu byla do programu zařazena soutěž v tragédii. V této době se konání her přesunulo kvůli císaři na podzim, ale je možné, že se uskutečňovaly i na jaře, i na podzim. Isthmické hry nakonec potkal stejný osud jako ostatní všeřecké slavnosti. Byly zrušeny císařem Theodosiem.

Výjevy z těchto her se objevují i v umění. Na mincích Augusta a Nera je k rozpoznání celerový věnec, na mincích Antonia Pia a Lucia Vera borovicový. Scéna z isthmických her je zobrazena na stříbrném poháru, který byl součástí oběti pro Mercuria z Caneta.¹²⁸ Je tu vítězný atlet s věncem na hlavě a s palmovou ratolestí v ruce, žena s pochodní, stůl s dalším věncem a hermou a Agonothetes.

¹²⁷ Gardiner E.N., 1910, 218

¹²⁸ Gardiner E.N., 1910, 222

5.4 Nemejské hry

Nemejské hry byly pořádány každé dva roky v údolí Nemeje nedaleko města Kleonai. K jejich založení se vážou dva mytologické příběhy. První mýtus hovoří o Héraklovi, kterému se povedlo přemoci a zabít nemejského lva.¹²⁹ Na počest slavného vítězství měl bájný hrdina založit tyto hry. Ve druhém vyprávění se mluví o hrdinech, kteří se dostali do Nemeje a potkali Hipsipylé starající se o malém Ofelta, syna Diova. Recí potřebovali ukázat cestu, a tak Hipsipylé nechala svého svěřence na louce a šla je vyprovodit. Mezitím se chlapec stal obětí draka.¹³⁰ Když se později hrdinové vraceli stejnou cestou a zjistili, co se stalo nebohému dítěti, zabili draka a na počest Ofelta uspořádali funerální hry, které se pak konaly každý třetí rok.¹³¹

O rané historii her toho moc nevíme. Jisté je ale to, že v roce 573 př.Kr. byl nemejský festival reorganizován a přiřazen ke všeřeckým hrám a uskutečňoval se každé čtyři roky. Vedením celého svátku bylo pověřeno město Kleonai.¹³² Později, v roce 460 př.Kr., si „vládu“ nad tímto významným festivalem pomocí intrik uzurpovali Argejští, nakonec se pořadatelsví vrátilo Kleonaím.¹³³ Jednu dobu hry probíhaly v Argu, ale udržovaly se i v Nemeji. Kdo soutěžil v Argu, byl později zatčen a poslán jako otrok do Achaie. V Argu se festival konal ještě za Hadriána, který zřejmě oživil jeho slávu i některé z již nesoutěžních disciplín jako byly například diaulos nebo hippios. Došlo také k přesunutí her do zimního období.

Nemejské hry trvaly několik dní a jejich program byl vyplněn především atletickými soutěžemi. Zápasilo se v kategorii mužů, mladíků a chlapců v disciplínám, jakými byly běh ve zbroji, běžecké závody na různě dlouhé tratě, pentatlon nebo pankration. Apollodóros přináší svědectví také o zápasu, hodu diskem, boxu či lukostřelbě. Múzické hry se přidaly zřejmě v Argu a jejich součástí bylo i zápolení trumpetistů. O hipických hrách toho víme vcelku málo. Závod v jízdě na koni měl délku asi čtyři kilometry, probíhaly i soutěže se čtyřspřežími a dvojspřežími. Vlastníky koní a vozů mohly být i ženy. Veškerou propagaci a organizaci her zajišťoval sbor hellanodiků. Vítězové získávali olivový, později celerový věnec. V Nemeji nikdy nebylo vybudováno město. Stál tu pouze Diův chrám obklopený

¹²⁹ Graves R., 2004, 470

¹³⁰ Graves R., 2004, 382

¹³¹ Kyle D.K., 2007, 143

¹³² Perlman P., 2000, 133

¹³³ Gardiner E.N., 1910, 223

cypřišovým hájem, asi 650 stop dlouhý stadion a hipodrom.¹³⁴ Předpokládá se, že své místo tu mělo i gymnasium.

O nemejských hrách a jejich tradici vypovídají také materiální památky. Příkladem mohou být argejské mince Antonia Pia nebo Galliena, kde je nápis lemován celerovým věncem. Velkou výpovědní hodnotu mají i vykopávky v okolí Diova chrámu.

5.5 Panathénajské hry

Přes velké množství slavností, které se v Attice konaly po celý rok, získaly největší věhlas panathénajské hry. Svou slávou a důležitostí se rovnaly festivalům v Nemeji, na Isthmu, v Delfách i Olympii, přesto do všeřeckých her nikdy nebyly zařazeny. Tyto hry měl založit již bájný hrdina Théseus nebo Erichthonios. Eusebius klade jejich „historický“ počátek přibližně do roku 566 př.Kr. Malé Panathénaje se pak konaly každoročně a Velké Panathénaje jednou za čtyři roky. Festival trval několik dní a byl zasvěcen Athéně Poliás. Podle Augusta Mommsena začínal 21. dne měsíce Hekatombeionu a probíhal v devíti dnech. Program se skládal z muzických, atletických a jezdeckých soutěží, slavnostního procesí, obětí a také regaty.

První tři dny vyplnilo muzické zápolení, které mělo své místo na hrách už od doby Peisistratovy. Soutěžilo se v recitaci Homérových veršů i jiných básní, ve zpěvu, hře na lyru a flétnu. V době Periklově sloužilo pro tyto závody Odeon. Vítězové získávali peníze a zlaté či stříbrné věnce.

Následující dva dny byly určeny pro atletické hry. Ještě v 6.století se soutěžilo ve dvou věkových kategoriích – muži a mladíci, dle nápisů byly ve 4. století už kategorie tři – chlapci, mladíci a muži. Chlapci a mladíci zápasili v pěti disciplínách, a to v běhu na délku jednoho stadia, v pentatlonu, zápasu, boxu a pankratiu. Mužské závody se skládaly z diaulu, dolichu, hippiu, závodu ve zbroji, boxu, zápasu či pankratia. Diaulos a dolichos byly soutěžními disciplínami už v 6.století.¹³⁵ Ve 2. století zmizel z programu chlapců pentatlon, ale naproti tomu jim byl přidán diaulos a dolichos. U mužů a mladíků nedocházelo k žádným změnám. Zápolení obou dní bylo, podle nápisu ze 2. století př.Kr., zahájeno během na dlouhou trať. První den běželi mladíci a chlapci, druhý den muži. Atletické soutěže zpočátku probíhaly v dému Echelidae, po výstavbě stadionu se přesunuly. Vítězové atletického zápolení získávali tzv. panathénajské amfory naplněné olivovým olejem. Atleti z kategorie mužů dostali více

¹³⁴ Schröder B., 1927, 27

¹³⁵ Gardiner E.N., 1910, 234

amfor než chlapci za své závody. Za výhru v jednotlivých disciplínách se dostával různý počet amfor.

Šestý den byl vyhrazen pro jezdecké soutěže. Závodilo se se čtyřspřežím, dvojspřežím a v jízdě na koních. Soutěže byly rozděleny na disciplíny pro vojáky a disciplíny pro ostatní. Měly vojenský a ceremoniální charakter. Důstojníci zápolili ve třech závodech, například v jízdě na délku dvou stadií v plné zbroji. Kavalerie měla také své tři disciplíny. Pro ostatní závodníky byly disciplíny podobné, bylo jich asi devět a z nich tři měly ceremoniální ráz. Významným závodem tohoto charakteru bylo zápolení apobatů, kdy dvojice mužů soupeřila v závodě vozů.¹³⁶ Jeden ze závodníků řídil vůz, druhý oblečený do zbroje musel po cestě z vozu vyskočit a zbytek trati uběhnout. Případné vítězství pak získali oba muži, jezdec i běžec v zbroji. Některé z jezdeckých soutěží se konaly v hipodromu, některé v oblasti nedaleko Eleusínia. Stejně jako u atletických her získali vítězové tzv. panathénajské amfory naplněné olivovým olejem.

V sedmém dni mohli diváci shlédnout pyrrhické a další vojenské soutěže. V hipodromu třeba probíhalo zápolení kavalerií jednotlivých tribuí. Program sedmého dne končil během s pochodněmi,¹³⁷ který odstartoval celonoční veselí tzv. pannychis.

Na poslední, devátý den, byl přichystán nejdůležitější akt celého festivalu, slavnostní procesí athénskému obyvatelstvu, zástupců athénských kolonií a jiných obcí. Průvod směřoval na Akropoli s darem pro bohyni Athénu – novým peplem, který utkaly vybrané athénské dívky. Konaly se také různé oběti. Celé hry pak byly zakončeny regatou, tedy veslařským závodem. Soupeřily mezi sebou jednotlivé tribue. O detailech toho moc nevíme, ale z jednoho nápisu je jisté, že cenou za vítězství bylo asi dvě stě drachem a tři voli v ceně tři sta drachem.¹³⁸

Informace o panathénajských hrách máme ze zpráv antických autorů, z dochovaných nápisů nebo maleb na panathénajských amforách. Prostřednictvím těchto materiálů můžeme kombinovat a skládat fakta do jednotné mozaiky, která nám umožní dozvědět se co nejvíce o tom, jakými změnami hry procházely, jaké disciplíny se provozovaly, nebo jak různé akty probíhaly. Dvě malé panathénajské amfory ze 6.století například dokazují existenci múzických soutěží již v této době. Na jedné z nich je vyobrazen hráč na dvojitou flétnu stojící na jakémsi pódiu, před ním je muž oděný v dlouhém chitónu, přihlíží jim další člověk. Černofigurový kylix uchovaný v Britském muzeu zase dokazuje přítomnost dramatických soutěží a chorálů. Atletické a jezdecké závody se hojně objevují na panathénajských

¹³⁶ Gardiner E.N., 1910, 239

¹³⁷ Olivová V., 1985, 129

¹³⁸ Gardiner E.N., 1910, 240-241

amforách, na jednom reliéfu z Athén je dokonce i výjev z regaty. Hodně vypovídají i nalezené nápisy. Jedna inskripce ze 4. století jmenuje všechny disciplíny, ve kterých se závodilo.

5.5.1 Panathénajské amfory

Dle různých pramenů se přibližně od roku 566 př.Kr. konaly v Athénách již zmíněné panathénajské hry. Kromě posvátných úkonů a procesí probíhalo i sportovní zápolení. Soutěžilo se například v bězích na krátkou a dlouho trať, bězích se zbraněmi či pochodněmi, pentatlonu, boxu nebo pankratiu. Své místo měly i soutěže hipické a múzické.

Panathénajské amfory naplněné olivovým olejem pak sloužily jako ceny pro vítěze těchto soutěží. Tento typ antických váz je odvozen od transportních amfor geometrického období, které se užívaly pro obchod s olejem. Proporce panathénajských amfor se v průběhu let různě měnily, postupně docházelo například k zeštíhlování nádob. Tvarově se jednalo o zvláštní formu krčkových amfor s nožkou ve tvaru echinu, později ve tvaru zvoncovitém a trumpetovitým. Ouška nádob měly oválný průřez. Panathénajské amfory byly specifické i svou výzdobou. Vyráběly se výhradně černofigurové, a to i po přechodu k červenofigurovému zdobení kolem roku 530 př.Kr. Po ½ 5. století př.Kr. se ale i červenofigurové příklady objevily. Výzdobné schéma bylo také jasně dané. Přední stranu nádob zdobila bohyně Athéna, která stála mezi dvěma sloupy, jimž dominovali kohouti (příloha č.14). Na zadní straně byl vymalován výjev z určité sportovní disciplíny (příloha č. 15). Atleti pak dostali amfory s vyobrazením sportu, ve kterém zvítězili. Nádoby ještě byly naplněny olivovým olejem z posvátných olivovníků.

Ústředním motivem přední strany panathénajských amfor byla bohyně Athéna, obklopená dvěma sloupy, na kterých byli kohouti. Athéna se zobrazovala jako Athéna Promachos – s helmou na hlavě, štítem v levé a kopím v pravé ruce. Nechybělo ani roucho s bohatými záhyby a aigida. Zásadní změny tohoto schématu se objevily ve 4. století, kdy se změnilo natočení bohyně z levé na pravou stranu. V letech 360/359 a 336/335 př.Kr. se dokonce vyskytlo vyobrazení Athény v typu Palladion.¹³⁹ Oblečení bohyně na panathénajských amforách se v čase také měnilo a podléhalo vkusu jednotlivých dílen. Lýdos maloval Athénu v peplu a se spodním chitónem, na Antimonových amforách měla peplos bez záhybů, Leagrova skupina a Sikelos ji zachycovali pouze v chitónu. Velké množství dekorativních prvků využila skupina Kuban. Aigidu se třemi či čtyřmi hady měla Athéna na vázách pod šatem - na hrudi, nebo přes rameno. Na hlavě bohyně se vyjímalá attická přilba. Asi do roku 540/530 př.Kr. to byl raný typ té helmy, který se pak postupně vylepšoval.

¹³⁹ Bentz M., 1998, 41

Například se vytvářely a zvětšovaly ochranné plochy pro šíji a čelo. Kompletní attická přilba se všemi náležitostmi se vyskytla na vázách malíře Euphileta. U dekorace Athénina štítu na přední straně panathénajských amfor převládala asi do roku 510 př.Kr. velká různorodost námětů. Byly to například trojnožky, Niké, kohouti symbolizující boje a vítězství, dále hlava koně, kolo od vozu a podobně.¹⁴⁰ Objevily se také dionýsovske náměty, delfini, břečťanové věnce, panteři a jejich hlavy, kotvy...Námět na štítu měl většinou nějakou souvislost s malbou na zadní straně. Malíři užívali různý počet námětů. Třeba Euphiletos střídal devět typů, Antimenes osm. Koncem 6. století došlo ke změnám. Každý malíř i každá dílna měli svůj vlastní námět. U Leagra to byla Siréna, u Kleophrada Pegas, u Eucharida had. Tato témata zase měla souvislost s bohyní Athénou. Ve 4. století př.Kr. se uplatnily především dva motivy, a to hvězda a gorgoneion. Postavu bohyně Athény lemovaly na přední straně panathénajských amfor dva sloupy v dórsském stylu, na kterých byli kohouti. Nejranější nádoby sloupy neměly. Byla na nich jen Athéna a nápis. Prvním příkladem, kde bylo využito klasické ikonografické schéma, byla amfora malíře Exekia z let 540/530 př.Kr. V 6. a 5. století se schéma kohoutů ani sloupů neměnilo, lišilo se jen detaily dle představivosti jednotlivých malířů a dílen. Docházelo ale k postupnému zeštíhlování kohoutů. Kromě dórských sloupů se později objevovaly i sloupy s iónskými či korintskými hlavicemi. Kohouty ve 4. století př.Kr. nahradily jiné postavy. Na každém sloupu byla jiná figura. Většinou se jednalo o hrdiny či bohy, mytologické postavy nebo personifikace. Oblibu si získaly hlavně Niké nebo Athéna s různými atributy. Užívala se třeba kombinace Niké s žezlem a Diem, Afrodity s Érotem, Athény s Niké, pak také Triptolemos, Eirené s chlapcem, Déméter s Koré, boj Řeků a Amazonek. Tyto náměty zřejmě často vycházely z reálných sochařských děl. Námětové změny vycházely asi z časového vývoje či politické situace. Nedílnou součástí přední strany panathénajských amfor byly nápisy, které se psaly v attickém nebo méně v iónském pravopise a umisťovaly se vedle pravého, výjimečně vedle levého sloupu. Od 4. století př.Kr. se přidávaly i nápisy archontů, u kterých se uplatnil už jenom iónský pravopis.

Zadní strana panathénajských amfor měla také přesné ikonografické vymezení. Byly tu vymalovány jednotlivé druhy disciplín - například běh, pentatlon, zápasnické soutěže i hipické závody. Běh byl rozdělen do několika disciplín, na běh na délku jednoho stadia, dvou stadií..Ve vyobrazeních se dělily pouze na běh na krátkou a běh na dlouhou trať. Pokud se jednalo o amfory pro běžce „sprinterů“, bylo tu vyobrazeno tři až pět běžců. V 6. století př.Kr. se spodní částí těla v profilu, horní část těla byla frontální. Rozdíly lze hledat pouze ve

¹⁴⁰ Bentz M., 1998, 48-50

vnitřních detailech nebo ve stylu účesu. V 5. století př.Kr. pokračoval ten samý trend. U běžců „dálkařů“ bylo vyobrazení vcelku podobné jako u běžců na krátkou trať, odlišné byly především vnitřní detaily a účesy běžců.¹⁴¹ V rámci panathénajských her se soutěžilo také v běhu se zbraněmi, proto se jeho vyobrazení objevuje i na amforách. Běžci běželi se štítem v levé ruce, helmou a nákolenicemi.¹⁴² Postupně se změnil směr běhu vyobrazených atletů. Nejříve to bylo zleva doprava, potom zprava doleva. Od poloviny 5.století př.Kr. se běhalo bez nákolenic. Počet běžců na amforách byl podobný jako u „sprinterů“ a „dálkařů“, byli to tři nebo čtyři běžci. Na vázách, které byly určeny pro soutěžící v pentatlonu, byli v 6. století př.Kr. zobrazeni dva až čtyři atleti provozující maximálně tři disciplíny v různých fázích pohybu – byl to skok do dálky, hod diskem a hod oštěpem. Běh a zápas se vyskytly pouze výjimečně. V 5. století došlo k redukci počtu zobrazených atletů – malovala se jedna, nebo dvě postavy, ve 4. století už se objevovala pouze postava jednoho atleta. Bojové sporty, tedy box, zápas a pankration, je dnes velice těžké od sebe na panathénajských amforách rozeznat, protože mezi nimi byly velice malé ikonografické rozdíly. Na některých vázách je jasně poznat, že se jedná o kombinaci boxu a zápasu, a tedy o pankration.¹⁴³ Problémem je otázka, zda se zápolení na zemi uplatnilo jenom u pankratia, nebo také u zápasu. Asi nejlépe lze od ostatních identifikovat box, protože jeho aktéři nosili zápěstní ochranné řemínky. Tyto doplňky však užívali i zápasníci, i když v o dost menším měřítku. Nejstarší váza, kde je zachycen box, vznikla v 3/4 6.století.¹⁴⁴ Vyobrazení této disciplíny se postupem času měnilo. Nejříve byli vymalováni zápasníci proti sobě, na levé straně stál rozhodčí a na pravé ephedros. Koncem 5. a na počátku 4. století se schéma zúžilo o jednu postavu a místo ephedra se začaly objevovat například okřídlená Niké s palmovou ratolestí, nebo Olympiás, jakási personifikace olympijských her.¹⁴⁵ U vyobrazení zápasu e schéma podobné – dva soutěžící, rozhodčí a ephedros, později Niké a Olympiás. První vázy zachycující pankration se objevily v posledním desetiletí 6.století a ve skoro totožném schématu jako box a zápas. Do hipických her byla zařazena jízda na koni a jízda na voze. První amfory s vyobrazením jízdy na koni se objevily v poslední čtvrtině 6.století. Byli tu vymalováni většinou dva nazí mladíci na koních pádících tryskem, na některých vázách byli čtyři koně a tři jezdci, což asi poukazovalo na to, že u těchto závodů se i padalo.¹⁴⁶ Směr pohybu koní byl většinou z levé na pravou stranu, výjimečně obráceně. Jízda na voze probíhala se čtyřspřežím nebo s dvojspřežením. Přestože

¹⁴¹ Bentz M., 1998, 62-68

¹⁴² Bentz M., 1998, 64-68

¹⁴³ Bentz M., 1998, 71-74

¹⁴⁴ Bentz M., 1998, 71-74

¹⁴⁵ Bentz M., 1998, 71-74

¹⁴⁶ Bentz M., 1998, 75-77

dvojsprežení bylo známé už od geometrického období, větší oblibu si získal druhý způsob jízdy na voze, a to se čtyřsprežením. Vozatajové drželi opratě oběma rukama a byli oblečeni do dlouhého bílého roucha. Koně byli zobrazováni v 6. a 5. století z profilu, později ve volnější formě.¹⁴⁷

Vyráběly se i panathénajské amfory s výjevy z vyhlášení vítězů. Byli na nich vítězové, rozhodčí či úředníci a jedna nebo dvě další osoby. Někdy se objevil i hráč na trumpetu, od konce 5. století byly často součástí malby i Niké.

Kromě klasických panathénajských amfor se vyráběly také tzv. pseudo-panathénajské amfory. Nejdříve sloužily především k obchodu, velké množství nálezů máme například v Etrurii. Zřejmě mohly být využity také jako suvenýry pro poražené atlety nebo diváky, možná je získávali atleti, kteří v gymnických a hipických závodech skončili druzí. Mohlo se jednat i o ceny pro vítěze múzických soutěží, kteří nedostávali klasické panathénajské amfory a pokud ano, tak zcela výjimečně. Tyto nádoby se vytvářely v několika druzích. Zaprvé to byly amfory, které napodobovaly malbu klasických panathénajských amfor, tvarově byly menší – velké asi od osmi do padesáti centimetrů. Neměly ani nápis a jejich výskyt se datuje od poloviny 6. století asi do ¼ 5. století př.Kr. Co se týče schématu, byly variabilnější než klasické panathénajské kousky. Často na nich byly zobrazeny múzické hry, na sloupech přední strany nemuseli být jen kohouti, objevily se tu i jiné postavy. Druhým typem těchto „pseudo“ nádob byly vázy, které převzaly ikonografické schéma přední strany panathénajských amfor. Zadní stranu nezdobily výjevy ze sportovních disciplín, jak bylo obvyklé, ale bojové scény a dionýsovske náměty. Další typ těchto amfor udržoval formu panathénajských amfor. Jiný typ už měl červenofigurovou malbu.

Panathénajské amfory se využívaly i v obchodu. Je to prokázáno písemnými prameny, obchodními značkami na těchto vázách, nebo nálezovými kontexty. Tyto amfory měly ve sféře obchodu vlastně dvojí funkci – uchovávaly olej a malby na nich sloužily jako dekorace a třeba i námět k debatě při sympoziích a podobných událostech. Proto byly velice žádaným obchodním artiklem. Nálezy jsou především ze svatyní a veřejných prostorů jako jsou banketní místnosti či gymnázia, také z hrobů a řidčeji ze soukromých domů.¹⁴⁸

5.6 ostatní hry

Kromě nejvýznamnějších řeckých her, kterými byly hry nemejské, isthmické, olympijské, pýthijské a také panathénajské, se konalo i velké množství lokálních festivalů.

¹⁴⁷ Bentz M., 1998, 75-77

¹⁴⁸ Bentz M., 1998, 95-116

Tyto hry byly pořádány především na počest místních hrdinů a božstev. Důvodem pro jejich založení a konání byl například rozkaz od orákula, náprava trestu za nějaký přečin, úcta k osobě, která obec zachránila před nebezpečím a podobně.¹⁴⁹

Velké množství informací máme o festivalech, které se konaly v Athénách a jejich okolí. V měsíci zvaném Metageitnion se u Marathónu uskutečňoval svátek k počtě Hérakla, pro měsíc Boedromion byly typické Eleusínie a malé Panathénaje s jezdeckými, múzickými a atletickými soutěžemi.¹⁵⁰ V Athénách získali vítězové amfory naplněné olivový olejem, v Eleusíně s ječmenem a pšenicí. Náš říjen, řecký Pyanepsion se nesl ve znamení Oschophorií, závodů vybraných chlapců z jednotlivých tribuí, kteří si museli obléknout ženské šaty a utkat se v běhu na trase Dionýsův chrám – chrám Athény Skiras.¹⁵¹ Vítěz dostal nápoj z medu, vína, sýru, oleje a mouky. V tomto měsíci se konaly i Theseie, významný svátek pro athénské mladíky eféby. Pak proběhla Epitaphia a koncem měsíce múzické soutěže a závod s pochodněmi na počest Héfaista a Prométhea. V tomto období zřejmě skončila atletická sezona, protože v následujících zimních měsících a na počátku jara probíhaly různé dramatické soutěže. Je možné, že se čas od času uskutečnily nějaké menší atletické podniky, ale nic o nich nevíme. V dubnu znovu naplno propukla sportovní, především atletická sezóna. Při svátku munychie se konal slavnostní průvod na počest bohyně Artemidy, pak se jezdilo na lodích a soupeřilo v námořních bitvách. Pro mladíky byl zajímavý svátek Aiantéí, protože při této slavnosti soutěžili athénští se salaminskými mladíky ve veslování. V tomtéž měsíci se ještě pořádaly athénské Olympie obsahující atletický a jezdecký program. Do konce roku ještě probíhaly další festivaly jako třeba Diisoteria v měsíci zvaném Skirophorion.¹⁵²

Podle možnosti účasti závodníků z dalekých krajů se svátky dělily do dvou kategorií, a to na festivaly, kterých se mohli zúčastnit atleti a umělci ze všech koutů Řecka, a na festivaly, které byly omezeny pouze na soutěžící z Attiky. Příkladem první kategorie byly Panathénaje, příkladem druhé Theseie.

¹⁴⁹ Schröder B., 1927, 30

¹⁵⁰ Gardiner E.N., 1910, 227-228

¹⁵¹ Gardiner E.N., 1910, 228

¹⁵² Gardiner E.N., 1910, 229-230

6. VÝVOJ SPORTU V ŘÍMSKÉM PROSTŘEDÍ

6.1 Sport a hry u Etrusků

Stejně tak, jak byl řecký sport hodně ovlivněn kulturou Předního východu, Egypta a Egejdy, vzala si i římská fyzická kultura spoustu inspirace odjinud. Pro nejvýznamnější národ Apeninského poloostrova byl zdrojem mnoha idejí tajemný národ Etrusků. Etruskové pořádali veřejné hry, které byly součástí kultu a měly náboženský charakter.¹⁵³ Konaly se k počtě bohů a k uctění památky zesnulých. Vývoj her ovlivnily předoasijské kultury, Řecko i lokální kultury Apenin. Do programu her byl zařazen tanec, zápas, box, běh, hod diskem, oštěpem, skok, plavání a skoky do vody, také jezdecká klání.¹⁵⁴ Uskutečňovaly se i různé druhy skutečných zápasů a souboje, jejichž aktéry byli váleční zajatci, které Etruskové po boji obětovali.¹⁵⁵ Je ale možné, že zajatec si mohl v tomto boji zajistit přežití. Oblíbené byly také zápasy se zvířaty. Protože v životě Etrusků zaujímal důležité místo hudba, doprovázela hra na hudební nástroje zápolení v boxu, tanec nebo lov. Etruská města měla podle Vitruvia zvláštní půdorys s obdélníkovým „náměstím“, kde ty veřejné hry probíhaly. Závodníci soutěžili v atletických disciplínách nazí, s bederní rouškou nebo s takovými kratšasy, v soubojích se zvířaty a krvavých bojích s bederní rouškou. Vozatajové byli oblečeni do jednoduchých dlouhých oděvů, tanečníci a tanečnice představovali svá vystoupení oděni v bohatém rouchu. Podle oblečení se poznala i u diváků příslušnost k určité sociální třídě. Aristokraté nosili bohaté oděvy, lidé z chudších vrstev měli zanedbané oblečení, nebo byli zcela nazí.

Zobrazení různých disciplín etruských her se objevují především na nástěnných malbách v hrobkách. Jedna z hrobek v Tarquiniích byla vymalována sportovními motivy a proto je označena jako Hrobka olympijských her (viz příloha č.16). Jsou tu mladí atleti závodící v běhu, skoku nebo hodu diskem,¹⁵⁶ a také zápas muže se psem, který ho trhá na kusy. V jiné hrobce je zachycena skupina běžců s trenérem a dále pak muž přeskakující dřevěnou překážku pomocí vysokého salta ve vzduchu. V Hrobce opice je výjev se zápasníkem, který právě mrštil svým soupeřem o zem. I v Hrobce Augurů je zobrazen zápas dvojice atletů, jsou rozkročení, drží se za ruce a dotýkají se hlavami, je to akt soustředění před zápasem. Mezi nimi jsou tři kotlíky – ceny pro vítěze.¹⁵⁷ Je tu také zápas muže se psem, jsou k sobě

¹⁵³ Olivová V., 1985, 156

¹⁵⁴ Jannot J.R., 2005, 49

¹⁵⁵ Olivová V., 1985, 157

¹⁵⁶ Banti L., 1968, 77

¹⁵⁷ Gardiner E.N., 1930, 121

připoutání provazem, muž je ještě navíc hendikepovaný páskou přes oči. V hrobce dvojspřeží v Cornetu byla nalezena nástěnná malba s třemi vozy dvojspřeží v různých fázích závodu - první vůz stojí, druhý se rozjíždí, třetí je v plné rychlosti. Interpretace maleb v Hrobce býku je trochu nejistá, možná se jedná o zápas s býky. V hrobkách jsou často znázorňováni i diváci, třeba v Cornetu je vymalována divácká lóže se dřevěnými sloupy, červenými potahy a baldachýny. V Hrobce olympijských her můžeme zobrazené diváky vidět také. Kromě nástěnných maleb se sportovní výjevy objevují i na reliéfech, vázách a v drobném umění. Na reliéfech jsou třeba časté běžecké závody, na vázách hodně závody vozů. Máme nálezy bronzových sošek zápasníků, většinou ze 6. století a sošky, kde zápasí muži se ženami z pozdějšího období, z přelomu 4. a 3. století také bronzovou sošku oštěpaře a skokana do vody. Cvičení žen je doloženo nálezem sošky ženy seškrabující si z těla prach a nečistoty. Oblíbeným výrobkem byla i bronzová držadla v podobě zápasníků, tanečníků, akrobatů či jezdců.

6.2 Sport v římském prostředí

Už od nejstarších dob bylo pro Římany charakteristické válčení, které se stalo jedním z hlavních rysů jejich kultury. Příprava na války a válečná tažení se týkala především aristokratických a „středních“ vrstev. Členové nejnižších tříd, kteří nedisponovali žádným jménem, byli postaveni mimo vojenskou službu. Výcvik probíhal za městem na Martově poli a podle kusých zpráv pozdějších autorů se ho účastnili hlavně příslušníci aristokracie. Cvičení mělo sportovní charakter, protože se skládalo z běhání, zápasu, boxu, hodů oštěpem, střelby z luky a míčových her.¹⁵⁸ Vojenští jezdci se zdokonalovali ve svých schopnostech a dovednostech jízdou na voze a koni. Armáda se později zprofesionalizovala a začaly se také konat dlouhá a nebezpečná tažení, pro která museli vojáci podstoupit speciální a tvrdý trénink. Ten obsahoval třeba běhání, skok a plavání, také hod oštěpem, střelbu z luky či různé souboje se zbraněmi.¹⁵⁹

Výsledkem vzniku profesionální armády byl zvětšující se počet Římanů, kteří nemohli zvyšovat své schopnosti a dovednosti pomocí sportovního výcviku. Naštěstí zrovna v té době začala do Říma pronikat řecká helénistická fyzická kultura, i když Římané z ní převzali spíše hygienické návyky a začali si ve svých domech pořizovat koupelny – balnea. Později se stavěly i veřejné lázně. Palaistry byly zpočátku zcela neobvyklé, později se stavěly jako součást lázní a odehrávaly se v nich nejčastěji míčové hry. Řecký fyzický výcvik se římskému

¹⁵⁸ Olivová V., 1985, 164

¹⁵⁹ Olivová V., 1985, 165

obyvatelstvu nelíbil a setkal se spíše s odporem, než s podporou. Samotné tělo pro ně nic neznamenalo, a proto i jeho kultivace tělesným cvičením jim byla cizí. Atletika pro ně byla neužitečná, nahota nepřijatelná. Přesvědčení o vlastní nadřazenosti Římanům zase bránilo ve cvičení pod vedením trenérů, kterými byli často otroci či propuštěnci. Aristokraté ale alespoň nechávali své potomky cvičit v gymnaziích pod dohledem trenéra, aby byli připraveni hlavně na případné válčení.

Ideál řecké kalokagathie se tu absolutně neuplatnil, nejdůležitější vlastností ideálních římských občanů totiž měla být statečnost tzv. virtus, která zahrnovala i vojenskou a osobní kázeň a také zbožnost.¹⁶⁰ Sportovní zápolení pro ně bylo spíše podívanou a prostředkem pro udržení fyzické kondice. Z her si oblíbili zápolení v cirku, hry se zvířaty a hlavně krvavá gladiátorská střetnutí, které už neměly se sportem mnoho společného. Ve 2. století př.Kr. se při hrách v cirku představili přivezení řečtí atleti v zápasu, boxu a běhu, v pozdějších letech ještě několikrát, ale zřejmě neměli velký úspěch.

V době císařství se konalo velké množství slavností, aby se římský lid zabavil a nemyslel na rebelie, povstání a podobně. Kromě již zmíněných her v cirku, gladiátorských her a her se zvířaty, se do veřejných festivalů zařadily i řecké hry, pro které byl postaven stadion v místech dnešního náměstí Piazza Navona. Soutěžilo se při nich v běhu, zápasu, pankratiu a boxu. Římští císaři dokonce obnovili slávu olympijských her.

¹⁶⁰ Olivová V., 1985, 164

7. SPORTOVNÍ ODVĚTVÍ

V Římě se sport a sportovní hry těšily velké oblibě. Ve sportu totiž přežívaly starořímské zvyky a požadavky k připravenosti na vojenskou službu, proto byly důležité zejména disciplíny pomáhající udržovat fyzickou kondici. Sportovní hry zase dokázaly připravit velkolepou podívanou. Ani přes tyto faktory zde ale nikdy sport nedosáhl takové prestiže jako u Řeků, římscí obyvatelé se mu věnovali, jak již bylo zmíněno, hlavně pro zábavu a kondici, ideál kalokagathie nikdy nepřijali.

Praví Římané nikdy nezávodili, zápolení přenechali otrokům, cizincům a lidem nízkého původu. Už od dětství byl ale určitý prostor věnován sportu a hrám. Děti zlepšovaly svou fyzickou zdatnost při pohánění obručí či kol a probouzely v sobě soutěživost třeba při závodech v běhu, hodu kamenů na cíl nebo při jakési hře se vycpaným míčkem a zahnutými holemi na způsob dnešního hokeje. Každý z Římanů měl také umět výborně plavat. Plavalo se v moři i v řece, v té po proudu nebo napříč. Martovo pole bylo dějištěm velkého množství sportovních odvětví od jízdy na koni a běhu, přes skok do dálky i výšky, hod oštěpem a šerm až po závody vozů tažené vícespřežím. Uplatnil se také box. Římané ale nepochopili, že tento sport je o rychlosti a chytrých úderech a vylepšili boxerské rukavice. Dávali do nich kousky olova nebo železa, aby rány byly nebezpečnější. Tento jejich „vynález“ se nazýval caestus.¹⁶¹ Byly to rukavice sahající skoro až k ramenům, vytvořené z kůže či vlny, kovových a hadrových vycpávek a dvou nebo tří ostrých hrotů na konci. Na závěr se ještě kolem omotaly řemínky. Jak tyto boxerské pomůcky vypadaly, je vidět třeba na mozaice z Lateránu nebo na fragmentu černofigurové vázy z egyptského Daphnae. Římané provozovali také různé míčové hry, některé v míčovnách, některé venku. Císař Marcus Aurelius si oblíbil hru se skleněným míčem, ve které byl dokonce mistrem. Pro bohaté občany měl výsadní postavení lov, a to pod vlivem Řeků a Galů. Oblíbenou činností byl i tanec, který se uplatnil i jako součást různých her.

Fyzická aktivita nebyla nikdy součástí římského výchovného systému, ale příslušníci bohatých vrstev svým dětem zajišťovali i tělesné vzdělání, které sloužilo hlavně k přípravě na válku. Pro tyto vysoké vrstvy vznikaly jakési organizace v čele s magistrem a s řadou učitelů, kterým se říkalo praefectové. Financování těchto spolků šlo ze státní pokladny, z darů patronů. Cvičenci se předváděli i na veřejnosti při závodech vozů, v umělecké jízdě či při hrách v cirku. S oblibou sportu došlo i ke vzrůstu péče o vlastní tělo. Byly vystavěny krásné lázně, kde si Římané mohli plnými doušky užívat očisty. Do vybavení lázeňských komplexů

¹⁶¹ Schröder B., 1927, 146

patřila i řecké palaistra, kde se hrály většinou míčové hry. Nejznámějšími příklady jsou lázně Titovy, Trajánovy, Caracalovy či Diokleciánovy.

Pro Římany byl sport také velkou podívanou. Oblíbili si hlavně hry v cirku, jejichž dějištěm byl především Cirkus Maximus, a gladiátorské hry a zápasy se zvířaty, které se konaly v amfiteátrech, hlavně v Koloseu. Ty však byly spíš než sportem, krvavou podívanou.

8. ŘÍMSKÁ SPORTOVIŠTĚ

Stejně jako v řeckém prostředí měli i lidé v římské světě svá sportoviště, kde se cvičili v přípravě na válku, nebo kde sledovali různé sportovní hry. Fyzické aktivity probíhaly především na Martově poli, závody v jízdě na vozech v circích, gladiátorské hry a hry se zvířaty v amfiteátrech. Pro řecké atletické soutěže byl vystavěn stadion. K lázním se přidávaly palaistry, kde Římané provozovali nejčastěji míčové hry. Na Martově poli stálo i pár gymnazií.

8.1 Cirky

Cirky byly velice podobné hipodromům a sloužily k závodům vozů v římském světě. Konaly se tu i další různé veřejné slavnosti a dokonce i námořní bitvy. Cirky měly podlouhlý obdélný tvar a na jednom konci byly zakončené půlkruhem. Dráhu pro závod rozdělovala středová zídka tzv. spina, kterou zdobily různé sloupky, sochy či obelisky. Pro závodníky sloužily sklápěcí vejce, později bronzoví delfini umístěné na okrajích spiny, díky nimž se jak jezdci tak diváci mohli dozvědět, kolik kol do konce závodu ještě zbývá. Délka cirků se pohybovala okolo 770 metrů. Bylo tu i výborné zázemí pro diváky.

Nejznámějšími a nejvýznamnějšími cirky v římském prostředí byly Circus Maximus a Circus Flaminius, kromě nich vzniklo i několik menších stánků, třeba cirk na Via Appia. Hezký cirk byl i v Konstantinopoli. Jeho stavba začala v roce 203 n.l. za císaře Septimia Severa, projekt dokončil císař Konstantin v roce 330 n.l. Stánek pojal až 60 tisíc diváků a kromě sportovního zápolení se tu uskutečňovaly i různé slavnostní ceremoniály, politické demonstrace a oslavy válečných triumfů. Spina byla zdobena třeba egyptským obeliskem, bronzovou trojnožkou z delfského orákula a čtyřmi bronzovými sochami koní, které si odvezli ve středověku Benátčané.

8.1.1 Circus maximus

Tento rozsáhlý cirk o rozměrech 600 x 200 metrů vystavěli Římané v oblasti mezi Palatinem a Aventinem.¹⁶² V tomto údolí se konaly závody a festivaly už v době etruských králů.¹⁶³ Stavba byla nejdříve dřevěná, později došlo k mnoha úpravám. Samotná trať měla ve svém středu dvě dřevěné mety, které byly spojeny náspem tzv. spinou a sloužily k otočení

¹⁶² Fletcher B., 1996, 243

¹⁶³ Humphrey J.H., 1986, 60

závodníků.¹⁶⁴ Na násep se postupem času začaly umisťovat různé sochy, oltáříky bůžků či obelisky. Bylo tu také sedm dřevěných vajec, které při závodě snímal určený otrok, aby měli diváci přehled o tom, jakou část trati už závodníci zdolali a kolik kol jim zbývá do konce. Později se na druhou stranu náspu přidalo sedm bronzových delfinů, které soutěžící po každém kole sklápěli. V Caesarově době došlo k prodloužení trati a vybudování stájí a lóže pro pořádajícího úředníka. Za Augusta byl uprostřed náspu umístěn obelisk Ramesse II. dovezený z Héliopole,¹⁶⁵ na straně bližší Palatinu pak císař nechal postavit apartmá pro svou rodinu a hosty. Některá dřevěná sedadla byly vyměněny za kamenná, dřevěné mety nahrazeny bronzovými. Velký požár Říma v roce 64. n.l. závodistiště hodně poničil, a tak získalo svou definitivní podobu až za císaře Trajána. Cirkus Maximus byl ve své nejlepší podobě tvořen třemi patry arkád obložených mramorem, byly tu různé krámký, kde se prodávalo víno, zákusky či suvenýry, nechyběly ani speciální místa pro prostitutky, astrology nebo kejklíře.¹⁶⁶ Do hlediště se vešlo až 250 tisíc lidí.¹⁶⁷ Nejlepší sedadla ve spodní části cirkusu byla kamenná a sloužila pro potřeby nejvyšší společnosti, nad nimi byly položeny dřevěné sedačky, v horní části cirkusu byly asi už jen místa na stání. V roce 81 n.l. tu vznikla trojitá triumfální brána na počest vítězství Tita nad Židy. Protější konec cirkusu zdobila Porta Pompa, kudy do stánku vcházel slavnostní průvod při zahajování festivalů. Nejdůležitější událostí, která se tu konala, byly tradiční hry v cirkusu, při kterých byly nejvýznamnější závody vozů. Po napuštění cirkusu vodou se tu prováděly i rekonstrukce námořních bitev. V obecném měřítku se tu mohla uskutečnit jakákoliv akce sportovního či kulturního charakteru.

8.1.2 Circus Flaminius

Cirkus Flaminius byl dalším velice významným římským cirkem. Tato rozlehlá stavba kruhového tvaru stála blízko řeky Tibery na Martově poli. S její stavbou začal zřejmě v roce 221 př.Kr. Flaminius Nepos. Zpočátku se Circus Flaminius užíval jako trh, poté se tu konaly některé hry. V 1.století n.l. začal cirkus chátrat, protože se tu přestaly uskutečňovat akce. O tom, jestli se tu odehrávaly závody vozů, se vedou spory. Především z průzkumu písemných pramenů je to hodně nejasné. Strabón se třeba vůbec nezmiňuje, kde se konaly jezdecké závody, Valerius Maximus umisťuje do Cirkusu Flaminiu plebejské hry, ale ostatní zdroje to popírají. U Livie a Varrova se objevují informace o tom, že se v tomto stánku uskutečňovaly

¹⁶⁴ Fletcher B., 1996, 243

¹⁶⁵ Hošek R. – Marek V., 1990, 163

¹⁶⁶ Hošek R. – Marek V. 1990, 163

¹⁶⁷ Hošek R. – Marek V., 1990, 163

mysteriózní hry k počtě bohů podsvětí.¹⁶⁸ Jejich součástí nebyly závody vozů, ale jenom jízda na koni. Cirkus obklopovalo mnoho soch a také významných staveb.

8.2 Amfiteátry

Tyto honosné a rozsáhle stavby se uplatnily při gladiátorských hrách a hrách se zvířaty. Tvar těchto stánků, kde se konaly především krvavé a kruté boje, byl kruhový nebo obdélný. Kolem dokola byly stupňovitě uspořádány sedadla a také tu byl železný plot. Zápasišti se říkalo aréna. Nejstarší příklady amfiteátrů najdeme v Kampánii, třeba stánek z Pompejí postavený v 1.st.př.Kr. Nejznámějším amfiteátre je pak římské Koloseum, jemuž předcházela první kamenná aréna v Římě vybudovaná v roce 29 př.Kr. za Statilia Taura. V roce 64 n.l. tento amfiteátr vyhořel a jako náhrada za něj bylo vystavěno právě Amphitheatrum Flavium (viz příloha č.17)

8.2.1 Koloseum

Stavbu Kolosea zahájil císař Vespasianus v roce 75 n.l., slavnostní otevření proběhlo za Tita v roce 80 n.l. Celé dílo nechal dokončit Domitián, stavba byla doplněna o výzdobu fasády a o sochy a bronzové štíty. Samotný název Koloseum vznikl na počest obrovské sochy císaře Nerona, později přetesané na monument boha Hélia, která stála v blízkosti stavby. Koloseum mělo oválný půdorys, výšku 48- 50 metrů, bylo postaveno z kamene a mramoru. Stěny byly navíc posíleny cihlami, betonem a kovovou konstrukcí. Bojiště obíhala hradba sedadel v několika poschodích a železný plot. Stavbu tvořily tři patra arkád, každé se skládalo z 80ti oblouků. Spodní patro nesly dórské, prostřední iónské a horní korintské sloupy.¹⁶⁹ Pro diváky bylo připraveno 76 vchodů. Pro dobrou orientaci se na vstupenky přidávalo číslo vstupu, aby lidé věděli, kudy mají jít. V nejvyšším patře byla konstrukce pro plachtu, kterou se mohla aréna zakrýt v případě prudkého slunce nebo deště. Nejváženějším hostům sloužilo pódium s mramorovými sedačkami – byla tu třeba císařská lóže, lóže vestálek, nebo speciální místa pro jezdce a senátory. Ženy musely dění sledovat odděleně od mužů a z nejvyšších pater, podobně jako nejchudší lidé. Kolos byl schopen celkově pojmut až 50 tisíc lidí.¹⁷⁰ V podzemí se nacházely chodby a místnosti určené pro vězně, otroky a zvířata, a také technické vybavení. V Koloseu se odehrávaly kromě klasických gladiátorských her i hry se zvířaty a aranžované námořní bitvy zvané naumachie, protože celá aréna se dala během

¹⁶⁸ Humphrey J.H., 1986, 544

¹⁶⁹ Fletcher B., 1996, 258

¹⁷⁰ Fletcher B., 1996, 258

několika minut zaplavit vodou. V 5.století byly gladiátorské hry zakázány a koloseum opuštěno. Do her, které se konaly v amfiteátru, se jinak také řadily i souboje plně ozbrojených žen, zápasy trpaslíků či vystoupení akrobatů proskakujících plameny a ohnivé kruhy.

9. NEJVÝZNAMNĚJŠÍ HRY V ŘÍMĚ

V římském impériu sloužily veškeré slavnosti nejdříve k uctění bohů, především Marta a Jupitera. Původní náboženské rituály se proměnily ve svátky, které se konaly každoročně nebo příležitostně. Součástí některých z nich byly i veřejné hry tzv. ludi, jež se vyvinuly také z náboženských rituálů asi etruského původu. Veřejné hry se uskutečňovaly i po válečných vítězstvích a triumfálních pochodech s nimi spojených.

Jedny z nejvýznamnějších her byly slavnosti boha Marta. Program zahrnoval slavnostní procesí, tanec kněžích a soutěž v závodě vozů, které se účastnila elita římské mládeže. Pro říjen byly typické závody dvojspřeží konané na počest boha Jupitera. Při slavnostech zvaných Consualia se závody vozů také uskutečňovaly. Po vítězství v nějakém válečném konfliktu se kromě triumfálního průvodu konaly také veřejné slavnosti. Odstartovaly průvodem z Kapitolu na místo svého konání, kde se pak závodilo. Postupem času se hry oddělily od tohoto válečného ceremoniálu a asi v roce 366 př.Kr. se staly samostatnou součástí veřejné zábavy.¹⁷¹ Konaly se pravidelně každý rok v září a byly označovány jako ludi romani nebo také jako ludi magni.

Důležitou součástí zábavy byly hry v cirku, které měly přijít od Etrusků a dle Livia se poprvé odehrály po jejich vítězství nad Latiny. Program zahrnoval závody vozů a boxerské souboje pro něž byli přiváženi etruští závodníci.¹⁷² Tarquinius Priscus nechal vytvořit pro konání her jakési prostranství s dřevěnými tribunami pro urozené diváky. Tím byl také položen základ Cirku Maximu. V roce 221 př.Kr. přibyl další stánek, kde se mohly tyto hry uskutečňovat, a to Circus Flaminius na Martově poli.

Nejdůležitějšími a nejvýznamnějšími soutěžemi v cirku byly závody vozů. Ve výcviku na válku se neustále užívaly, ale protože už nenacházely uplatnění v boji, trénovalo se hlavně na hry. Vedle těchto závodů se soutěžilo také v umělecké jízdě na koni označované jako ars desultoria, při které atleti prováděli akrobatické přeskoky z jednoho koně na druhého.¹⁷³ Aktéry byli nejdříve místní mladí jezdci, později jezdci i z Numidie, kteří patřili do římské armády. Klasické závody koní se v cirku nikdy neuskutečnily. Na počátku 2.století př.Kr. se v cirku začalo závodit i v řeckých atletických disciplínách, a to třeba v zápasu, boxu a běhu. V roce 186 př.Kr. tu prvně vystoupili řečtí profesionální atleti.¹⁷⁴ Toto zápolení ale nemělo u Římanů moc velký úspěch. Ve stejnou dobu jako atletické soutěže se v cirku objevily i hry s exotickými zvířaty, byl předváděn třeba lov nebo vzájemné souboje zvířat. Pod vlivem Řeků

¹⁷¹ Olivová V., 1985, 167

¹⁷² Olivová V., 1985, 168

¹⁷³ Olivová V., 1985, 170

¹⁷⁴ Gardiner E.N., 1930, 123

se od 2. století př.Kr. konaly jako součást her v cirku také divadelní představení tzv. ludi scaenici. Ani ty si však nezískaly příliš velkou přízeň římského obyvatelstva.

Na konci 3. století př.Kr. došlo doslova k „boomu“ vzniku nových festivalů. Byly to třeba plebejské hry – ludi plebei, pak ludi apollinares, ludi megalenses, ludi ceriales nebo ludi floralia.¹⁷⁵ Dvoje z nich byly zasvěceny Apollónovi a Ceres, jedny maloasijské Velké Matce. Každé hry se nejdříve odehrávaly v průběhu jednoho dne, později trvaly i delší dobu. Skládaly se ze zápolení v cirku – ludi circenses, z her se zvířaty – ludi venationes a divadelních představení – ludi scaenici. Dle zpráv mnoha autorů se od poloviny 3.století př.Kr. začaly na fóru konat slavnosti, které pořádaly a financovaly soukromé osoby. Jednalo se většinou o vojevůdce a politiky, kteří se snažili tímto způsobem zajistit a získat větší podporu. Hlavní náplní těchto her byly gladiátorské zápasy – souboje dvojic na život a na smrt. Tento druh zábavy přejali Římané z Kampánie a jako aktéři se představovali hlavně váleční zajatci. Postupně byli k těmto zápasům školeni speciální zápasníci v soukromých školách, mohli tu trénovat i Římané z nižších vrstev. Majitelé škol pak najímali tyto zápasníky pořadatelům her. Zápolení dvojic se postupně rozrostlo i v zápasy trojic a dokonce až v zápolení stovky párů. Tyto gladiátorské hry nebyly součástí veřejných her ludi, označovaly se jako munera, což znamená podívaná. Mezi oběma typy her se ale později začaly stírat rozdíly.

V době římského císařství se pořádání veřejných slavností stalo významnou součástí politiky. Přední muži státu totiž přišli na to, že když budou mít Římané co nejméně volného času, nebudou myslet na povstání a rebelie. Kromě veškerých her a forem zábavy, které se konaly v době republiky a přenesly se i do doby císařství, vznikly i různé nové hry. Sloužily kromě zábavy také k poctě bohů a císařů. Počet slavností neustále stoupal. V 1.st.n.l. zabíraly 88 dní v roce, ve 2. století 135 dní, ve 4. století dokonce až 176 dní.¹⁷⁶ Program slavností se skládal z her v cirku a v amfiteátru, scénických her a her řeckých. Římští císaři se dokonce pokusili obnovit slávu olympijských her. V době 1.-3.století n.l. byly zmodernizovány staré stavby, postaveny i nové. Sportovní plochy se rozšířily a Olympie dosáhla vůbec největšího věhlasu ve své historii. Kult císařů byl umocněn řadou mramorových soch. Olympie přijímala návštěvníky z celého „světa“. Společně s atletickými hrami probíhaly i závody vozů. Soutěže byly hodně exkluzivní v tom, že především vládcové provincií posílali do boje své vozataje a svá spřežení. Zápolení se někdy účastnili i příslušníci císařských rodin. Třeba v roce 67 n.l. si atmosféru her jako závodník vyzkoušel císař Nero, který při svém závodě vozů upadl, ale

¹⁷⁵ Olivová V., 1985, 168

¹⁷⁶ Olivová v., 1985, 174

stejně byl prohlášen za vítěze.¹⁷⁷ Pořadatelé ho ale odmítli uvést do oficiálních seznamů vítězů. V samotné Itálii probíhalo další množství festivalů. Císař Augustus založil na počest vítězství v bitvě u Aktia tzv. aktijské hry. Konaly se každé čtyři roky a jejich součástí byl bohatý atletický program. Jako páté se zařadily mezi všeřecké hry a těšily se velké oblibě až do konce trvání římské říše. Sportovní zápolení bylo i součástí slavností zvaných Augustalia. Sám Nero také založil hry a pojmenoval je Neronia, uskutečnily se však pouze dvakrát.¹⁷⁸ Do roku 86 n.l. se datuje počátek tzv. kapitolských her, které vděčily za vznik císaři Domitiánovi. Tyto hry se konaly jednou za pět let, měly bohatý program a pompou a oblibou se postupně vyrovnaly všeřeckým hrám. Slavily se až do zániku římské říše.

9.1 Hry v cirku

Při hrách v cirku označovaných jako ludi circenses probíhaly v době císařství zase závody vozů. Na počátku zápolení se uskutečnilo honosné procesí s výrazným politickým charakterem. Průvod vyšel od Kapitolského chrámu, kde se vykonaly velké oběti za stát. Poté sešel na Forum Romanum a přes Velabrum a Dobytčí trh doputoval k cirku.¹⁷⁹ V čele procesí jel pořádající úředník na dvojspřeží, oděný v triumfálním oděvu – purpurové tóze a držící v ruce žezlo s orlem na vrcholu. Za ním šli kněží, hudebníci a tanečníci. Na vozech a nosítkách byly nesený obrazy bohů, oltáříky a různé symboly.¹⁸⁰ Při samotném průvodu se nesmělo nic stát, jinak se musel opakovat. V době her panovala svoboda slova.

Na úvod soutěží probíhala akrobacie na koních, poté závody jezdců a nakonec závody koňských spřežení, a to dvoj-, tří-, čtyř-, někdy i osmi- až desetispřežení. Denně se konalo 24 závodů, jezdilo se na sedm kol. V závodech čtyřspřeží se soutěžící dělili na bílé, modré, zelené a červené - bylo to něco jako kluby.¹⁸¹ Největší oblibu si vydobýly stáj zelených a modrých a byly také nejúspěšnější. Jednotlivé vozy byly rozděleny do stájí patřících do rukou soukromých majitelů. Za jednu stáj vždy startoval jeden vůz, někdy ale i dva nebo tři.

Koně byli ozdobeni různými perlami a plíšky. Vozatajové měli nízké kovové přilby s vnitřní vycpávkou a kožené řemeny, s jejichž pomocí měli k tělu přitaženou tuniku v barvě své stáje. Kolem těla si navíc omotávali otěže, což bylo velice nebezpečné, protože při nehodě hrozilo usmýkání. Důležitou výbavou proto byl i nůž, kterým mohli opratě v případě pádu přerezat.

¹⁷⁷ Suetonius, 1966, 245

¹⁷⁸ Kyle D.G., 2007, 332

¹⁷⁹ Hošek R. - Marek V., 1990, 163

¹⁸⁰ Hošek R. - Marek V., 1990, 164

¹⁸¹ Carr T.S., 1836, 54-55

Závod začínal ve chvíli, kdy po znamení pořadajícího úředníka trubači zatroubili na start, úředník pak ještě hodil bílý šátek tzv. mappa. Celý závod byl provázen bouřlivým povzbuzováním. Vítěz obdržel palmovou ratolest a peníze, získal si však i úctu a obdiv diváků. Nejlepší jezdcí a koně byli známí po celé říši. Fanoušci dokonce na některé své oblíbence i sázeli. Někteří měli spolupodíl na kapitálovém hospodaření jednotlivých klubů, které byly vlastně takovými „akciovými společnostmi“. Ty „akciovky“ se zakládaly proto, aby ze shromážděného majetku více lidí mohly být uhrazeny náklady na výběr a trénink jezdců i koní.

Každá stáj měla velké množství pracovníků - podkoní, sedláře, hlídače, trenéry, veterináře a další. Součástí byli i lidé pronajatí na pískot a potlesk. Samotní vozatajové byli většinou velmi nízkého původu, často otroci, kteří byli po úspěchu ve hrách propuštěni na svobodu. Byli mezi nimi však i svobodní občané, dokonce i senátoři, jako vozataj se objevil i císař Nero. Jezdci získali velkou popularitu - jejich jmény byly popsány římské zdi, řemeslníci ryli jejich jména na povrch lamp. Mezi kluby panovala rivalita, takže často došlo i k šarvátkám a násilí. Pro koně se stavěly nákladné chovné stáje - např. v Apulii, nejlepší ušlechtilí koně se získávali nejen ze samotné Itálie, ale i z Řecka, Afriky, Kappadokie či Hispánie.

Závěr celých her obstarala bohatá hostina, která přilákala ještě daleko více lidí, protože byla zadarmo.

Někdy se sepisovaly i listiny vítězů. Závodníci, kteří triumfovali víckrát jak tisíckrát byli zapisováni nejčastěji. Pro hry v cirkus sloužily hlavně dva významné stánky, a to Circus Maximus a Circus Flaminius. Byly však i další méně významné sportoviště tohoto typu. Disciplíny, které se v cirkus odehrávaly, si získaly velkou podporu a oblibu u všech vrstev římské společnosti. „Fandění“ ale někdy vedlo až k fanatismu. Jeden fanoušek třeba natřel vlašťovce nohy barvou vítězného vozu, aby v jeho vesnici, kam vlašťovku poslal poznali, kdo dominoval. Jiný obdivovatel závodu vozů skočil do pohřební hranice, na které spalovali vozataje z jeho oblíbené stáje.¹⁸² Mezi diváky a vojáky často docházelo k bitkám, neobvyklé nebylo ani podplácení jezdců nebo otrávení koní. Fanoušci si vytvářeli i zvláštní organizace, které sdružovaly příznivce té a té barvy. Své oblíbené stáje měli i císaři a vysocí představitelé Říma. Císař Caracalla fandil Modrým a dokonce nechal povraždit několik lidí, kteří fandili jiné stáji.

Hry v cirkus si získaly velkou popularitu nejen u římského lidu, ale také u umělců. Výjevy z tohoto zápolení se objevují na reliéfech zdobících třeba lampy či sarkofágy, na

¹⁸² Olivová V., 1985, 176

mozaikách nebo v sochařství. Reliéfy zachycují třeba kolize závodníků či příjezd k otočnému bodu. Na výzdobě jednoho sarkofágu je vidět i divácká tribuna Cirkusu Maxima. Z doby raného císařství pochází reliéf s Éroty, kteří jedou na vozech tažených jeleny, kozami a lvy. V konstantinopolském hipodromu byla nalezena jakási hra v kuličky z přelomu 4. a 5. st. n. l.. Reliéfy, které se na ní nacházejí, zobrazují scény z této hry, ale je tu také spřežení, vítěz v cíli či ceremoniál vyhlášení vítězů.¹⁸³ Ze sochařských prací vyniká mramorová socha vozataje v oblečení barvy své stáje, který v pravé ruce drží palmovou ratolest a v levé část otěží. Z ostrova Mélu pochází socha vozataje s hrubým širokým obličejem a krátkým plnovousem, jenž má kolem hrudi několikrát přepásaný oděv, vítězný věnec na hlavě a palmovou ratolest v levé ruce. Dílo je řeckou prací z doby římského císařství. Povědomí o detailech her v cirkusu přinášejí nálezy pomůcek vozatajů, třeba jejich nožů, kterými si pomáhali při nehodách a odřezávali si jimi otěže.

9.2 Hry v amfiteátru

Do veřejných her patřila i speciální zábava, kterou byly hry v amfiteátru. Konaly se ve stáncích, jež vznikly rozšířením polokruhových řeckých divadel do elipsovitého tvaru.¹⁸⁴ V Římě postupně vzniklo pět amfiteátru, největším a nejvýznamnějším z nich bylo Koloseum postavené za dynastie Flavioců. V amfiteátrech bylo zázemí pro závodníky i místo pro zvířata. Diváci mohli sledovat hry se zvířaty, gladiátorské zápasy, někdy i lodní souboje. Úředníci pořádající tyto hry si uvědomili, že konání této podívané jim zajistí nesmírnou popularitu a tedy i více hlasů ve volbách. Hry začaly být hodně sužovány úplatky.¹⁸⁵ V době císařství však panovníci omezili právo úředníků hry pořádat a začali se o ně starat sami. Aktéry zápasů byli profesionálové vybraní z řad zajatců, kriminálníchků, otroků, propuštěnců a svobodných občanů z nižších vrstev. Na konci 2. století př. Kr. začaly vznikat speciální gladiátorské spolky, které se dělily podle používaných zbraní. Gladiátoři byli cvičeni ve školách, které v 1. století př. Kr. ztratily veřejný charakter a staly se majetkem státu. Zápasníci už tedy nemohli být využíváni k zesílení moci jejich vlastníků. Cvičení ve školách bylo hodně podobné výcviku v armádě a gladiátoři měli dokonalý servis v podobě trenérů, lékařů, masérů, výrobců zbraní, krejčích a podobně.

Program zápolení v amfiteátru byl organizován, stejně jako celé hry, státními úřady, v provinciích i kněžimi císařova kultu. Jejich náplní byly hry se zvířaty, které se konaly

¹⁸³ Blümel C., 1934, 15

¹⁸⁴ Olivová V., 1985, 177

¹⁸⁵ Hošek R., Marek V., 1990, 167

dopoledne, popravy zločinců a nepřátel státu probíhaly v polední pauze, odpoledne diváci s napětím sledovali gladiátorské souboje. Pořádek těchto aktů se neustále měnil, každá část dne měla svou specifickou podobu. Při hrách se zvířaty označovaných jako venationes se konal i lov, především medvědů a lvů, ale také panterů, nosorožců či slonů.¹⁸⁶ Proti zvířatům se stavěli lovci s luky a oštěpy, někdy dokonce celé jezdecké oddíly. Probíhaly i zápasy zvířat mezi sebou, byla k sobě přivázána a k zápasu poháněna ranami holí a bodci. Časté byly souboje nosorožec x slon, nosorožec x medvěd, slon x býk a podobně. V době císaře Nerona se udělalo zařízení, kdy z podlahy vystoupil les tvořený stromy ze zlata a mezi nimi se mezi sebou pobíjela cizokrajná zvířata. Předvádělo se i cvičení němých tváří. Lvi chytali zajíce, sloni si klekali a na hřbetech jim tancovali muži, tuleni zdravili publikum a podobně. Tato zábava už se sportovním hrami neměla skoro nic společného. Sportu se ale alespoň trochu blížily zápasy lidí se zvířaty. Muži při nich byli ozbrojeni a bojovali se šelmami. Z Thesálie byly přejaty i zápasy s býky. Gladiátorské souboje se měly do Říma dostat už v roce 264 př.Kr., když si synové Decima Iunia Pery přivedli tři dvojice gladiátorů, aby jim při pohřebních hrách na počest jejich zemřelého otce předvedli zápasy na život a na smrt.¹⁸⁷ Původně tedy měly tyto hry silný funerální charakter, od kterého se odprostily v roce 105 př.Kr., kdy byly zařazeny do programu národních her.¹⁸⁸ V předvečer gladiátorského zápolení se zápasníkům uspořádala honosná hostina, ale mohl sem přijít kdokoliv, aby si gladiátory prohlédl, odhadl jejich šance, popřípadě popřál štěstí. Před samotnými zápasy se vždy uskutečnilo slavnostní procesí, pak se nejdříve konaly předstírané zápasy, hned poté zápasy opravdové. Gladiátoři na sebe útočili různými zbraněmi, často specifickými podle národnosti – třeba Thrákové měli kulatý štít, rovný meč a dýku, Britové bojové vozy. Nejoblíbenější byli tzv. retiarii, bojovníci odění jen v lehké tunice a vybavení sítí, trojzubcem a dýkou. Dění při zápasech kontrolovali dozorcí, kteří také pomocí holí či rozžhaveného železa pobízeli k boji. Při gladiátorských hrách byl většinou jeden z dvojice zápasníků zabit, zraněný zápasník měl možnost požádat o milost a to tak, že sklonil zbraně a vztyčil ukazovák pravé ruky. Diváci pak mohli otočením palce na ruce nahoru nebo dolů rozhodnout o přerušení nebo pokračování zápasu. V amfiteátru se uskutečňoval i zápasy plně ozbrojených žen či trpaslíků, konaly se vystoupení akrobatů s ohněm, tance na laně nebo souboje s oslabenými zvířaty, pro které může být příkladem zápas s bezzubým lvem. Ačkoliv museli zápasníci při nácviku na tyto zápasy a při bojích využít své fyzické síly a trénovali pomocí různých sportovních činností,

¹⁸⁶ Crowther N.B., 2007, 114-115

¹⁸⁷ Gardiner E.N., 1930, 119

¹⁸⁸ Hošek R., Marek V., 1990, 167

nebyly tyto zápasy rozhodně zcela sportovním zápolení a sloužily pro Římany spíše jako skvělá a krvavá podívaná. Především vzdělané vrstvy se od těchto her odvracely.

Velké množství uměleckých děl nese výjevy z gladiátorských her a her se zvířaty. Námět této krvavé a kruté zábavy využili sochaři, tvůrci mincí, fresek či reliéfů. Z Via Appia pochází reliéf datovaný do 3.st.n.l., na němž jsou zobrazeni dva gladiátoři v souboji. Jedna z ostijských fresek ukazuje scénu z amfiteátru, kde dva muži útočí na lva. Mince císaře Domitiána z roku 88 n.l. zdobí Koloseum. V Pompejích byla nalezena soška gladiátora z doby 1.st.n.l. s přilbou, mečem a malým kulatým štítem. Z vod Jaderského moře byl vytažen jeden z exemplářů mohutných a vypracovaných gladiátorských helem.

10. ZÁVĚR

U Řeků i Římanů měl sport své místo i svůj význam. Přestože každá z těchto kultur přijala od svých předchůdců určité sportovní návyky a inspirovala se jimi, rozvoj sportování závisel především na prostředí, ve kterém se rozpínal. V římském a řeckém světě proto lidé zaujali ke kultuře sportu rozdílný postoj.

Řekové provozovali různé fyzické aktivity a tělesná cvičení zpočátku proto, aby se dobře připravili na válku a celkově se zocelili. Později směřovali své konání k docílení kalokagathie, tedy duševní i tělesné krásy. Cvičení probíhalo nejdříve na volných pláních, později se přesunulo do palaister a gymnazií, kde se sportovcům dostalo veškeré péče. Ti, kteří se chtěli účastnit různých her a závodů, museli cvičit o to tvrději a zdokonalovat se ve specifických činnostech, které vylepšovaly jejich výkony ve vybraných disciplínách. Ambiciózní atleti se mohli představit na mnoha lokálních hrách, které se konaly po celém Řecku, vrcholem však byly hry panhelénské. Ty byly určeny pro všechny a tak se na ně sjížděli diváci a závodníci ze všech koutů Řecka, později i odjinud. Mezi panhelénské hry se řadily hry olympijské, isthmické, nemejské a píthijské. Významné, a co do slávy a popularity stejně úspěšné hry se konaly v Athénách, byly to hry panathénajské. V době konání těchto festivalů se udržoval mír, lidé se bavili a sledovali závody, mohli skládat oběti u různých oltářů a nakupovat suvenýry. V průběhu století hry vlivem mnoha faktorů neustále ztrácely a zase nabývaly své slávy, velkou oblibu si získaly v době římské nadvlády, kdy je oživilí římscí císaři. Postupně došlo dokonce i k profesionalizaci sportovců.

Římané měli sice také rádi sportovní zápolení a fyzické aktivity provozovali velice často, nikdy si ale ke sportu nevypěstovali takový vztah jako Řekové. Sport pro ně znamenal dlouho uchovávanou tradici, díky které byli dobře připraveni na války a tělesně utuženi. Fyzická aktivita se pro ně nestala nikdy takovým fenoménem, byla pro ně hlavně zábavou a podívanou. Římané sice často cvičili na Martově poli, ale závodů se většinou účastnili osoby z nižších společenských vrstev nebo otroci. I z toho je patrné, co pro Římany sport vlastně znamenal. Nejvýznamnějšími hrami, které pořádali, byly hry v cirku a amfiteátru. Z posledně jmenovaných se ale postupně stala krutá a krvavá podívaná, která měla se sportem už pramálo společného.

Na závěr je nutné říct, že římské a řecké sportovní návyky i tradice jejich předchůdců se v různých formách uchovávaly celá staletí a tisíciletí a ještě dnes můžeme v mnoha sportovních odvětvích sledovat jejich odraz.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Blümel Carl, Sport und Spiel bei Griechen und Römern, Verlag für Kunstwissenschaft, Berlín 1934
- Blümel Carl, Sport der Hellenen, Verlag für Kunstwissenschaft, Berlín 1936
- Bentz Martin, Panathenäische Preisamphoren, Basilej 1998, ISBN 3-909064-18-3
- Peters Karl, Studien zu den Panathenäischen Preisamphoren, Archäologisches Institut des Deutschen Reiches, Berlín 1942
- Olivová Věra, Sport a hry ve starověkém světě, Artia, Praha 1988, ISBN 59-085-088, 37-017-88 09/11, 2/99/79/12-01
- Graves Robert, Řecké mýty, Levné knihy KMa, Praha 2004, ISBN 80-7309-53-4
- Bouzek Jan – Ondřejová Iva, Periklovo Řecko, Mladá fronta, Praha 1989, ISBN 80-204-0083-4, 80-204-0147-4
- Hošek Radislav – Marek Václav, Řím Marka Aurelia, Mladá fronta, Praha 1990, ISBN 80-204-0083-4, 80-204-0147-4
- Gardiner Norman E., Greek athletic sports and festivals, Macmillan and CO., Londýn 1910
- Pausaniás, Cesta po Řecku I, Svoboda, Praha 1973, ISBN 25-039-73
- Pausaniás, Cesta po Řecku II, Svoboda, Praha 1974, ISBN 25-027-74
- Schröder Bruno, Der Sport im Altertum, Hans Schoetz und CO., Berlín 1927
- Boardman John, Greek sculpture – the Archaic period, Thames and Hudson, Londýn 1978, ISBN 0-500-20163-3
- Boardman John, Greek sculpture – the Classical period, Thames and Hudson, Londýn 1985, ISBN 0500201986
- Boardman John, Greek sculpture – the Late classical period, Thames and Hudson, Londýn 1995, ISBN 0-500-20285-0

- Curtius Ernst, Olympia, Atlantis, Berlín 1935
- Bouzek Jan – Ondřejová Iva, Řecké umění, Praha 2004, ISSN 1212-5865-8
- Vitruvius, Deset knih o architektuře, Svoboda, Praha 1979, ISBN 25-109-79
- Kerényi Karl, The Gods of the Greeks, Thames and Hudson, Londýn 1951
- Fletcher Banister, A history of architecture, The Royal Institute of British Architects and The University of London, Londýn 1996, ISBN 0 7506 2267 9
- Homér, Ílias, Praha 1934
- Kyle Donald G., Sport and spectacle in the ancient world, Blackwell Publishing Ltd., Oxford 2007, ISBN 063122971X
- Crowther Nigel B., Sport in ancient times, Praeger Publishers, 2007, ISBN 0-275-98739-6
- John H. Humphrey John H., Roman Circuses: Arenas for Chariot Racing, University of California Press, Berkeley a Los Angeles 1986, ISBN 0-520-04921-7
- Tranquillus Gaius Suetonius, Životopisy dvanácti císařů, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1966, ISBN 01-020-66
- Miller Stephen G., Ancient Greek Athletics, Yale University Press, 2004, ISBN 0300100833
- Tyrrell William Blake, The smell of sweat : Greek athleticc, Olympics, and culture, Bolchazy – Carducci Publishers, Inc., Wauconda, USA 2004, ISBN 0-86516-553-X
- Perlman Paula, City and sanctuary in ancient Greece, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 2000, ISBN 3-525-25218-8
- Erman Adolf., Life in ancient Egypt, Macmillan and CO., Londýn 1894
- Sinn Ulrich, Olympia : Cult, sport and ancient festival, Markus Winer Publishers, Princeton 2000, ISBN 1-55876-239-6

- Winter Frederick E., Studies in Hellenistic architecture, University of Toronto Press, Toronto 2006, ISBN 0802039146 / 9780802039149 / 0-8020-3914-6
- Gardiner Norman E., Athletics in the ancient world, Clarendon Press, Oxford 1930
- Jannot Jean – René, Religion in ancient Etruria, The University of Wisconsin Press, Wisconsin 2005, ISBN 0299208443
- Carr Thomas Swinburne, A manual of Roman antiquities, Longman, Rees and Co., Londýn 1836
- Banti Luisa, Etruscan cities and their culture, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1968, ISBN 0-520-1910-5

PŘÍLOHY

1)

1. dvojice boxujících mužů, fragment kamenné obětní desky, přelom 4.a 3.století př.Kr.

2)

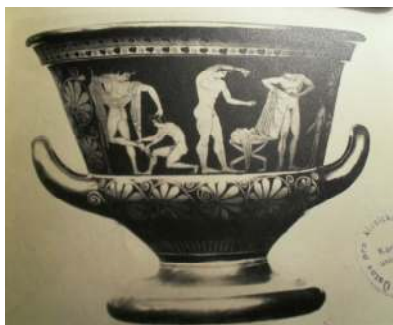
2. hrající si chlapci, reliéf hrobky vezíra Ptahhotepa, asi 2300 př.Kr.

3)

3. dvě boxující děti, freska z Théry, asi 1500 př.Kr.

4)

4. dění v palaistře, zvoncový kratér malíře Eufronia, asi 510 př.Kr.

5)

5. diskař na scéně z palaistry, černofigurová amfora, asi 510 př.Kr.

6)

6. oštěpař se svým náčiním, bronzový disk z Aigíny, 5.století př.Kr.

7)

7. běžec ve zbroji, pohřební reliéf z Athén, 6.století př.Kr.

8)

8. skokan se závažími, červenofigurová mísa, asi 500 př.Kr.

9)

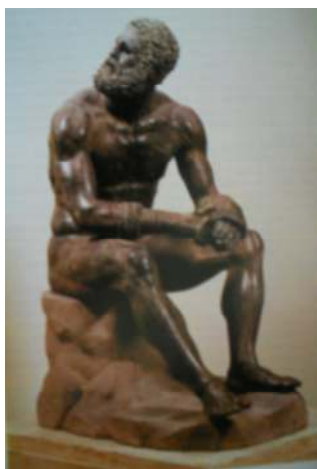
9. dvojice zápasníků, dekorace víka etruské cisty, 5.století př.Kr.

10)

10. jeden z triků při pankratiu, černofigurový kylix

11)

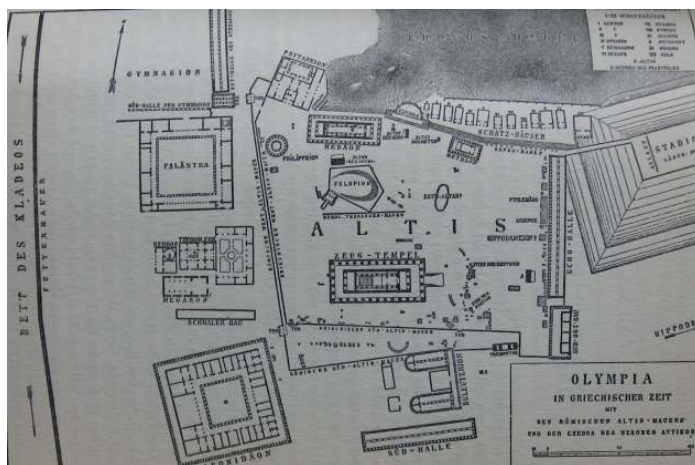

11. thermský boxer, sochařská práce nalezená v Sorrentu, 1.století př.Kr.

12. delfský vozataj, sochařská práce nalezená v Apollónově chrámu, asi 474 př.Kr.

13)

13. pláněk starověké Olympie

14)

14. ukázka přední strany výzdoby panathénajských amfor

15)

15. ukázka jednoho z druhů výzdoby panathénajských amfor

16)

16. výjev ze závodu vozů, Hrobka olympijských her v Tarquiniích, 2.pol.6.století př.Kr.

17)

17. Koloseum, římský amfiteátr, 1.století n.l., stav dochování